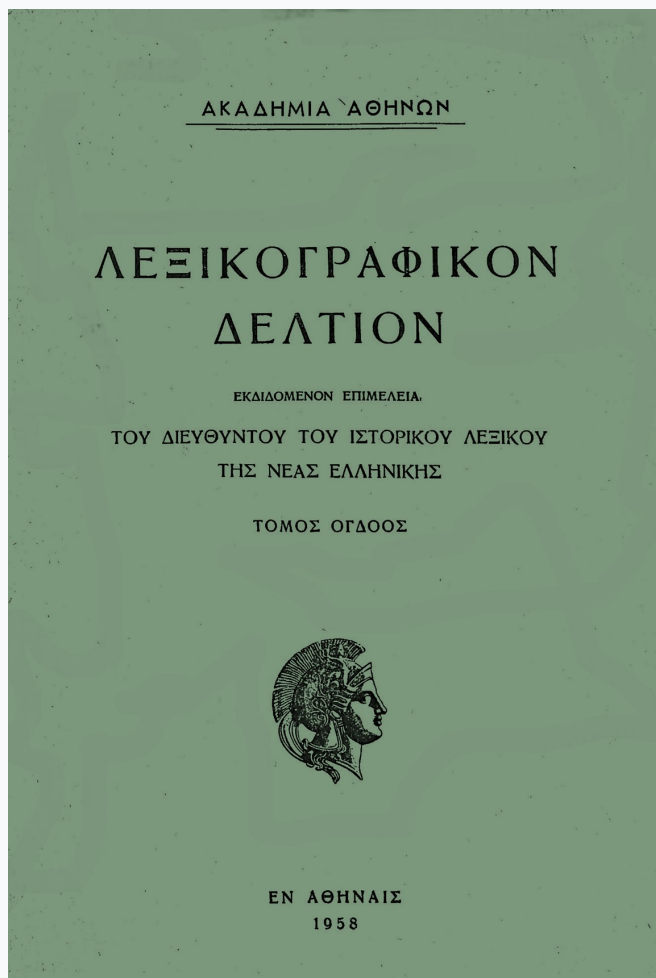

Lexicographic Bulletin

Vol 8 (1958)

Lexicographic Bulletin

Ανάλεκτα λεξικογραφικά

Ioannis Kalleris

doi: [10.12681/ld.40137](https://doi.org/10.12681/ld.40137)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ
ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ,

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΩΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1958

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδες
<i>Ἰω. Ν. Καλλέργη</i> : Ἀνάλεκτα Λεξικογραφικὰ	1 – 58
<i>Α. Μ. Καραναστιάση</i> : Τὸ ἰδίωμα τῆς Ἀστυπαλαίας	59 – 144
Ἐκθεσις γνωστικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ ἔτους 1956	145 – 150
Ἐκθεσις γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ τοῦ ἔτους 1957	151 – 164
Πίναξ λέξεων	165 – 170
Παροράματα	171

ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΑ

Α΄.

Γνωθι σαυτὸν

γαλανός.

Ὁ Κοραῆς πρῶτος ὑπεστήριξεν ὅτι «τὸ γαλανός εἶναι Δωρικὸν ἀντὶ τοῦ γαληνός», ἐπὶ τῇ βάσει χωρίου ψευδο-Ανακρεοντείου ὠδῆς, ἐνθα τὸ οὖσ. γαλήνη ἀναφέρεται, ὡς ἐνόμισε, εἰς τὸ γαλανὸν χρῶμα τῶν ὀφθαλμῶν, οὐδεμίαν ὁμως ἔδωκεν ἐξήγησιν περὶ τῆς ὑποτιθεμένης οὕτω σημασιολογικῆς ἐξελιξεως ἐκ τοῦ γαλανός = πρᾶος, ἤρεμος εἰς τὸ γαλανός = κυανοῦς ἀνοικτόχρους.¹ Βραδύτερον, ἀντιληφθεὶς πιθανῶς τὸ σφάλμα, ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι τὸ γαλανός παράγεται «ἀπὸ τὸ γάλα», ἀλλ' οὐδεμίαν καὶ πάλιν προσέθηκεν ἐξήγησιν περὶ τῆς ἐντεῦθεν εἰκαζομένης μεταφορᾶς τῆς σημασίας ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ «λευκοῦ», ἣν παρέχει τὸ γάλα, εἰς τὴν τοῦ «κυανοῦ ἀνοικτοῦ», ὑπὸ τὴν ὁποίαν χρησιμοποιεῖται συνήθως τὸ γαλανός.²

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κ. Ἀσώπιος ὑπέδειξε καὶ ἀπέδειξε τὸ ἐρμηνευτικὸν σφάλμα, τὸ ὁποῖον παρέσυρε τὸν Κοραῆν εἰς τὴν πρώτην ἐτυμολογίαν τοῦ ἐπιθέτου, προέτεινε δὲ ὡς πιθανὴν τὴν παραγωγὴν τοῦ γαλανός «ἐκ τοῦ γλανός, ἐκ τοῦ γλάω, γλαύσω, ὅθεν καὶ τὸ γλανκός», ὡς πιθανωτέραν δὲ τὴν «ἐκ τοῦ καλαϊνός».³

1. Ἄτακτα 4, σελ. 72 - 73 : «Ἡ ὠδὴ τοῦ Ἀνακρέοντος

ΜΕΛΑΝ ὄμμα γοργὸν ἔστω

κεκερασμένον ΓΑΛΗΝῆ

σημαίνει τὸ *Μαυρογάλανον (bleu turquin), ἤγουν πλησιέστερον εἰς τὸ μαῦρον, παρὰ εἰς τὸ λευκόν. Ὅταν πλησιάζη πλέον εἰς τὸ λευκόν, ὀνομάζεται χυδ. Γερανιὸν ἢ Γεράνεον (bleu céleste) ἀπὸ τὸ Ἡερανεόν, ὡς τὸ ὀνομάζουσι οἱ Γραικορωμαῖοι, παραγωγῶς ἀπὸ τὸ Ἄρη (Ἰων. Ἡήρη), ὅθεν καὶ τῶν παλαιῶν ἢ Ἀερίνη ἐσθῆς, ἤγουν γαλάζιον φόρεμα, ὡς λέγουσι σήμερον. Τὸ χρῶμα τοῦτο ὀνομάζετο καὶ Βένετον καὶ Καλλάϊνον ἢ Καλαΐνον. Βένετον, διότι οὕτω τὸ ὀνόμαζον οἱ Ῥωμαῖοι (Venetum) ἀπὸ τῆς πόλεως Βενετίας· περὶ δὲ τοῦ Καλαΐνου, ἴδε τὰς μακρὰς ἀπορίας τῶν κριτικῶν εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Στεφάνου (Τόμ. I σελ. CXXIII - CXXIV).»

2. Γραμματ. τῆς Κοινῆς Ἑλλην. Γλώσσης (= Τὰ μετὰ θάνατον, τόμ. 6ος), 91 : «Ἐπίθετα δὲ (ἐνν. εἰς - ανός) εἶναι : γαλανός ἀπὸ τὸ γάλα, σιγανός ἀπὸ τὸ σιγή, τρανός, λιχανός... πιθανός, ἰκανός, ὄρφανός· οἱ παλαιοὶ εἶχον καὶ τὸ ἀγανός, ὅθεν ὀνοματικὸν ἐπίρρημα ἀγανά, ὅθεν ἴσως τὸ κοινὸν ἀγάλια. Τὸ ζωντανός εἶναι βάρβαρον».

3. Εἰς Πίνδαρον Εἰσαγωγῆς Σύνοψις (1843), 125 : «Μεῖζονα πιθανότητα ἤθελεν ἴσως ἔχει ἡ λέξις (ἐνν. τὸ γαλανός) παραγομένη ἐκ τοῦ γλανός, ἐκ τοῦ γλάω, γλαύσω, ὅθεν τὸ γλανκός... ἀλλ' ἔτι πιθανώτερον ἐκ τοῦ καλαϊνός, γαλανός. Ἄν δὲ τὸ μέλαν γαλήνη κεκερασμένον τοῦ Ἀνακρέοντος σημαίη μαυρογάλανος, περὶ τούτου ἐξέστω ἀπέχειν. Διότι... σκοπὸς

Ἀντιθέτως ὁ Ν. Δόσιος ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι τὸ γαλανός εἶναι τὸ ἀρχαῖον γαληνός, προσέθηκε δὲ ὅτι ἡ μεταφορὰ τῆς σημασίας ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ «πρᾶος, ἥρεμος» εἰς τὴν τοῦ «κυανοῦς ἀνοικτός» δικαιολογεῖται, ἐὰν σκεφθῶμεν ὅτι τὸ χρῶμα τοῦτο λαμβάνει «ἢ ἐν γαλήνῃ εὐρισκομένη θάλασσα, ἐφ' ἧς ἀντικατοπτρίζεται ὁ κυανοῦς οὐρανός».¹ Φωνητικὸν καὶ σημασιολογικὸν συνδυασμὸν τῶν γνωμῶν τοῦ Κοραῆ ἐπεχείρησε κατ' ἀρχὰς καὶ ὁ Γ. Χατζιδάκις: τὸ γαλανός, ἀντὶ τοῦ γαληνός, διετήρησε τὸ α ἐκ παρετυμολογίας πρὸς τὸ γάλα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν κοινῶς λεγομένων φράσεων «ἢ θάλασσα εἶναι γάλα» καὶ «ἢ θάλασσα εἶναι γαλήνη».² Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἀντέκρουσεν ὁ Meyer-Lübke, ὅστις ἐθεώρει πιθανωτέραν τὴν ἐκ τοῦ γαληνός προέλευσιν τοῦ γαλανός κατ' ἀφομοίωσιν τοῦ η (i) πρὸς τὸ προηγούμενον α.³ Μετὰ τοῦτο, ὁ Χατζιδάκις ἀπέφυγε νὰ λάβῃ σαφῆ θέσιν ὡς πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ἐπιθέτου, ἀρκεσθεῖς νὰ μνημονεύσῃ βραδύτερον, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ἀναλογικὸν σχηματισμὸν τοῦ γαλανός «κατὰ τὸ ἐναντίον μελανός».⁴

Περισσότερον ἀσαφῆς καὶ συγκεχυμένη εἶναι ἐν προκειμένῳ ἡ θέσις τοῦ

τοῦ ποιητοῦ ἦτον νὰ παραγγείλῃ εἰς τὸν ζωγράφον... ὄμμα μαῦρον μὲν καὶ γοργόν, ὄχι ὁμῶς ἄγριον, ἀλλὰ ἡμερον, γλυκύ... ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν ἐπομένων τοῦ ποιηματίου, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον ἔπρεπε νὰ λάβῃ ἐκ τοῦ Ἄρεως, τὸ δὲ δεύτερον, τὸ γαλήνη κεκερασμένον, ἐκ τῆς Ἀφροδίτης... Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι γαλανὰ ὄμματα εἶχεν ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὄχι ἡ Ἀφροδίτη.

1. Beitr. z. neugr. Wortbildung (Zürich, 1879), 22: «Bemerkenswert sind die Bildungen ζωντανός 'lebend', σιγανός = σιγηλός, λιανός 'dünn, fein' (Etymol.?) und γαλανός 'blau-äugig'. Das letztere scheint mir das altgr. γαληνός zu sein. Der Uebergang der Bedeutung ist, wenn man an γαλήνη 'Meerestille' und γαληνὸς πελαγο(ς) denkt, auf welchem der blaue Himmel sich widerspiegelt, vielleicht nicht unerhört». (Σημειωτέον ὅτι ὁ Δόσιος δὲν παραπέμπει εἰς τὸν Κοραῆν, οὐτινος ἐπαναλαμβάνει τὴν ἐτυμολογίαν). Πβ. καὶ Κ. Dietrich, ἐν Balkan - Archiv IV (1928), 158 (ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Δοσίου διαπραγματεύσιν τῶν Νεοελλ. ἐπιθέτων εἰς -νός, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ γαλανός, καὶ παρατηρεῖ ὅτι οὗτος ἀρκεῖται νὰ χαρακτηρίσῃ ταῦτα ὡς «ἀξιοπρόσεκτα», ἀλλὰ δὲν προσθέτει τι τὸ οὐσιῶδες περὶ τοῦ σχηματισμοῦ των).

2. Einl. in d. neugr. Gramm. (1882), 100: «Andere haben ihr α durch Volksetymologie oder Analogie erhalten, z. B. γαλανός st. γαληνός nach γάλα (cf. ἢ θάλασσα εἶναι σήμερα γάλα und ἢ θάλασσα ἔχει σήμερα γαλήνη oder εἶναι γαλήνη),...».

3. Byz. Zeitschr. II (1893), 143: «...so scheint mir einfacher, in γαλανός statt γαληνός, παλαμύδα statt πηλαμύδα, ἀναλικώνω statt ἀνηλικώνω, ἀπάνεμος statt ἀπήνεμος (ὑπήνεμος), χαραμίδα statt χηραμίδα (S. 100) Assimilation des η an des α zu sehen, während H(atzidakis) für jedes einzelne Wort irgend eine volksetymologische Anknüpfung sucht.»

4. Γεν. Γλωσσ. (1915), 310: «... Κατὰ ταῦτα ἐλέχθη ἔπειτα καστανός, μελισσός, λιβανός, χελγός, κανελλός (ἐν Θράκῃ), καναβός (Θεσσαλία), μελιζανός, γαλανός κατὰ τὸ ἐναντίον μελανός, κτλ., ἥτοι ἀνεπτύχθη νέα ἐπιθετικὴ κατάληξις -ός πρὸς δῆλωσιν χρώματος, ὁποῖον τὸ ὑπὸ τοῦ πρωτοτύπου οὐσιαστικοῦ δηλούμενον.»

Μ. Φιλήντα. Κατ' ἀρχάς, παρεδέχθη ἀνεπιφυλάκτως τὴν πρώτην γνώμην τοῦ Κοραῖ περὶ τῆς Δωρικῆς προελεύσεως τοῦ *γαλανός*, σημαίνοντος τὸν ἔχοντα τὸ χρῶμα τῆς *γαλήνης*.¹ Μετὰ τινὰς σελίδας ὁμως προβάλλει τὴν σημασιολογικὴν ἐρμηνείαν τοῦ Δοσίου καὶ ταλαντεύεται, ὡς πρὸς τὴν φωνητικὴν ἐρμηνείαν, μεταξὺ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Κοραῖ καὶ τῆς τοῦ Meyer — Lübbe.²

Ἀποτέλεσμα τῆς οὕτω προκληθείσης συγχύσεως ὑπῆρξεν ὅτι ὑπὸ τὸ λῆμμα *γαλανός* τοῦ Ἰστορ. Λεξικοῦ συνετάχθησαν δύο ἄρθρα: 1) *γαλανός* (I), ὅπερ ἐτυμολογεῖται «ἐκ τοῦ ἀρχ. Δωρ. *γαλανός*, παρὰ τὸ Ἄττ. *γαληνός*. Ἰδ. Κορ. Ἄτ. 4,72» καὶ σημαίνει «τὸν ἔχοντα χρῶμα ἀνοικτὸν κυανοῦν (ὡς τὸ χρῶμα τῆς *γαλήνης* ἐν αἰθρία ἔχούσης θαλάσσης)»· 2) *γαλανός* (II), τὸ ὁποῖον θεωρεῖται παραγόμενον «ἐκ τοῦ οὔσ. *γάλα* καὶ τῆς παραγωγ. καταλ. -ανός» καὶ σημαίνει τὸν «λευκὸν» ἢ τὸν «πελιδνόν». Ἐντεῦθεν δέ, πολλὰ παράγωγα τῆς λέξεως χωρίζονται ἐν αὐτῷ εἰς δύο ἕκαστον ἄρθρα (*γαλανάδα*, *γαλάνι*, *γαλανίζω*, *γαλανισμός*), ἄλλα δὲ παράγωγα ἢ σύνθετα ἐξ αὐτῆς ἀνάγονται ὅτε μὲν εἰς τὸ *γαλανός* I (*γαλανιάζω*, *γαλανίς*, *γαλανόβαθος*, *γαλανόλευκος*), ὅτε δὲ εἰς τὸ *γαλανός* II (*γαλανεάς*, *γαλάνης*). Τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν ἔγινε προηγουμένως ἡ δέουσα μελέτη διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἐτυμολογίας καὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐπιθέτου, οὐδ' ὁ προσήκων ἔλεγχος τῶν κατὰ καιροῦς διατυπωθεισῶν περὶ τούτου γνώμων.

Ἡ τὸ πρῶτον ὑποστηριχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κοραῖ ἐτυμολογία, ἣτις καὶ υἱοθετεῖται εἰς τὸ ἄρθρ. *γαλανός* (I), οὐδόλως εὐσταθεῖ, ὡς ἤδη ἐλέχθη. Διὰ τὴν πεισθῆναι τις περὶ τούτου, θὰ ἤρκει νὰ ἐλέγξῃ προχείρως τὸ χωρίον, εἰς ὃ παραπέμπει ὁ αἰδίδιμος ἀνὴρ πρὸς πίστωσιν τῆς γνώμης του, ἐφ' ὅσον δὲν θὰ εἶχε βεβαίως ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀσωπίου γενομένην ἐν τῷ μεταξὺ ἐπανόρθωσιν τῆς πλάνης. Ἡ παρερμηνεία τοῦ κειμένου εἶναι προφανής, ὡς σαφῶς ἐμφαίνεται ἄλλως τε καὶ ἐκ τῆς διδομένης εἰς τοὺς ἐπομένους στίχους τῆς ᾠδῆς ἐπεξηγήσεως καὶ ἐξ ἀναλόγου ἀκριβῶς χωρίου τῆς προηγουμένης ἐν τῇ συλλογῇ ᾠδῆς.³

1. Γλωσσον. καὶ Γλωσσογρ. Ἑλλην. Α', σ. 35: «Τὸ *γαλανός* πάλε εἶναι *γαληνός* = ποὺ ἔχει τὸ χρῶμα τῆς *γαλήνης*. Ἄπ' τὰ λίγα δωρικὰ ἀπομεινάρια σωστά τὸ λέει ὁ Κορ. Ἄτ. δ 72».

2. (Χωρὶς νὰ παραπέμπῃ, σημειωτέον, εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον). Βλ. ἐνθ' ἄνωτ., σ. 175: «*Γαλανός* στήν κοινὴ Ἑλληνικὴ θὰ πεῖ κυανοῦς, γαλάζιος, μπλάβος, οὐρανῆς, γλαυκός τελοσπάντων, ποὺ ἔχει δηλ. τὸ χρῶμα τῆς γαληνεμένης θάλασσης, ἡ ὁποία καθρεφτίζει τὸν οὐρανὸν καὶ ἢ εἶναι δωρικὸ ἀπομεινάρι: *γαλάνα* > *γαλανός* ἢ ἔχει γίνεῖ κατὰ ἀφομοίωση τοῦ I πρὸς τὸ: α ἀπὸ τὸ *γαληνός*. Μοῦπανε πὼς στήν Κρήτη τὸ παρετυμολογήσανε ἀπ' τὸ *γάλα* καὶ κάθε ἄσπρο γάϊδαρο τὸν λένε *γαλανό*. Λοιπὸν ὁ κ. Χ(ατζιδάκις) . . . λέει πὼς τὸ: *γαλανός* γίνεταί ἀπ' τὸ *γάλα*, λέει, καὶ τὸ -ανός τὸ παίρνει ἀπ' τὸ *μελανός* . . .» (Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει ὁ Φιλήντας καὶ ἐν τόμ. Γ', σ. 181. Πβ. καὶ τόμ. Α', σ. 220).

3. Βλ. Anacreontea (ὑπὸ Κ. Preisendanz), σ. 15.

Ἐξ ἄλλου, Δωρικὸν *γαλανός* οὐδαμῶθεν μαρτυρεῖται. Τοῦτο δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι οὐδέποτε ἐλαλήθη, ἀλλὰ σημαίνει ἀσφαλῶς ὅτι οὐδέποτε ἐχρησιμοποιήθη κοινῶς. Εἰς τὴν κοινὴν Ἑλληνιστικὴν, ὡς καὶ εἰς τὴν κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς καὶ Βυζαντινοὺς χρόνους γραφομένην καὶ ὁμιλουμένην, ἐχρησιμοποιεῖτο ὁ Ἰωνικὸς - Ἀττικὸς τύπος *γαληνός*.¹ Τῆς συνεχοῦς δὲ ταύτης χρήσεως ἐπιβίωσιν ἅμα καὶ διαπίστωσιν ἀποτελεῖ τὸ τῆς νέας Ἑλληνικῆς *γαληνός*.² Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὸν Ἰωνικὸν - Ἀττικὸν τύπον τοῦ οὐσ. *γαλήνη*, συνεχῶς ἐν χρήσει ὑπάρχοντα ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον, ἐνῶ ὁ Δωρικὸς τύπος *γαλάνα* φαίνεται ὑποχωρήσας ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἤδη ἐποχῆς.³ Ἐπὶ πλέον, ἡ ἀρχικὴ σημασία τοῦ τε οὐσιαστικοῦ καὶ τοῦ ἐπιθέτου διτηρήθη ἀναλλοίωτος κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν αἰώνων: *γαλήνη* ἐσήμαινε καὶ σημαίνει τὴν «ἡρεμίαν, ἡσυχίαν», *γαληνός* δὲ τὸν «ἡσυχον, ἡρεμον, πρᾶον». Παράδοξον ἐπομένως θὰ ἦτο νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ Δωρικὸν *γαλανός* ἐπέζησεν ἐν τῇ λαλουμένῃ παραλλήλως πρὸς τὸ Ἀττικὸν - κοινὸν *γαληνός* καὶ μάλιστα ὑπὸ σημασίαν ἐντελῶς διάφορον πρὸς τὴν ἣν ἐξ ἀρχῆς εἶχε καὶ διτηρήσῃ μέχρι σήμερον τὸ ἐπίθετον.⁴ Αἱ γενόμεναι ἐν τῷ μεταξὺ προσπάθειαι νὰ δικαιολογηθῇ ἡ μεταφορὰ τῆς σημασίας ἐκ τοῦ «ἡρεμος, πρᾶος» εἰς τὴν τοῦ «κυανόχρους», διὰ τῆς «γαλήνην ἐν αἰθρία ἐχούσης θαλάσσης», ἢ διὰ τῆς «ἐν γαλήνῃ εὐρισκομένης θαλάσσης ἐφ' ἧς ἀντικατοπτρίζεται ὁ κυανοῦς οὐρανός»,⁵ οὐδὲν ἄλλο προφανῶς εἶναι ἢ ἀπόπειραι προσαρμο-

1. Βλ. Θησαυρὸν καὶ *Liddell - Scott - Jones*, ἐν λ.

2. Βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐν λ. Ὁ ἐκ Πόντου διαλεκτικὸς τύπος *γαλειός*, διατηρήσας τὴν προφορὰν τοῦ Ἰων. *η* (βλ. *Γ. Χατζιδ.*, Ἐπετ. Πανεπ. Ἀθηνῶν 8β, 1912, 8 - 9, κλπ.), ἀρκεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν συνέχειαν τῆς προφορικῆς παραδόσεως. Πβ. ὡσαύτως αὐτόθι, ἐν λ. *γαλήνη* (Ποντ. *γαλένη*), *γαληνίζω* (Ποντ. *γαλενίζω*), *γαληνιάζω* (πβ. κατωτ., σελ. 36 ὑποσ. 4).

3. Βλ. *Γ. Χατζιδ.*, ΜΝΕ I, σ. 59 - 60.

4. Ἐὰν τοῦτο συνέβαινε, λογικὸν καὶ εὐλογον θὰ ἦτο νὰ διατηρηθῇ ὁ Δωρ. τύπος εἰς τὴν Τσακωνικὴν τοῦλάχιστον. Ἐν τούτοις, οἱ Τσάκωνες λέγουσιν μὲν ὁ *κουβάνε* (κυανοῦς) = μέλας, ἀγνοοῦν ὅμως τὸ *γαλανός*, ἀντὶ τοῦ ὁποίου μεταχειρίζονται τὸ *γεράνε* (δ), λαβόντες προφανῶς ἐκ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς (ὁ δὴθεν Τσακωνικὸς τύπος ὁ *γαλανέ*, μνημονευόμενος ἐν τῷ ἄρθρῳ *γαλανός* (I) τοῦ Ἱστορ. Λεξ., ὀφείλεται εἰς ἐσφαλμένην πληροφορίαν τοῦ μ. *Deffner*, ὡς βεβαίῳ ὁ Τσάκων καὶ Τσακωνολόγος συνάδελφος Ἀθ. *Κωστάκης*, κατὰ τὸν ὅποιον χρησιμοποιεῖται ἀντιθέτως τὸ ρ. *γαληνῶ* (*γαληνίουρ ἐνι*) = ἡρεμῶ, ἡσυχάζω, ἐπὶ ἀσθενῶν (ἀθησαύριστον ὑπὸ τὸ ἄρθρον *γαληνιάζω* τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ).

5. Τὸ μόνον ἴσως ἐπιχείρημα τῆς ἐκ τοῦ *γαληνός* παραγωγῆς τοῦ *γαλανός*, ἀπὸ σημασιολογικῆς ἀπόψεως, θὰ ἀπετέλει τὸ οὐσ. *γαλήνη* σημαῖνον «τὸ ἐπιπολάζον ἐν τῇ μεταλλείᾳ τοῦ ἀργύρου χωνευομένου», ὡς καθορίζεται ἐν γλώσσῃ τοῦ Ἡσυχίου. Ἡ ἔννοια τῆς λέξεως εἶναι ἤκιστα σαφής, ἐξ ὅσων ὁμως γνωρίζομεν περὶ τῆς χρήσεως αὐτῆς ἐν τῇ μεταλλουργίᾳ (lat. *galena*: *Plin.* N. H. XXXIII, 95. XXXIV 159, 173. Πβ. *H. Blümner*, Technol. u. Terminol. IV, 150, 158) πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι πρόκειται περὶ λέξεως ἀσχέτου πρὸς τὸ Ἑλλην. *γαλήνη*

γῆς τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος εἰς τὴν *a priori* ἔτυμολογίαν. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ματαία ἀποδεικνύεται ἡ προσπάθεια νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ διατήρησις τοῦ γαλανός, παρὰ τὸ γαληνός, ἐκ συμφυρμού πρὸς τὸ γάλα,¹ κατὰ μείζονα δὲ λόγον ἢ ἐκ τοῦ γαληνός προέλευσις τοῦ γαλανός δι' ἀφομοιώσεως τοῦ η (ι) πρὸς τὸ προηγούμενον α.²

Ἀπομένει τὸ γαλανός «ἀπὸ τὸ γάλα καὶ τὴν κατάληξιν - ανός», ὡς ὑπεστήριξεν ὁ Κοραῆς πρῶτος καὶ πάλιν, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, χωρὶς νὰ προσθήσῃ τι πρὸς διασάφησιν τῆς γνώμης του.³ Παραμένει ἐπομένως ἀμφίβολον, ἐὰν διὰ τῆς ἔτυμολογίας ταύτης ἀπηρεῖτο τὴν παλαιότεραν ἢ ἐὰν ἐπίστευεν ὅτι τὸ γαλανός = γαλακτόχρους εἶναι διάφορον τοῦ γαλανός = κυανόχρους. Ἀποκλίνω, ὡς ἤδη ὑπεδήλωσα, ὑπὲρ τῆς πρώτης ὑποθέσεως, ἐπειδὴ νομίζω ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ πιστεῦν εἰς τὴν παράλληλον ὑπαρξιν δύο Νεοελληνικῶν ἐπιθέτων, χρώματος δηλωτικῶν ἀμφοτέρων καὶ τῆς αὐτῆς ἀκριβῶς μορφῆς, ἀλλὰ διαφόρου ἔτυμολογικῆς ἀρχῆς. Ἐξ ἴσου ἀσαφῆς ὑπῆρξε καὶ ὁ Χατζιδάκις: ἀφίνει μὲν νὰ ἐν-

(πβ. *Ernout - Meillet*, Dictionn. Etym. de la langue lat. καὶ *Walde-Hofmann*, Lat. Etym. Wörterb., ἐν λ. *galena*).

1. Αἱ φράσεις «ἡ θάλασσα εἶναι γάλα» καὶ «ἡ θάλασσα εἶναι γαλήνη» οὔτε κοινῶς λέγονται, οὔτε συνώνυμοι εἶναι εἰς τὴν καθομιλουμένην, ὡς φαίνεται ὑποστηρίζων ὁ Χατζιδάκις (βλ. ἄνωτ. σελ. 4 ὑποσ. 2). Ἡ πρώτη λέγεται ἐν Κρήτῃ καὶ εἰς τὰς γειτονικὰς πιθανῶς νήσους ἀντὶ τῆς κοινῶς λεγομένης «ἡ θάλασσα εἶναι λάδι» ἢ «εἴχαμε μὲν θάλασσα λάδι». Τοῦτο δεικνύει ὅτι ἡ παρομοίωσις ἐδημιουργήθη παρὰ τῷ λαῷ, οὐχὶ ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ χρώματος τῆς ἡρεμούσης θαλάσσης πρὸς τὸ τοῦ ἐλαίου ἢ τοῦ γάλακτος, ἀλλ' ἐκ τῆς ὁμοιότητος ἣν παρουσιάζει ἡ ἀπολύτως ἐπίπεδος καὶ γαληνιαία, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ρυτιδώσεως, ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν ἐλαίου ἢ γάλακτος περιεχομένων ἐντὸς δοχείων, ἐν συνδυασμῷ πιθανῶς πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς παχυρρεύστου συστάσεως, ἣν ἔχει τὸ ἐλαιον καὶ τὸ γάλα, παρέχει δ' ἐνίοτε καὶ ἡ ἡρεμούσα ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης, διασχιζομένη ὑπὸ ἰστιόφρου. Καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅμως, ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῆς γαληνιαίας θαλάσσης, μακρόθεν ὀρωμένη, παρουσιάζει ὁμοιότητά τινα χρώματος πρὸς τὸ γάλα, πάλιν τὸ πρᾶγμα εἶναι τόσον σπάνιον καὶ ἡ ὁμοιότης τόσον ἀμυδρά, ὥστε ἀποκλείεται ἡ ἐντεῦθεν προέλευσις τῆς μεταφορᾶς τῆς σημασίας. Ἀπόδειξις, ὅτι ἡ φράσις «ἡ θάλασσα εἶναι γάλα» λέγεται ἐν Κυθήροις ἐπὶ τῆς λίαν τεταραγμένης καὶ πλήρους ἀφρῶν ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Ἀφίνω ὅτι ἡ δυνατότης σημασιολογικοῦ συμφυρμού μεταξὺ τῶν φράσεων «ἡ θάλασσα εἶναι γάλα» καὶ «ἡ θάλασσα εἶναι γαλήνη» (ἢ «ἡ θάλασσα ἔχει γαλήνη») προϋποθέτει τὴν συχνὴν χρῆσιν ἀμφοτέρων ὑπὸ τῶν λαλούντων, καὶ μάλιστα τῶν αὐτῶν, ἐνῶ ἡ δευτέρα εἶναι λογία μᾶλλον ἢ δημῶδες.

2. Τὰ παραδείγματα ἀκριβῶς, ἅτινα προσάγει ὁ *Meyer - Lübke* (βλ. ἄνωτ., σελ. 4 ὑποσ. 3) πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης, προσεκτικώτερον ἐξεταζόμενα συμβάλλουν εἰς τὴν ἀναίρεσιν μᾶλλον ἢ τὴν ἐπιβεβαίωσιν αὐτῆς. Οὐδεὶς λέγει σήμερον *πηλαμύδα* ἀντὶ *παλαμύδα*, *ἀπῆνεμος* ἀντὶ *ἀπάνεμος*, *χρηαμίδα* ἀντὶ *χαρημίδα*, ἐνῶ πολλαχοῦ λέγεται *γαλήνη*, *γαληνός*, παρὰ τὸ *γαλανός*. Πῶς λοιπὸν εἰς τὴν τελευταίαν περίπτωσιν διετερήθησαν ἀμφότεροι οἱ τύποι, ἐνῶ εἰς τὰς προηγούμενας ὁ ἐξ ἀφομοιώσεως νεώτερος τύπος ἐξετόπισε τὸν ἀρχαιότερον;

3. Βλ. ἄνωτ., σελ. 3 ὑποσ. 2.

νοηθῆ ὅτι τὸ γαλανός παράγεται ἀπὸ τὸ γάλα καὶ σημαίνει «λευκός», ἐφ' ὅσον θεωρεῖ τοῦτο σχηματισθὲν «κατὰ τὸ ἐναντίον μελανός», παραλλήλως ὅμως ἀναφέρει τὸ γαλανός μεταξὺ ἄλλων ἐπιθέτων χρώματος δηλωτικῶν, τὰ ὁποῖα ἐσηματίσθησαν ἐξ οὐσιαστικῶν διὰ τῆς καταλήξεως -ός,¹ ὅπερ σημαίνει ὅτι ἐξηκολούθει νὰ πιστεύη εἰς τὴν ἐκ τοῦ γαλήνη παραγωγὴν τοῦ ἐπιθέτου (γαληνός) καὶ εἰς μεταγενέστερον φωνητικὸν καὶ σημασιολογικὸν συμφυρμὸν αὐτοῦ πρὸς τὸ γάλα. Τὴν παραγωγὴν τοῦ γαλανός «ἀπὸ τὸ γάλα» παραδέχεται μετ' ἐπιφυλάξεως καὶ ὁ καθηγ. Ν. Ἀνδριώτης, δικαιολογεῖ δὲ τὴν μεταφορὰν τῆς σημασίας ἀπὸ τὸ «λευκός» εἰς τὸ «κυανόχρους» διὰ τοῦ σημασιολογικοῦ συμφυρμοῦ μεταξὺ «γαλακτόχρου» καὶ «γαληνιαίας» θαλάσσης.²

Ὅπως δὲ ὅμως, βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς τὴν γνώμην τοῦ Χατζιδάκι κυρίως, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν Κρήτῃ χρῆσιν τοῦ γαλανός ὑπὸ τὴν σημασίαν «λευκός»,³ ἐστηρίχθη τὸ ἄρθρον γαλανός (II) τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ, ὡς καὶ ἡ προηγουμένη ἐν αὐτῷ μνεία τῆς παραγωγῆς γάλα > γαλανός ὑπὸ τὸ λῆμμα -ανός. Ἄλλ' ἐξ ἴσου βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ σχηματισμὸς οὗτος τυγχάνει παντελῶς ἀπίθανος καὶ διὰ τὰς σημασιολογικὰς δυσχερείας, περὶ ὧν ἐλέχθησαν τὰ δέοντα, καὶ διὰ δύο προσθέτους λόγους: 1) διότι οὐδὲν χρώματος δηλωτικὸν ἐπίθετον τῆς νέας Ἑλληνικῆς φαίνεται σχηματισθὲν, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, διὰ τῆς καταλήξεως -ανός· τοῦτο δέ, μολονόνι καὶ τὸ ἀρχαῖον μελανός διετηρήθη μέχρι σήμερον, διὰ τε τῆς λογίας παραδόσεως κοινῶς καὶ διὰ τῆς προφορικῆς πολλαχοῦ, καὶ τὸ Βυζαντινὸν καστανός χρησιμοποιεῖται ἔκτοτε κοινῶς καὶ ἄλλα σημασιολογικῶς ἀνάλογα νεώτερα παράγωγα εἰς -ός συνέπεσε νὰ λήγουν εἰς -ανός, ὅπως τὸ λιβανός (= ὁ ἔχων τὸ χρῶμα τοῦ λιβάνου), τὸ μελιτζανός (= ὁ ἔχων τὸ χρῶμα

1. Βλ. Γεν. Γλωσσ., 310. ΜΝΕ 1, 148.

2. Βλ. Ἑτυμ. Λεξ. τῆς Κοινῆς Νεοελλην., σελ. 41: «γαλανός ἐπίθ., οὐσ. γάλα· ἀρχικὰ γαλανὴ θάλασσα σήμαινε «ἄσπρη σὰ γάλα». Κατὰ Κορ. Ἄτ. 4,72 καὶ Μ. Φιλήντ. Γλωσσογν. 1, 175, ἀρχ. δωρ. γαλανός (=γαληνός)». Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ πρὸς τὸ γάλα παρετυμολογία τῆς «ἐν γαλήνῃ» εὐρισκομένης θαλάσσης ἐγένετο ἤδη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἢ καὶ τῶν μεταγενεστέρων γραμματικῶν. Βλ. Μ. Ἑτυμ.: γάλα... ἐκ δὲ τοῦ γάλα γαλήνη, ἡ πρᾶξις καὶ ἐφεσταμένη θάλασσα. Ἑτυμ. Γουδ.: γαλήνη· παρὰ τὸ γάλα, ἡ καθεσταμένη θάλασσα καὶ πρᾶξις.

3. Ὅτι ἐν τούτοις καὶ ἐν Κρήτῃ τὸ γαλανός δὲν ἐσήμαινεν ἀρχικῶς «λευκός», ἀλλὰ κατέληξε εἰς τὴν σημασίαν ταύτην ἐκ παρετυμολογίας πρὸς τὸ γάλα (σημειωτέον, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ὅτι τὰ περισσότερα χρώματος δηλωτικὰ ἐπίθετα διαφέρουν κατὰ τὴν ἔννοιαν ἀπὸ περιφερείας εἰς περιφέρειαν) ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ σήμερον χρησιμοποιεῖται ἐν Ἄν. Κρήτῃ τὸ ἀσπρογάλανος, παραλλήλως πρὸς τὸ γαλανός (κατὰ πληροφориαν τοῦ συναδέλφου κ. Γ. Σπυριδάκη). Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐν Ἀπυράνθῳ τῆς Νάξου, ἔνθα γαλανός σημαίνει γενικῶς «λευκός», λέγεται ὅμως παραλλήλως καὶ ἀσπροάλανος καὶ μπαμπακοάλανος (ὡς μὲ πληροφορεῖ ἡ κ. Διαλεχτὴ Ζευγώλη - Γλέζου).

τῆς μελιτζάνας), κλπ. ¹ 2) διότι ὑπάρχει τὸ ἐπίθετον *γαλατένιος*, ² ὅπερ χρησιμοποιεῖται πολλαχοῦ, ³ ὅφ' ἣν ἀκριβῶς σημασίαν ὑποτίθεται ὅτι εἶχε κατ' ἀρχὴν πανταχοῦ, διετήρησε δὲ μόνον ἐν Κρήτῃ, Λέσβῳ, Νάξῳ καὶ Χίῳ τὸ *γαλανός*. παράγωγον τοῦ οὖσ. *γάλα*.

1. Εἰς τοὺς δημοσιευθέντας τόμους τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ ἔχουν καταχωρισθῆ τρία εἰσέτι χρώματος δηλωτικὰ ἐπίθετα τελευτῶντα εἰς - *ανός*: *ἀρβανός*, *γαζανός*, *γαϊτανός*. Τὸ τελευταῖον δὲν εἶναι, κυρίως εἰπεῖν, χρώματος δηλωτικὸν παράγωγον, ἐφ' ὅσον τὸ πρωτότυπον οὖσ. *γαϊτάνι* δὲν σημαίνει ὕλην ἢ ἀντικείμενον ὀρισμένου χρώματος (βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐν λ.). Ἐπειδὴ ὅμως τὰ παλαιότερον πρὸς διακόσμησιν τῶν ἐνδυμάτων κατασκευαζόμενα «γαϊτάνια» κατεσκευάζοντο διὰ κλωστῆς χρώματος διαφόρου πρὸς τὸ τοῦ ὄλου ἐνδύματος, ἐξελήφθησαν κατὰ μεταφορὰν ὡς «γαϊτάνια» αἱ λεπταὶ χρωματισταὶ γραμμαῖ, τὰς ὁποίας φέρει τὸ τρίχωμα τοῦ προσώπου (ιδίᾳ περὶ τοὺς ὀφθαλμούς, τὴν ρίνα ἢ τὰ χεῖλη) βοῶν, τῶν τὸ ὑπόλοιπον τρίχωμα τοῦ προσώπου εἶναι λευκὸν ἢ φαιόν. Οὕτω, ἐν Β. Εὐβοίᾳ *γαϊτανὸ βόιδι* (καὶ οὖσ. *ὁ γαιτάνης*) λέγεται ὁ ἔχων τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα βοῦς, οὐχὶ δὲ «ὁ φέρων εἰς τὸ μέτωπον χρωματιστὰς γραμμὰς», ὡς ἀορίστως πῶς λέγεται εἰς τὸ οἰκεῖον ἄρθρον τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ. Ἀντιθέτως τὸ *ἀρβανός* εἶναι μὲν χρώματος δηλωτικόν, ἀσφαλῶς ὅμως δὲν προέρχεται «ἐκ τοῦ ἔθν. ὀνόματος Ἰαλβανός», ὡς διδάσκεται εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικόν. Τὸ ἔθνικόν Ἰαλβανός (λόγιος δὲ μόνον τύπος, σημειωθῆτω) κατ' οὐδένα τρόπον θὰ ἠδύνατο νὰ μεταπέσῃ εἰς τὴν σημασίαν «ὁ ἔχων χρῶμα ὑπόλευκον περὶ τὴν κοιλίαν καὶ μέλαν εἰς τὸ ὑπόλοιπον σῶμα, ἐπὶ αἰγῶν». Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀπλούστερον. Τὸ *ἀρβανὸ γίδι* ἢ ἡ *ἀρβανὴ γίδα* τῆς Μάνης εἶναι τὸ ἀλλαχοῦ λεγόμενον *ραβανὸ γίδι* ἢ *ραβανὴ γίδα*. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἰδιωματικὸν τύπον τοῦ ἐπιθέτου *ραβανός*, λεγομένου ἐπὶ αἰγῶν, κυνῶν, γαλῶν, ὄνων, κλπ. καὶ σημαίνοντος τὸν «ἔχοντα χρῶμα τριχώματος ξανθὸν ἢ τεφρόχρουν μετὰ μεγάλων κηλίδων ἢ ραβδώσεων βαθέος κιτρινωποῦ χρώματος, μὲ διαφόρους, ἐννοεῖται, σημασιολογικὰς ἀποχρώσεις κατὰ τόπους. (Ἐκ τοῦ Ἱταλ. *romano*. Ἐν Μπόβα *αἶγα ρομανή* = αἶξ μὲ τρίχωμα μελανόλευκον: βλ. *Rohlf*, Hist. Gramm. d. unterit. Graziat, 178. Διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ τύπου *ἀρβανός*, ἐξ ἀναγραμματισμοῦ παρὰ τὸ ρ, βλ. Β. Φάβην, ἐν Λεξικογρ. Δελτ. 1, 1939, 114 κ. ἐξ. 2, 1940, 122). Ὡς πρὸς τὸ *γαζανός*, βλ. κατωτ., σελ. 35/36.

2. Κατὰ τὰ πολλὰ εἰς - *ένιος* (*κρινένιος*, *μελένιος*, *μενεξεδένιος*, *τριανταφυλλένιος*, κττ.) ὕλης καὶ χρώματος δηλωτικὰ (βλ. Γ. Χατζιδ. ΜΝΕ 2, 118. Φ. Κουκουλέ, Λεξικογρ. Ἀρχ. 6, 1923, 309 - 310).

3. Βλ. Ἱστορ. Λεξ. ἐν λ. *γαλατένιος* 2 (πβ. ὡσαύτως τὰ ἄρθρα *γαλατερός* καὶ *γαλάτη*). Ἀκούεται προσέτι, ὡς ἐπληροφορήθην, ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ τὸ ἐπίθ. *γαλατίς* (κατὰ τὰ λοιπὰ εἰς - *ίς* χρώματος δηλωτικὰ: βλ. Γ. Χατζιδ., Ἀθηνᾶ 40, 1928, 23), ἀλλὰ δὲν ἀπεθησαυρίσθη εἰς τὸ Λεξικόν. Συνετάχθη ἀντιθέτως ἄρθρον *γαλατιανός*, ἐπίθ., ὑπὸ τὴν σημασίαν «ὁ ἔχων τὸ χρῶμα τοῦ γάλακτος, λευκός», κατὰ μαρτυρίαν τοῦ λεξ. Π. Βλαστοῦ (σελ. 347: δίδεται ὡς συνών. τοῦ *γαλατερός* καὶ *γαλατένιος*), τοῦ ποιητοῦ Κ. Κροντάλλη (*Ἔργα 2, 45: *γὰ ἰδὲς λαμὸ γαλατιανὸ*) καὶ δημῶδους παιδικοῦ ἔσματος τῆς συλλογῆς Μ. Λελέκου (Ἐπιδόρπ., 135: *γαλανὴ γαλακτιανή, τίνος εἶναι τὸ παννί*!). Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἀμφιβολίας ἣτις γεννᾶται ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τοῦ ἐπιθέτου εἰς τὰς δύο πρώτας περιπτώσεις (λευκός ἢ «ζυμωμένος μὲ τὸ γάλα;»), ὑπάρχει ἡ τελευταία περίπτωση, ἐξ ἣς ἀποδεικνύεται ὅτι τοῦτο προέρχεται ἀπὸ γνωστὸν «γύρισμα» δημοτικῶν ἔσμάτων, ἀπαντᾷ δὲ ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς (ἀρκεῖ, π. χάριν, νὰ ἴδῃ τις τὰς παραλλαγὰς τοῦ γνωστοῦ ἔσματος «τὰ τρία ψαράκια») σχετιζομένης πρὸς τὸν τρόπον τῆς προελεύσεως ἐκάστης καὶ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ λαϊκοῦ ποιητοῦ: *γαλανὴ γα*

Τὴν ὀρθὴν ἐν τούτοις προέλευσιν τοῦ ἐπιθ. *γαλανός*¹ καὶ ὁ Κοραῆς ἐπεσήμανε, ἀλλ' ἀντιπαρῆλθε, καὶ ὁ Ἀσώπιος ἐπανέλαβε, ἀλλ' ἀφῆκε τελικῶς μετέωρον. Ἀμφότεροι ἐτόνισαν, ὡς εἶδομεν, τὴν σημασιολογικὴν συγγένειαν τοῦ *γαλανός* πρὸς τὸ *καλάϊνος*, ἀλλ' οὗτος μὲν ἐταλαντεύθη μεταξύ τῆς ἐκ τοῦ *γλαύσσω* καὶ τοῦ *καλάϊνος* παραγωγῆς αὐτοῦ, ἐκεῖνος δ' ἀπέκλεισε πᾶσαν ἐτυμολογικὴν σχέσιν τοῦ *γαλανός* πρὸς τὸ Βυζαντινὸν *καλ(λ)άϊνος*, ὀρρωδῆσας πρὸ «τῶν μακρῶν ἀποριῶν τῶν κριτικῶν εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Στεφάνου». ²

Αἱ ἀπορίαι αὗται, ὄντως μακραί, ὀφείλονται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν γραμματικῶν τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς προκληθεῖσαν σύγχυσιν περὶ τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιθέτου *καλ(λ)άϊνος*, τὸ ὁποῖον ἐθεωρήθη παράγωγον τοῦ οὔσ. *κάλλαιον* ἢ τοῦ οὔσ. *κάλλος*.³ Ἡ σύγχυσις δ' ἐπετάθη, ὅταν εἰς τὰς ἐμπειρικὰς ἐτυμολογίας τῶν

λατιανή, *γαλανή* *γαλαθιανή*, *γαλανή* *γαλαζιανή*, *κόρη* *καλαματιανή*, κλπ. Προφανές εἶναι ὅτι τὸ ἐπίθετον, ὅπερ ἀκολουθεῖ τὸ *γαλανή* εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας διὰ τὸ συμπληρῶση κατὰ τὸ μέτρον, τὴν ὁμοιοκαταληξίαν καὶ τὴν παρήχησιν, εἶναι πάντοτε ἐθνικὸν εἰς -*ιανός*: *Γαλατιανή* (ἀπὸ τὸν *Γαλατᾶν*), *Γαλαθιανή* (ἀπὸ τὸν *Γαλατᾶν* τῆς Κρήτης), *Γαλαζιανή* (ἀπὸ τὸ *Γαλάζι*), κλπ. Τὸ ἐθνικὸν *Γαλατιανή* ἐξέλαβεν ὁ Λελέκος ὡς προσηγορικόν, παράγωγον τοῦ οὔσ. *γάλα*, δι' ὃ καὶ «ἐξελλήνισεν» εἰς *γαλακτιανή* (πβ. τὸ ἀνάλογον *γαλακτέμιος* τοῦ Θ. *Πετσάλη*, ἐν Ν. Ἔστιά 19, 1939, 186), δημῶδη δὲ «ἀποκατάστασιν» τούτου ἀποτελεῖ ὁ τύπος *γαλακτιανός* τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ. Ἐκ τῆς ἰδίας πηγῆς φαίνονται ἀντλήσαντες τὸ ἐπίθετον ὁ Βλαστός καὶ ὁ Κρουστάλλης. (Καὶ ὁ Κ. Κριάρης ἐξέλαβε τὸ ἐθνικὸν *Γαλαζιανή* ὡς προσηγορικόν, δι' ὃ καὶ ἐρμηνεύει διὰ τοῦ «*κυανῆ*»: Δημ. Κρητ. Ἔσμ., 226). Νομίζω, κατ' ἀκολουθίαν, ὅτι προσηγορικὸν *γαλατιανός*, «ἐκ τοῦ οὔσ. *γάλα* καὶ τῆς παραγωγικῆς καταλήξεως -*ιανός*» ἢ διαλεκτικὸς αὐτοῦ τύπος *γαλακτιανός*, σχηματισθεὶς «παρὰ τὸ *γαλακτερός*, δι' ὃ ἰδ. *γαλατερός*», οὐδέποτε ὑπῆρξεν.

1. Ἀποτελεῖ ἄλλως τε καὶ παροδοξολογίαν τὸ ὀλιγώτερον, νομίζω, τὸ ἐν τῷ Ἱστορ. Λεξικῷ ὑποστηριζόμενον, ὅτι δηλαδὴ εἰς τὴν αὐτὴν περιφέρειαν (Κρήτη, Λέσβος, Χίος) ἢ καὶ εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον (Ἀπύρανθος καὶ Βόθροι τῆς Νάξου) χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ τὸ ἐπίθετον *γαλανός*, κληρονομηθὲν ἐκ τοῦ ἀρχ. *γαλανός* καὶ σημαῖνον «κυανοῦς ἀνοικτός», παραλλήλως δὲ ἄλλο ἐπίθ. *γαλανός*, νεώτερος τοῦτο σχηματισμὸς «ἐκ τοῦ οὔσ. *γάλα* καὶ τῆς καταλ. -*ανός*», ὑπὸ τὴν σημασίαν «λευκός» ἢ «πελιδνός».

2. Βλ. ἄνωτ., σελ. 3, ὑποσ. 1.

3. Βλ. Ἡσύχ., ἐν λ. *κάλλαια*: οἱ τῶν ἀλεκτρονίων πύγωνες καὶ πᾶν πορφυροειδὲς χρῶμα. ἔνιοι δὲ τὰ ποικίλα. καὶ παρ' Αἰγυπτίους *χρῶμα* *καλαῖνόν*. τίθεται δὲ καὶ ἐπὶ μορί(ν)ου. *καλλαι* τὰ βαπτὰ ἔρια. *Μ. Ἐτυμ.*, ἐν λ. *κάλλαια*: καλοῦνται τὰ κάτωθεν τῶν ἀλεκτρονίων ὡσπερ γένεια, διὰ τὸ εἶναι ἀνθηρὰ καὶ πορφυρώδη. τὰ πορφυρᾶ γὰρ *κάλλη* ἐκαλοῦντο. . . ἔνθεν καὶ τὸ *καλλάϊνον*. ἔστι δὲ χρῶμα ἀνθηρόν. ἢ τὸ βένετον χρῶμα οὕτω καλούμενον. ἐξ οὗ καὶ *κέραμος* *καλλάϊνος*. *Σουῖδ.*, ἐν λ. *Κάλαϊς*: ὄνομα κύριον. καὶ *καλαῖνον* *χρῶμα*. Αἰσχύλος' ἐν ποικίλοις χρώμασιν. ἐν λ. *κάλλη*: τὰ πορφυρᾶ ἱμάτια. καὶ *κέραμος* *καλαῖνος*. Αἰσχύλος' ἐν ποικίλοις κάλλεσιν. (Αὐτονόητον τυγχάνει ὅτι ἀποτέλεσμα τῆς παρετυμολογίας ταύτης ὑπῆρξεν ἢ διὰ διπλοῦ λ γραφῆ τοῦ ἐπιθέτου, ἐνῶ ἡ ὀρθὴ δι' ἀπλοῦ λ γραφῆ, διατηρηθεῖσα παραλλήλως μέχρι τέλους, πιστοῦται ἐκ τῶν παπύρων τοῦ 3ου π. Χρ. αἰ. καὶ τοῦ ὁμορρίζου παραγώγου *καλαῖζον*) *γαλάζιον*: βλ. κατωτ., σελ. 15 ὑποσ. 2. Πβ. *Liddell - Scott - Jones*, ἐν λ. *καλαῖνος*).

παλαιῶν προσετέθησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων φιλολόγων καὶ οἱ *Καλλαϊκοί*, λαὸς τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου, καὶ ὁ *κάλαϊς* (ἢ *κάλλαϊς*), πολύτιμος λίθος κυανοῦ πρασινίζοντος χρώματος (ὁ παρ' ἡμῖν *περουζές*), τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου συνεδέθη πρὸς τὸ τῶν *Καλλαϊκῶν*, ἔτι δὲ καὶ τὸ Τουρκικῆς προελεύσεως Νεοελληνικὸν *καλαί*, δημῶδες ὄνομα τοῦ «κασσιτέρου», ὅστις προήρχετο δῆθεν κατὰ τὴν Ἑλληνο-ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἐκ τῆς χώρας τῶν *Καλλαϊκῶν*, δι' ὃ καὶ ὠνομάσθη *καλλάϊον*, ὅθεν τὸ ἡμέτερον καὶ τὸ Τουρκικὸν *καλαί*.¹ Αἱ ἐτυμολογικαὶ αὐταὶ ἀναζητήσεις εἶχον ὡς ἀφετηρίαν μὲν τὴν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν ὅτι τὸ *καλ(λ)αῖνος* ἦτο ἀρχῆθεν χρώματος μόνον δηλωτικόν, ὡς ἀποτέλεσμα δὲ τὴν σύγχυσιν, περὶ ἧς ἐγένετο λόγος, ὡς πρὸς τὸ δι' αὐτοῦ σημαινόμενον χρῶμα, τὸ ὁποῖον οἱ μὲν ἐξελάμβανον ὡς «πορφυροῦν» (*κάλλαιον*), οἱ δὲ ὡς «ἀνθηρὸν» ἢ «ποικίλον» (*κάλλος*), ἄλλοι ὡς κυανοῦν ἀργυρίζον, «ἠεράνεον» (*καλαί*) καὶ ἄλλοι ὡς κυανοῦν πρασινίζον (*κάλαϊς*).²

Τὰ ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης σφάλματα ὑφίστανται εἰσέτι ἐν μέρει, μολοντί καὶ ὁ *J. G. Schneider* παλαιότερον (περὶ τὸ 1800) καὶ ὁ καθηγητῆς *M. Στεφανίδης* πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καθώρισαν ἐπιτυχῶς τὴν σημασίαν τοῦ *καλ(λ)αῖνος*. Ὁ πρῶτος ἀντελήφθη ὅτι τοῦτο δὲν ἀνεφέρετο ἀρχικῶς εἰς χρῶμα, ἀλλ' εἰς χυμικὴν οὐσίαν, πιθανῶς εἰς μείγμα *νίτρου* καὶ *θείου*, χρησιμοποιουμένου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων εἰς τὴν κατασκευὴν ἀγγείων.³ Ὁ δεύτερος ἐξήγησε σαφέστερον ὅτι τὸ *νίτρον* τῶν ἀρχαίων (τὸ ἀνθρακικὸν δηλ. νάτριον), τὸ *κάλι* τῶν Ἀράβων χυμευτῶν, ἐχρησίμευεν εἰς τὴν παρασκευὴν κυανοῦ στίλβοντος ὑαλώματος (*βερονικίου*) τῶν πηλίνων ἀγγείων, ὡς καὶ σκευαστῶν λίθων ἀπομιμωμένων τὸν *σάπφειρον* καὶ τὸν *κάλαϊν*, καὶ ὅτι τὰ διὰ τοιούτου ὑαλώματος ἐπαληθιμμένα πήλινα ἀγγεῖα τῆς Αἰγύπτου ὠνομάσθησαν *καλαίνα*, ὡς ἔχοντα τὸ χρῶμα τοῦ ὄρυκτοῦ *καλαΐδος* ἢ τὸ χρῶμα καὶ τὴν σύστασιν τοῦ τεχνητοῦ *καλαΐδος*, ὅστις ὀφείλει τὸ ὄνομα εἰς τὸ *κάλι*.⁴

Ὅντως, γνωρίζομεν ἤδη ἐκ τῶν παπύρων, ὅτι τὸ *καλαΐνος* ἐχρησιμοποιεῖτο

1. Ἡ τελευταία ὑπόθεσις ἀνήκει εἰς τὸν *Κοραῖν* (*Ατ. 5, 148). Περὶ τῶν ἄλλων, βλ. τὴν ἐπομ. ὑπόσημ.

2. Βλ. τὰς ἐν τῷ Θησ. τῆς Ἑλλην. Γλώσσης ἀποθησαυρισθείσας μαρτυρίας καὶ ἀπόψεις: 1) 2α ἔκδ. Λονδίνου, σελ. CCXXIII - XXIV, τῆς εἰσαγωγῆς, 2) ἔκδ. Didot, ἐν λ. *καλαΐνος* καὶ *κάλλος*.

3. Κατὰ τὰ ἐν Θησαυρῷ (ἔκδ. Didot) λεγόμενα, ἐν λ. *καλαΐνος*: «Sed in Phaniae epigr. Anth. Pal., 6, 295: *Καὶ τὰν ἀδυφαῖ πλινθίδα καλλαΐναν*, ignoti instrumenti materiam potius quam colorem significare censebat Schneiderus. Materia ipsa qualis fuerit, non constat. Sal nitrum fuisse, quod sulphuri concoctum in lapidem vertitur, ex quo vasa fecisse Aegyptios docet Plinius, Schneideri conjectura est, ad Eclog. phys. vol. 2, p. 91».

4. Βλ. Λεξικογρ. Ἀρχ. 5, 1918, 80 - 81.

κατ' ἀρχὰς ὡς προσδιοριστικὸν ἀγγείων ἢ σκευῶν κατεσκευασμένων ἢ ἐπαληθιμμένων (πιθανώτερον τὸ πρῶτον, νομίζω) δι' εἰδικῆς ἐγχρώμου οὐσίας,¹ τῆς ὁποίας βασικὸν στοιχεῖον ἦτο τὸ «νίτρον» τῆς Αἰγύπτου, ὃπερ ἐχορηγεῖτο πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ κρατικοῦ μονοπωλίου τῶν Πτολεμαίων εἰς τοὺς κατασκευάζοντας τὰ «καλαίνα» εἰδικοὺς τεχνίτας, τοὺς «καλαῖνοποιούς».² Ἐκ τῶν παπύρων πληροφοροῦμεθα ἐπίσης, ὅτι βραδύτερον τὸ ἐπίθετον περιορίσθη εἰς τὴν σημασίαν χρώματος μόνον,³ τοῦ χαρακτηριστικοῦ τῶν «καλαίνων» σκευῶν χρώματος βεβαίως, *καλαίνου* ὡσαύτως ὀνομαζομένου,⁴ ἐχρησιμοποιεῖτο δὲ συνήθως πρὸς χαρακτηρισμὸν ἐνδυμάτων βεβαμμένων διὰ τοῦ χρώματος τούτου.⁵

Σαφῆς καθίσταται οὕτω καὶ ἡ σημασία τῶν ἐκ τῆς Γραμματείας ἀναλό-

1. Π. χάριν, ἀγγεῖον καλαῖνον, βησίον καλλάϊνον, λύχνος καλλάϊνος (P. Leid. W 25, 24. P. Gr. Mag. IV, 56, 752, 1009) ἢ καὶ οὐσιαστικῶς «τὰ καλαίνα» (P. S. I. 396, 9, τῶν μέσων τοῦ 3ου αἰ. π. Χρ.), προκειμένου περὶ «προστάδος τῶν καλαίνων» οἰκίας τινός, περὶ προδόμου δηλ. οἰκίας, ἐστολισμένου πιθανῶς διὰ πλίνθων καλαίνων (πβ. «τὴν πλινθίδα καλλαῖνην ἀδυφαῖ» ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευθέντι ἐπιγράμματι τῆς Ἀνθολογίας) ἢ περιέχοντος ἀγγεῖα καλαίνα.

2. Βλ. Theban Ostr. 7, 2 (3ος αἰ. π. Χρ.). Ostr. Bodl. I, 45, 5. 67, 3 (2ος αἰ. π. Χρ.). Πρόκειται περὶ ἀποδείξεων πληρωμῆς τοῦ κρατικοῦ φόρου τῆς «νιτροκῆς καλλαῖνοποιῶν». (Σημειωτέον ὅτι οἱ ἐκδῶται καὶ ἐντεῦθεν τὰ λεξικά καὶ οἱ ἐρευνηταὶ γράφουν τὴν λέξιν ἐσφαλμένως: *καλλαῖνοποιί* βλ. κατωτ., σελ. 13 ὑποσ. 4).

3. Ἴσως διότι ἐν τῷ μεταξὺ παρήκμασεν ἢ ἐξέλιπεν ἡ βιομηχανία τῶν «καλαίνων» ἀγγείων καὶ σκευῶν. Τοῦτο πρέπει νὰ σημαίνει ἢ πληροφορία ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Γαληνοῦ (2ος αἰ. μ. Χρ.) καὶ τοῦ Ἀετίου (6ος αἰ. μ. Χρ.) τὰ «ὄστρακα», τὰ θραύσματα δηλ., τῶν «καλαίνων» ἀγγείων τῆς Αἰγύπτου ἀνεζητοῦντο καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο, κονιορτοποιούμενα, ὡς φάρμακον κατὰ τῆς οὐλίτιδος τῶν ὀδόντων ἢ τῆς σκληρότητος τῶν τριχῶν (βλ. *Γαλην.*: XII, σελ. 457 καὶ 866, *Kühn.* Ἰστ. VI, 65).

4. Εἰς τὸν P. Oxy. 1739 (2/3 αἰ. μ. Χρ.), περιέχοντα λογαριασμὸν ἀγορᾶς χρωμάτων, ὧν δίδεται τὸ βᾶρος καὶ ἡ τιμὴ, ἀναφέρεται: *καλλάεινον μν(ᾶς) ὀλκ(ή) (στ. 3) καί: τιμῆς καλλάεινο(ν) (δρ.) β (τετρώβολον) (στ. 9)*. Τὸ «καλαῖνον» χρωμα κατεσκευάζετο βεβαίως μὲ βάσιν τὸ «νίτρον» ἐπίσης ἂν λοιπὸν διαπιστωθῇ ποτε ὑπαρξίς «καλαῖνοποιῶν» κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, τότε μόνον δυνάμεθα νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἠσχολοῦντο οὗτοι καὶ εἰς τὴν παρασκευὴν τοῦ χρώματος, πιθανὸν δὲ καὶ εἰς τὴν βαφὴν τῶν «καλαίνων» ὑφασμάτων (βλ. ὑποσ. 4 τῆς ἐπομ. σελ.).

5. Βλ. P. Lond. 193 (II, σελ. 246), 33: *χιτῶν καλλάεινος*. P. Tebt. 421, 7: *χιτῶνιον καλλάϊνον*. P. Oxy. 1273, 15: *δελματικοφόρτης καλλάϊνος*. 1449, 13: *στολή καλλαῖνη* (τοῦ 2ου ἢ τοῦ 3ου αἰ. μ. Χρ.). Προσθέτω, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφανθῇ τις, εἰάν «τὰ καλαίνα», περὶ ὧν γίνεται ἀορίστως λόγος εἰς τὸν P. Oxy. 1757, 10 (2ος αἰ. μ. Χρ.), ἀναφέρωνται εἰς σκευὴ ἢ ἐνδύματα, μολοντί τὸ δεύτερον εἶναι πιθανώτερον. Ἀντιθέτως, εἶναι μᾶλλον βέβαιον ὅτι ἡ πληροφορία τοῦ P. Lond. 929 (III, σελ. 42), 30: *Τίξ ἰσά(ων) σφυρίδ(ας) καλλαεῖν(ων) β*· στ. 50: *Παβοῦς ἰσά(ων) σφυρίδαν καλλαεῖν(ων) α*, ἀναφέρεται εἰς ἐνδύματα χρώματος *καλαίνου*, παρὰ τὴν γνώμην τῶν ἐκδοτῶν, οἵτινες νομίζουν ὅτι πρόκειται περὶ «καλλαεῖν(ου)», sc. *κεράμιον, καλλάϊνος κέραμος* occurring in the Etym. M. as an Egyptian species of pottery». Ἐντὸς «σφυρίδων» ἠδύναντο νὰ μεταφερθοῦν ὑφάσματα καὶ ἐνδύματα μᾶλλον ἢ ἀγγεῖα.

γων δεδομένων. Ὅσακις γίνεται ἐν αὐτῇ λόγος περὶ «καλαίνων» ἀγγείων, σκευῶν, κεράμου καὶ τῶν τοιούτων,¹ πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ ἀντικειμένων τῆς αὐτῆς ὕλης καὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος πρὸς τὰ «καλαίνα» ἀγγεῖα, κλπ. τῶν παλύρων, περὶ ἔργων δηλαδὴ τῶν «καλαίνοποιῶν» πάντοτε. Ὅσακις ὅμως ὁ λόγος εἶναι περὶ «καλαίνων» ἐρίων, χιτῶνων, κλπ.,² πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ ἀντικειμένων βεβαυμένων διὰ χρώματος «καλαίνου».³ Εἶναι ἐπομένως ἀδικαιολόγητος ἡ παρανόησις ἣτις παρατηρεῖται ἐνίοτε μέχρι τοῦδε, καθὰ ἤδη ἐλέχθη, ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τοῦ καλαίνου κατὰ τὴν πρώτην ἢ τὴν δευτέραν περίπτωσιν.⁴

Οἱ λεξικογράφοι καὶ οἱ συγγραφεῖς τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς παρέχουν σαφεῖς καὶ ἀσφαλεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ εἶδους τοῦ χρώματος, ὅπερ ἐδηλοῦτο διὰ τοῦ «καλαίνου». Σταθερῶς ὑπὸ πάντων ἐπαναλαμβάνεται ὅτι καλαίνον εἶναι

1. Βλ. Σουῖδ., ἐν λ. κάλλη καὶ Μ. Ἐτυμ., ἐν λ. κάλλαια : κέραμος καλλάινος (βλ. ἄνωτ., σελ. 10, ὑποσ. 3). Γαληνός, ἐνθ' ἄνωτ. (XII, σελ. 457) : καὶ τὰ καλαίνα καλούμενα σκευή Ἀλεξανδρεωτικά. Φανίας ἐν Παλατ. Ἀνθολ. VI, 295 (βλ. ἄνωτ., σελ. 11, ὑποσ. 3) : πλωθίδα καλλαίνην.

2. Εἰς τὸν P. Petr. III, 107 (3ος αἰ. π. Χρ.), 12 ἀναφέρονται «ἔρια καλαίνα» (βλ. Ἰω. Καλλέρη, Αἱ πρῶτοι ὕλοι τῆς ὑφαντουργ. εἰς τὴν Πτολεμ. Αἴγυπτον, 143 ὑποσ. 6. Πβ. Berichtigungsliste III, σελ. 147). Πιθανῶς καὶ τὸ ἀκατανόητον «καλλαι τὰ βαπτὰ ἔρια», ὅπερ δίδει ὁ κῶδιξ τοῦ Ἡσυχίου ἐν λ. κάλλαια (βλ. ἄνωτ., σελ. 10 ὑποσ. 3), πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς «καλλαίνα βαπτὰ ἔρια». Ἡ διόρθωσις τοῦ M. Schmidt : κ[αλλ]αὶ τὰ βαπτὰ ἔρια, οὐδὲν νόημα παρέχει. Ἄλλὰ βλ. καὶ Μ. Ἐτυμ., ἐν λ. κάλλη). Μελέαγρος, ἐν Παλατ. Ἀνθολ. VII, 428 : καλαίνα πτέρυξ. Εὐσταθ. Θεσσαλ., Εἰς Ὀμηρ. X 441, σελ. 1278, 53 : καλλάινος χιτῶν.

3. Τὸ καλαίνον, καλαίνον ἢ καλλάινον (ὀξυτόνως παραδίδεται μόνον παρ' Ἡσυχίω, τὸ δὲ διπλοῦν λ ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ 2ου π. Χρ. αἰ. καὶ ἐξῆς) χρῶμα ἀναφέρεται συχνὰ ὑπὸ τῶν λεξικογράφων καὶ συγγραφέων. (Βλ. Διοσκ., Περὶ ὕλης ἱατρ. Ε' 159. Πβ. ἄνωτ., σελ. 10 ὑποσ. 3, καὶ τὴν μεθεπομ. ὑποσ.).

4. Οὕτω, ὁ K. Preisendanz, εἰς τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα (σελ. 12, ὑποσ. 1) χωρὶα τοῦ ὑπ' ἀριθ. IV μαγικοῦ παλύρου μεταφράζει τὸ «ἀγγεῖον καλλάινον» ἢ τὸ «βησσίον καλλάινον» διὰ τοῦ «ein Gefäss aus Goldstein», τὸ δὲ «λύχνος καλλάινος» διὰ τοῦ «eine Lampe aus Goldstein», μολονότι ἡ προγενεστέρα ἀπόδοσις τοῦ ἐπιθέτου εἰς τὰ αὐτὰ χωρὶα ὑπὸ τοῦ Horfner διὰ τοῦ «aus Natron und Schwefelmasse» ἦτο ἀσφαλῶς ἀκριβεστέρα. (Ὁ Leemans ὡσαύτως μετέφρασε παλαιότερον τὸ «ἀγγεῖον καλαίνον» τοῦ P. Leid. W 25 διὰ τοῦ «vasculum ex calai lapide factum» : κατὰ Μ. Στεφανίδην, ἐνθ' ἄνωτ., 81 ὑποσ. 1). Ὁ Heichelheim ἐξ ἄλλου νομίζει ὅτι οἱ «καλλαινοποιοὶ» ἦσαν «βαφεῖς ποικιλοχρῶων ὑφασμάτων» (Buntpfärber: Pauly - Wissowa, R. E., ἄρθρ. Monopole, σελ. 174), ἢ δὲ Claire Préaux εἶναι τῆς αὐτῆς περιπέου γνώμης (καλλαινοποιοὶ = ceux qui remettent à neuf les étoffes bariolées : L'écon. royale des Lagides, 115) ἢ παρανόησις ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ καλλαινοποιοὶ ἐθεωρήθησαν ἀνήκοντες εἰς τοὺς τεχνίτας, τῶν ὁποίων ἔργον ἦτο ἡ καταργασία καὶ περιποίησις ὑφασμάτων ἢ ἐνδυμάτων (λινεποί, σιβεῖς, πλυνεῖς, κλπ.), ἐπειδὴ καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι ἐχρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν ἀσκησιν τῆς τέχνης τῶν «νίτρον», χορηγούμενον ὑπὸ τοῦ κρατικοῦ μονοπωλίου (βλ. Ἰω. Καλλέρη, ἐνθ' ἄνωτ., 198 ὑποσ. 3). Ἐντεῦθεν καὶ εἰς τὸ λεξικὸν Liddell - Scott - Jones ἡ λ. ἐρμηνεύεται ἀορίστως : «prob. makers of blue dye».

τὸ βένετον χρωμα,¹ τὸ ἄλλως γαλαῖζον² καὶ γεράνεον.³ Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι βένετον χρωμα ὠνομάζετο τὸ κυανοῦν ἀνοικτόν,⁴ ὅτι γαλαῖζον (τῆς αὐτῆς ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς πρὸς τὸ καλαῖνον, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως) εἶναι τὸ χρωμα, ὅπερ ἔλαβεν ἐντεῦθεν ὀριστικῶς τὸ σύννηθες παρ' ἡμῖν ὄνομα γαλάζιον⁵ καὶ ὅτι τὸ γεράνεον ἢ γεράνιον χρωμα, ἀντιστοιχοῦν τόσον πρὸς τὸ βένετον, ὅσον καὶ πρὸς τὸ καλαῖνον,⁶ φέρει καὶ σήμερον τὸ αὐτὸ ὄνομα.⁷ Ἐξ ὅλων τούτων συνάγεται ἄνευ ἀμφιβολίας ὅτι

1. Βλ. Ἰ. Λυδοῦ, Περὶ μηνῶν II, 30: «... βένετον δὲ οἱ Ῥωμαῖοι τὸ παρ' ἡμῖν καλλάϊνον χρωμα προσαγορευούσιν». Ἀρέθια, εἰς Ἀποκάλ. 21: «Οὕτως τοῦ καλαῖνον χρώματος καλουμένου, ὃ τινες βένετόν φασι (κατὰ *Du Cange*, ἐν λ. βένετος). Πβ. *M. Ἐτυμ.*, ἐν λ. κάλλιαια: «... ἐνθεν καὶ τὸ καλλάϊνον. ἔστι δὲ χρωμα ἀνθηρόν. ἢ τὸ βένετον χρωμα οὕτω καλούμενον». *CGL (Goetz) II*, σελ. 399: *venetus' καλαῖνος. venetum' καλλάϊνον*.

2. Βλ. Ἀχμέτ, Ὀνειροκρ. 22 (σελ. 170, *Drexl*): «Ἐάν τις ἴδῃ, ὅτι φορεῖ... οὐσίον γαλαῖζον ἢ βένετον...» (Πβ. *Φ. Κουκουλέ, Βυζ. Βίος καὶ Πολιτ. II 2*, 36/37).

3. βένετον' τὸ χρωμα τὸ ἰεράνεον (ἐξ ἰατρ. γλωσσάρ., κατὰ *Du Cange*, ἐν λ. βένετος καὶ ἰεράνεος).

4. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Βενετίας, ὁπόθεν «ἐξήρχοντο τὰ κυανᾶ, τοῦτέστιν τὰ βενέτζια βάμματα τῶν ἱματίων». (*Μαλάλα, Χρονογρ. 176,7/8, Βονν.* Βλ. καὶ τὰς παραπομπὰς παρὰ *Du Cange*, ἐν λ. βένετος. Πβ. *Κοραῆ, Ἄτ. 4,73*).

5. Βλ. Ἰστορ. Λεξ. ἐν λ. γαλάζιος καὶ ὅσα λέγονται σχετικῶς ἀμέσως κατωτέρω.

6. Βλ. *Νικ. Χων.*, Ἀνδρόν. II, 6 (σελ. 432, Βονν): «... οὐκ ἔσταλμένον βασιλικῶς, οὐδὲ χρυσοφοροῦντα ὡς ἀνακτα, ἀλλὰ τινα πολύτλαν ἐργατικὸν ἐκ καλαῖνον βαφῆς ἐνδεδμημένον ἀμπεχόνην...». Εἰς τὴν δημῶδη παραλλαγήν τοῦ κειμένου ἢ τελευταία φράσις ἀποδίδεται ὡς ἐξῆς: «... ἀλλ' ὡς ἐργάτην τοῦ θέρους ἐκ γερανίου βαφῆς φοροῦντα ροῦχον». (Πβ. τὴν ὑπόσ. I τῆς μεθεπομ. σελ.).

7. Τὸ Βυζαντινὸν καὶ νεώτερον γεράνιος (Βυζ. καὶ γεράνεος) σημαίνει, ὡς γνωστὸν, τὸν ἔχοντα χρωμα κυανοῦν ἀνοικτόν, τῆς ἀποχρώσεως ποικιλοῦσης κατὰ τόπους, ὡς συμβαίνει ἄλλως τε καὶ περὶ τοῦ γαλάζιος ἢ τοῦ γαλανός προκειμένου. Παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς τὸ ἐπίθετον ἐχρησιμοποιεῖτο, φαίνεται, πρὸς δήλωσιν τοῦ λίαν ἀνοικτοῦ κυανοῦ, τοῦ ὀμοιάζοντος πρὸς τὸ χρωμα τοῦ οὐράνου ἢ τῆς ἀτμοσφαιρας ἐν ὥρᾳ αἰθρίας. Παρετυμολογήθη διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν γραμματικῶν πρὸς τὸν «ἀέρα» καὶ μετεβλήθη οὕτως εἰς «ἠεράνεος», τοῦ Ἰωνικοῦ ἢ θεωρηθέντος ἀναγκαίου διὰ τὴν ἀληθοφανεστέραν ἀπόδοσιν τῆς δημῶδους προφορᾶς τῆς πρώτης συλλαβῆς, τοῦ δὲ ἀρχικοῦ γ ἐκληφθέντος ὡς παρασιτικοῦ (πβ. τὰ ἀνάλογα κατασκευάσματα *αἰδαρος = γαῖδαρος, αἰτάνιν = γαῖτάνιν*, κλπ.). Ἡ παρετυμολογία ἐν τούτοις δεικνύει ὅτι ἡ προέλευσις τοῦ ἐπιθέτου δὲν ἦτο πρόδηλος εἰς τοὺς ἐτυμολόγους τῆς ἐποχῆς. Καὶ σήμερον ἄλλως τε παραμένει προβληματικὴ. Πρόκειται περὶ ἐπιθέτου σχηματισθέντος κατὰ τὰ εἰς -ιος χρώματος δηλωτικά; Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν διακρίνεται τὸ πρωτότυπον. Πρόκειται περὶ παραγωγῆς εἰς -ιος κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ γαλάζιος κλπ. σχηματισθέντος; Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν αἱ δυσκολαί, ἰδίως σημασιολογικαί, δὲν εἶναι μικρότεραι. Ὁ καθηγ. *Φ. Κουκουλέ*ς ἐθεώρει τὴν λέξιν παραγομένην ἐκ τοῦ γέρανος (βλ. *Ἐῶσταθ. Θεσσαλ.* τὰ Λαογρ. II, 36). Ἀλλὰ τὸ πτίλωμα τῶν γεράνων εἶναι τεφρόχρον καὶ οὐχὶ κυανόχρον, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ *D. J. Georgacas*, ὅστις ἀνάγει τὸ γεράνιος εἰς ἀρχικὸν ὑποθετικὸν τύπον *ἀεράνιος*, προσελθόντα ἐκ συμφυρμού τοῦ *ἀερίνος* πρὸς τὸ οὐράνιος (*Glotta XXXVI*, 1957, 108). Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἐξ ἴσου ἀπίθανος, νομίζω. Ἀπομένει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ ἐπίθετον ἐσχηματίσθη πρὸς δή-

τὸ *καλάϊνον* ἐδήλου τὸ κυανοῦν ἀνοικτὸν χρῶμα, περίπου τὸ «τῆς γαλήνην ἐν αἰθρία ἐχούσης θαλάσσης»,¹ ὅτι δηλαδή τὸ ἐπίθετον *καλάϊνος*, συνώνυμον πρὸς τὸ *βένετος*, τὸ *γαλάζιος* καὶ τὸ *γεράνιος*, εἶναι σημασιολογικῶς τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν *γαλανός*.² Ὅτι δὲ καὶ ἔτυμολογικῶς εἶναι τὸ αὐτό, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἀκριβῶς παραλλήλου σχηματισμοῦ *καλαῖζον* > *γαλάζιος*.

Τὸ μεταγενέστερον ἀμάρτυρον ρῆμα *καλαῖζω*, παράγωγον τοῦ οὖσ. *κάλαϊς*, ἐσήμαινε «ὁμοιάζω πρὸς κάλαϊν, ἔχω τὸ χρῶμα τοῦ καλάϊδος», δηλαδή κυανοῦν με ἀπόχρωσιν πρὸς τὸ ἀνοικτὸν καὶ πρασινίζον. Ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην καὶ ὑπὸ μορφὴν *γαλαῖζω* μαρτυρεῖται ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἤδη ἐποχῆς.³ Τὸ *γαλαῖζον* λοιπὸν «χρῶμα» ἐλέχθη βραδύτερον τὸ *γαλάϊζον*, κατ' ἀναβιβασμὸν τοῦ τόνου ἀναλογικῶς πρὸς ἄλλα χρωμάτων ὀνόματα (*κόκκινον*, *πράσινον*, *κίτρινον*, κλπ.), μετὰ ταῦτα δὲ τὸ *γαλάζιον*, κατ' ἀναγραμματισμόν. Ἐξ αὐτοῦ ἐσχηματίσθη τελικῶς ἐπίθετον ὁ *γαλάζιος*, ἐπειδὴ τὸ οὐδέτερον τῆς μετοχῆς ἐξελήφθη ὡς οὐδέτερον ἐπιθέτου χρώματος δηλωτικοῦ.

Καθ' ὅμοιον τρόπον, τὸ *καλάϊνον* «χρῶμα», τῆς αὐτῆς ἔτυμολογίας καὶ σημασίας πρὸς τὸ *γαλαῖζον*,³ μετεβλήθη κατ' ἀρχὰς εἰς *καλάνιον*, κατ' ἀναλογίαν

λωσιν τοῦ χρώματος τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει πρὸς τὸ χρῶμα ἄνθους τινὸς τοῦ εἶδους τῶν *γερανίων*. Οὕτω δικαιολογεῖται ἴσως καὶ ἡ διπλῆ μορφή, ἣν παρουσιάζει τὸ ἐπίθετον εἰς τὰς μαρτυρίας τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς: *γεράνιος* = ὁ ὁμοιάζων πρὸς τὸ *γεράνιν*, *γεράνεος* = ὁ ἔχων τὸ χρῶμα τῆς *γερανέας*.

1. Ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἐδήλου ἀπόχρωσιν τοῦ κυανοῦ ἀνοικτοτέραν τοῦ συνήθους χρώματος τῆς θαλάσσης (τοῦ δημῶδως *θαλασσί* λεγομένου), ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ P. Oxy. 1273 (βλ. ἄνωτ., σελ. 12 ὑποσ. 4), ἔνθα τὸ «*καλλάϊνον*» χρῶμα διακρίνεται τοῦ «*μαρίνου*». Ἐὰν δὲ εὐσταθῆ ἡ διόρθωσις, ἣν προτείνω ἀνωτέρω (σελ. 10 ὑποσ. 3) τοῦ παρ' Ἑρμούδιου *μορίου* εἰς *μορί(ν)ου* (ἢ διόρθωσις «*μύρου*», προταθεῖσα ὑπὸ τοῦ *Μουσοῦρου* καὶ υἰοθετηθεῖσα ὑπὸ τοῦ *M. Schmidt*, εἶναι ἀκατανόητος), τότε ἔχομεν μίαν εἰσέτι ἔνδειξιν περὶ τοῦ «*καλλάϊνον*» χρώματος. Τὸ ἐπίθετον «*μόριος*», ἀπαντῶν συχνὰ εἰς τοὺς παπύρους, δὲν σημαίνει, νομίζω, «ὁ ἔχων τὸ χρῶμα τῶν μούρων», ὡς ἐρμηνεύεται εἰς τὰ λεξικά (τὸ χρῶμα τῶν μούρων δὲν εἶναι σταθερόν, ἐκτὸς ἂν ἐν Αἰγύπτῳ ἐκαλλιεργεῖτο ἐν μόνον εἶδος), ἀλλ' ὁ ἔχων τὸ χρῶμα, τὸ ὁποῖον ἀφίνει ὁ χυμὸς τῶν μούρων ἐπὶ λευκοῦ ὑφάσματος, δηλ. κυανοῦν πορφυρίζον.

2. Βλ. *Πορφύριον*, εἰς τὴν Τετράβιβλον τοῦ Πτολεμαίου (περὶ τῆς τῶν ἱματίων χροιάς): «Ὁ Κρόνος (ἐνν. κυριεύει) τῆς καστοριζούσης, ἢ Ἀφροδίτη λευκῆς χροιάς, ὁ Ζεὺς τῆς *γαλαῖζούσης* ἐπὶ τὸ λευκὸν ρεπούσης μικρόν...». Ὁ *Vossius* καὶ ὁ *Salmasius* ἤδη παρετήρησαν ὅτι τὸ «*γαλαῖζούσης*» κεῖται ἀντὶ τοῦ «*καλαῖζούσης*» καὶ ὅτι τὸ οὕτω δηλούμενον χρῶμα εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ «*καλάϊνον*» (Πβ. καὶ τὸ τοῦ Ἀχμέτ «*γαλαῖζον ἢ βένετον*» ἄνωτ., σελ. 14 ὑποσ. 2. Βλ. Θησαυρόν, ἔκδ. Λονδίνου, Εἰσαγ. σελ. CCXXIII – CCXXIV. *Du Cange*, ἐν λ. *γαλαῖζειν*, ὑπὸ λήμμα *καλλάϊνος*. Πβ. *Κοραῆ*, Παρέργ. Ἑλλην. Βιβλιοθ. 4,131).

3. Ὅτι τὸ *καλάϊνος* παράγεται ἀπὸ τὸ *κάλαϊς*, ὡς καὶ τὸ *καλαῖζω*, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. *Κάλαϊς*, κύριον ὄνομα, ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν (βλ. *Pape-Benseler*, *Wörterb.* d. griech. Eigenn., ἐν λ. Προσφάτως μάλιστα ὁ *Mühlestein* ὑποθέτει, ὅτι ἀναγινώσκεται ἐπὶ

πρὸς τὸ γαλάζιον ἢ τὸ γεράνιον, βραδύτερον δὲ εἰς καλανὸν δι' ἀναλογικὸν τονισμὸν πρὸς ἄλλα χρωμάτων ὀνόματα εἰς -ανὸς (μελανόν, καστανόν, κυανόν, κλπ.) καὶ ἀπουράνωσιν τοῦ ν,¹ τελικῶς δὲ εἰς γαλανόν,² εἴτε ἐκ συμφυρμοῦ πρὸς τὸ

πινακίδος τῆς Πύλου: Die - oka Tafeln von Pylos, Basel 1956, 7 ὑποσ. 3). Εἶναι ὁμως δύσκολον νὰ συσχετίσῃ τις τὸ Ἑλληνικὸν κύριον ὄνομα πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ πολυτίμου λίθου. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι τὸ τελευταῖον ἐσχηματίσθη, ὡς καὶ τὰ παράγωγα καλαῖνος - καλαῖζω, κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ἐκ ρίζης Αἰγυπτιακῆς, δεδομένου ὅτι τότε ἐγνώρισαν οἱ Ἕλληνες καὶ τὴν τεχνικὴν τῶν «καλαίων» σκευῶν καὶ τὸν τεχνητόν, πιθανῶς δὲ καὶ τὸν φυσικόν, «κάλαϊν». Ὁπωσδήποτε εἶναι ἱστορικῶς καὶ γραμματικῶς ἀπίθανος ἡ ὑπόθεσις ὅτι καὶ τὸ οὖσ. κάλαϊς καὶ τὸ ἐπίθ. καλαῖνος ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὸ Ἀραβικὸν κάλι (βλ. Μ. Στεφανίδην, ἔνθ' ἄνωτ., 81). Περιττόν νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ed. Schwyzler (Gr. Gramm. I, 491) ὑποστηριζομένη παλαιὰ ἐτυμολογία τοῦ «καλλάϊνος», παραγομένου δῆθεν ἀπὸ τὸ «κάλλος» διὰ καταλήξεως - αῖνος, παραλλήλου τῆς - εῖνος, εἶναι τελείως ἀσύστατος.

1. Ὑπάρχουν δύο ἐνδείξεις (ἡ δευτέρα ἐπέχει θέσιν ἀποδείξεως μᾶλλον), αἱ ὁποῖαι πείθουν ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη εἶχε συντελεσθῆ κατὰ τοὺς ὑστέρους Βυζαντινοὺς χρόνους. Ἡ πρώτη ἀναφέρεται εἰς τὸ μνημονευθὲν ἤδη (σελ. 12 ὑποσ. 6) χωρίον τοῦ Νικήτα Χωνιάτου. Ὁ πρῶτος ἐκδότης Hieronymus Wolfius ἀνέγνωσε «ἐκ καλάνου βαφῆς ἀμπεχόνην», ἐσχολίασε δὲ τὸ ἐπίθετον ὡς ἑξῆς: «καλάνον» fortasse κελαινοῦ, nigri coloris. vetustus codex habet γερανίου, gruini coloris, qui fere est ferrugineus. κάλανον adjectivum nomen nusquam reperio». Εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Βόννης (Becker), σελ. 432, καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ Πατρολογία τοῦ Migne ἀνατύπωσιν τοῦ κειμένου (CXXXIX, σελ. 690) ἀναγινώσκειται «ἐκ καλαίου βαφῆς ἀμπεχόνην», ὅπερ μεταφράζεται διὰ τοῦ «nigra veste». Ἡ ἐρμηνεία δὲ αὕτη ἀκριβῶς δὲν ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν, ἂν ἡ γραφὴ «καλαίου» εἶναι ἡ «melior lectio» ἢ ἂν ἀποτελῆ προσπάθειαν προσαρμογῆς τῆς χειρογράφου παραδόσεως (καλάνου) πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Wolf (κελαινοῦ = nigri). Ἐὰν συμβαίη τὸ δεύτερον, τότε ἔχομεν μίαν πρώτην μαρτυρίαν τοῦ τύπου καλανὸς (ὁ τόνος πιθανὸν νὰ εἶναι ἐσφαλμένος ἢ νὰ ἐρρυθμίσθη ἀργότερον). Ἡ δευτέρα ἐνδείξις ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐπώνυμον Καλανόφυς, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ μ. Φ. Κουκουλὲς γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἐξ Ἀθηναίων ἐσημείωσα τὸ ἐπίθετον Καλανόφυς. Κάλανος, κατὰ μετάθεσιν ἐκ τοῦ κάναλος κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἐλέγετο ὁ ὑπόνομος ὁ τὰ ρυπαρὰ ὕδατα ἀπάγων. Καλανόφυς δὲ ἢ καλανοπλῦτης ἢ καλαλοπλῦτης ἐλέγετο ὁ καθαρίζων τοὺς καλάνους τούτους. Ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος λοιπὸν τούτου ἐλήφθη τὸ Ἀθηναϊκὸν ἐπίθετον.» (Ἀθηναῖ 53, 1949, 209). Ὅτι τὸ ἐπίθετον Καλανόφυς εἶναι Βυζαντινόν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἀπόδειξιν τούτου ἰκανὴν παρέχουν ἄλλα ἀναλόγου συνθέσεως Βυζαντινὰ ἐπώνυμα: Καρβωνόφυς, Σκοτιόφυς, Σκουτέλοφυς (βλ. Moritz, Die Zun. u. d. byz. Hist. u. Chron. II, 50. Πβ. Συν. Παπαδημητρίου, Βυζαντ. Χρον. V, 1898, 726. Φ. Κουκουλέ, Βυζ. Βίος καὶ Πολιτ. 5', 472, 479). Ὑποθέτω ὅτι ὁ ἀείμνηστος σοφὸς Βυζαντινολόγος δὲν ἀνεῦρε μεταξὺ τοῦ ὄγκου τῶν σημειώσεών του τὴν ἀκριβῆ παραπομπὴν τὴν ἀναφερομένην εἰς τὸ ἐπώνυμον, ὅπερ ἐθεώρησε διὰ τοῦτο νεώτερον. Τοῦτο ὁμως δὲν ἐμποδίζει νὰ συμπεράνωμεν μετὰ πεποιθήσεως ὅτι τὸ Καλανόφυς ἐσχηματίσθη ὡς καὶ τὰ ἄλλα εἰς -όφυς (-οφυς) Βυζαντινὰ παρωνύμια (βλ. Παπαδημητρίου, ἔνθ' ἄν., 730) καὶ σημαίνει «τὸν ἔχοντα καλανὴν ὄψιν», ἀντιστοιχεῖ δ' ἀκριβῶς πρὸς τὸ συνηθέτατον παρ' ἡμῖν ἐπώνυμον Γαλανὸς ἢ Γαλάνης. Οὐδέποτε ὁ καλανοπλῦτης ἐλέχθη καὶ καλανόφυς.

2. Νομίζω, ὅτι ἡ μεταβολὴ ἔγινε κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ οὐδέτερον καὶ ἐντεῦθεν μετεφέρθη εἰς τὸ ἀρσενικόν, ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἐχρησιμοποιεῖτο συχνότερον ὡς προσδιοριστικὸν τοῦ οὐδ. ζωῶμα, λεγομένου ἢ ὑπακουομένου. Εἰς τὴν ἀπουράνωσιν τοῦ ν συνετέλεσε πιθανῶς ἡ μετὰ-

συνώνυμον *γαλάζιον*, εἴτε δι' ὃν καὶ τοῦτο λόγον.¹ Καὶ ἡ πρὸς τὸ γάλα παρετυμολογία ἄλλως τε καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐπακολουθήσασα ἐνιαχοῦ μεταβολὴ τῆς σημασίας τοῦ ἐπιθέτου συνέβη πιθανῶς ἐνωρὶς² καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν γενίκευσιν τῆς μορφῆς *γαλανός*.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι προφανές: δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν δύο διάφορα ἐπίθετα *γαλανός*, ἀλλ' ἐν καὶ μόνον, προερχόμενον «ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ *καλανός*, ὃ ἐκ τοῦ μεταγν. καὶ μεσν. *καλάϊνος*» καὶ σημαῖνον «τὸν ἔχοντα χρῶμα κυανοῦν ἀνοιχτὸν» μετὰ σημασιολογικῶν κατὰ τόπους ἀποχρώσεων ἐξικνουμένων μέχρι τῆς ἐννοίας τοῦ «λευκοῦ». Ἡ δημιουργία δύο Νεοελληνικῶν ἐπιθέτων *γαλανός* εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικὸν καὶ ἐπιστημονικῶς ἐσφαλμένη εἶναι καὶ ἀδικαιολογήτου συγχύσεως ἐγένετο πρόξενος.³

γητεύω (ἀγύτευτος).

Τὸ Βυζαντινὸν καὶ νεώτερον *γητεύω* σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ ἀρχαῖον, μετα-

θεσις τοῦ τόνου (πβ. τὸ *γερανὸν* χρῶμα, ἀντὶ *γερανόων* (*γεράνιον*, ἐν Πουλολόγῳ 1,269 = Wagner, σελ. 187) καὶ ἡ ἐντεῦθεν προσαρμογὴ τῆς προφορᾶς πρὸς τὰ ἀνάλογα *μελανός*, *καστανός* (πβ. καὶ τὸ *γαλάζιος*) *γαλαζιός*) *γαλαζός*: Ἱστορ. Λεξ., ἐν λ. Ἄλλὰ βλ. καὶ τὸ ἀνάλογον φαινόμενον τῶν εἰς - *έρος*) - *έρος* ἐπιθέτων: Γ. Κατζιδ., ΜΝΕ 1,555. 2,118).

1. Ἐπὶ ὀστράκου ἐξ Αἰγύπτου τοῦ 4ου μ. Χρ. αἰῶνος (βλ. *Preisigke*, *Sammelbuch* n° 2251) ἀνεγνώσθη μετὰξὺ διαφόρων ὀνομάτων χρώματος (*μελανόν*, *κόκκινον*, *πορφυροῦν ὀδίον*, κλπ.) καὶ ὄνομα *γάλμιον*, ὃπερ ἐξελήφθη ὡς παρεφθαρμένη ἢ ἐσφαλμένη μορφή τοῦ *γάλβιον* (Λατίν. *galbinus* = κίτρινος: βλ. *Liddell-Scott-Jones*, ἐν λ.). Καίτοι οὐδεμία σημειοῦται ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν τοῦ ὀστράκου ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς λέξεως, δὲν ἀποκλείεται, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἡ πιθανότης τῆς ἀναγνώσεως «*γαλλάϊον*» ἀντὶ «*γάλμιον*». Ἐὰν τοῦτο ἠλήθευεν, θὰ εἶχομεν μίαν πρώτην μαρτυρίαν τῆς προφορᾶς *γαλλάϊος* ἀντὶ *καλλάϊος*, παράλληλον καὶ σύγχρονον τῆς προφορᾶς *γαλαῖζω* ἀντὶ *καλαῖζω*, ἀνεξάρτητον δὲ πρὸς τὴν ἀλλαγῆς διατήρησιν τοῦ ἀρχικοῦ κ μέχρι τοῦ 12ου τοῦλάχιστον αἰῶνος, ὡς δεικνύει ἡ μαρτυρία τοῦ Χωνιάτου καὶ τὸ ἐπώνυμον *Καλανόφης*. Πρόκειται βεβαίως περὶ ἀπλῆς ὑποψίας, μόνη δὲ ἡ ἐπαλήθευσις τῆς ἀναγνώσεως ἐπὶ τοῦ ὀστράκου δύναται νὰ δείξη, ἐὰν αὕτη εὐσταθῇ.

2. Τοῦτο πρέπει νὰ σημαίη τὸ ὑπὸ τοῦ *Du Cange* ἀναφερόμενον ἐν λ. *καλλάϊος*: «In glossis chymicis MSS. *καλλάϊον* exponitur ὕδωρ ἀσβέστου».

3. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς ἐντεῦθεν προκληθείσης συγχύσεως (βλ. ἀνωτ., σελ. 5) παρέχουν οἱ ἐξ Ἀπυράνθου τῆς Νάξου τύποι *ἁλανός*, *ἁλανίζω*, *ἁλανισμός*. Ὁ πρῶτος κατεχωρίσθη δις: ὑπὸ τὸ λῆμμα *γαλανός* (I) καὶ ὑπὸ τὸ λῆμμα *γαλανός* (II). Ὁ δεύτερος κατεχωρίσθη ὡσαύτως δις: ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ λῆμμα *γαλανίζω*, ἀμάρτυρον, παράγωγον τοῦ *γαλανός* (I), ἀφ' ἐτέρου δὲ ὑπὸ λῆμμα *γαληνίζω*, ὡς παραλλαγή τοῦ ἀμαρτ. *γαλανίζω*, προελθόντος δῆθεν ἐκ τοῦ *γαληνίζω* «κατ' ἐξακολουθητικὴν ἀφομοίωσιν ἢ καὶ ἐκ παρασυσχετισμοῦ πρὸς τὸ γάλα». Ὁ τρίτος συνετάχθη ἐπίσης δις: πρῶτον ὑπὸ τὸ λῆμμα *γαλανισμός*, ἀμάρτυρον, παράγωγον «τοῦ ρ. *γαλανίζω* (I)», κατόπιν δὲ ὑπὸ τὸ λῆμμα *γαληνισμός*, ἀμάρτυρον, παράγωγον «τοῦ ρ. *γαληνίζω*».

γενέστερον καὶ μεσαιωνικὸν *γοητεύω*, τὸ δὲ Βυζαντινὸν *γητεία*, νεώτερον *γητεῖα*, ὅτι καὶ τὸ ἀρχαῖον *γοητεία*. Ὑπεστηρίχθη διὰ τοῦτο ἔνωρις ὅτι τὰ *γητεύω* - *γητεία* προέρχονται ἐκ τῶν *γοητεύω* - *γοητεία*.¹ Τὴν παραγωγὴν ταύτην υἰοθέτησεν ὁ Κοραῆς,² παρεδέχθη δὲ καὶ ὁ Χατζιδάκις, ὅστις ἀπέδωκε τὴν ἀνωμαλίαν τῆς ἐκκρούσεως τοῦ φθόγγου ο ὑπὸ τοῦ ἀσθενεστερέου η (ι) εἰς τὸν δυναμικὸν τονισμόν τοῦ τελευταίου,³ ἢ καὶ εἰς παρετυμολογίαν τοῦ *γοητεύω* πρὸς τὸ *γυρεύω*.⁴ Βραδύτερον ὁμως μετέβαλε γνώμην καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ ὀρθὴ γραφὴ εἶναι *γυτεύω* - *γυτεῖα* καὶ οὐχὶ *γητεύω* - *γητεῖα*, ἐπειδὴ τὸ *γυτεύω* παράγεται ἐκ τοῦ οὖσ. *γύφτος*: ἐκ τούτου δηλ. ἐσχηματίσθη ρῆμα **γυφτεύω*, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ *γυτεύω*, κατ' ἀνομοιωτικὴν ἀποβολὴν τοῦ πρώτου τῶν δύο χειλικῶν, ἐντεῦθεν δὲ τὸ οὖσ. *γυτεῖα*.⁵

Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἤχθη ὁ Χατζιδάκις ἐξ ἀνεκδότου σημειώσεως τοῦ Κοραῆ, καθὰ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ,⁶ ἀντέκρουσεν ὁ Μ. Φιλήντας διὰ λόγους σημασιολογικοὺς καὶ ἱστορικοὺς,⁷ προσεπάθησε δὲ νὰ παρακάμψῃ τὴν

1. Ὁ *Du Cange* (ἐν λ. *γητεῖαι*) ἀποδίδει τὴν πατρότητα τῆς ἐτυμολογίας ταύτης εἰς τὸν Λέοντα Ἀλλάτιον (17ος αἰ.).

2. Ἀτακτα 4,79. Πβ. Ἀνέκδ. Λεξιλογ. Σημ., 70.

3. Βλ. Kuhn's Zeitschr. XXX (1888), 384: «Wenn der schwächere Laut betont ist, kann er denn ein wenig stärkeren überwinden; oben haben wir *πρότα* aus *πρόατα* entstehen gesehen. So ist wohl auch *ἐγοήτευσσα* zu *ἐγήτευσσα* geworden, daraus *γητεύω* - *γητεία*, etc.»

4. Ἐν Ἀθηνῶν 24(1912), 29.

5. Αὐτ. 28 (1916). Λεξικογρ. Ἀρχ., 100: «... Ἀλλ' ὅστις παραβάλλει φαινόμενα, οἷον *βόηθα* - *βόθα*, *ἀντιλοθῆς* - *ἀντιλοθῆς* (Χίω), τὸ *εἶδες* - τὸ *δες*, τὸ *ἴπες*, τὸ *ἴχες*, τὸ *ἴβρες*, ὁ *γούμενος*, τὸ *κόμισμα* πρὸς τὸ *γοητεύω* - *γητεύω*, ἦτοι τοῦτο μὲν οἶ - ο, τοῦτο δὲ οἶ - ι, ἀπορεῖ καὶ δικαίως διὰ τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην καὶ προθύμως πάνυ θὰ ἀσπασθῇ ἄλλην ἐτυμολογίαν ἀπηλλαγμένην τοιούτων φωνητικῶν κακῶν. Τοιαύτη δὲ ἐτυμολογία μοι φαίνεται ὅτι εἶναι ἢ ἐκ τοῦ ὀνόματος *γύφτος*, ὅθεν *γυφτεύω* κατὰ τὸ *μάντις* - *μαντεύω* κτ. . . . Ἐκ τοῦ ρήματος δὲ τούτου τοῦ ἔχοντος δύο χειλικὰ παρελείφθη τὸ πρῶτον κατ' ἀνομοίωσιν, *γυ(φ)τεύω*, *ἐγύ(φ)τεφσα*, *ἐγύ(φ)τεψα*, *ἀγύ(φ)τεφτος* κτ. . .»

6. Ἐνθ' ἀνωτ., 101: «Ἐπὶ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἐτυμολογίας ταύτης ὠδήγησέ με ὁ αἰοιδιμος Κοραῆς, ὅστις, ὡς φαίνεται, ὑπετόπασέ ποτε ταύτην, διό ἐν λ. *γητεία* προσέγραψεν ἐπὶ τῆς ᾠσ τοῦ Δουκ., ὃν μετεχειρίζετο, τὴν λέξιν *γύφτος*. Ἐπειδὴ ὁμως, ὡς εἰκάζω, προσέκρουεν εἰς τὰς φωνητικὰς δυσκολίας τῆς ἐκ τοῦ *γύφτος* παραγωγῆς τοῦ *γυτεύω*, δὲν ἐπέμεινεν εἰς αὐτήν, διό καὶ ἐν τοῖς Ἀτάκτοις γράφει διὰ τοῦ η.» (βλ. καὶ Ἀθηνῶν 29, 1917, 163). Ἀξίζει ἐν τούτοις νὰ σημειωθῇ ὅτι τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐκ τοῦ *γύφτος* παραγωγῆς τοῦ *γυτεύω* εἶχε διατυπώσει δημοσίᾳ πενήτην καὶ πλέον ἔτη ἔνωριτερον ὁ Ν. Δ(ραγούμης) ἐν τῷ περιοδικῷ Πανδώρα, τόμ. 8 (1857), 423: «*Γητεύω*. Ὁ Κοραῆς παράγει τὴν λέξιν παρὰ τοῦ *γοητεύω*· ἀλλ' ἐν τῷ Ἐα' κανόνι τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου γράφεται διὰ τοῦ υ. «... καὶ οἱ λεγόμενοι νεφοδιῶνται καὶ γυτευταί». Ἴσως διότι οἱ Γύφτοι ἢ Γύτοι (Gytanos) μετήρχοντο ὡς καὶ σήμερον τὴν *γοητείαν*. Ἄν ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀληθεύῃ, τότε οἱ Γύφτοι ἦσαν γνωστοὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος.»

7. Γλωσσογν. καὶ Γλωσσογρ. I, 28: «Τέτοιο ρῆμα (ἐνν. τὸ *γυφτεύω*) δὲν ὑπάρχει ἂν

φωνητικὴν δυσκολίαν, εἰς ἣν προσκρούει ἢ ἐκ τοῦ *γοητεύω* παραγωγή, διὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι τὸ *γοητεύω* ἔγινε κατ' ἀρχὰς *γογητεύω*, κατ' ἀνάπτυξιν οὐρανικοῦ φθόγγου *γ* μεταξὺ *ο* καὶ *η*, ἔπειτα δὲ *γητεύω*, δι' ἀποβολὴν τῆς ἀρχικῆς συλλαβῆς *γο-*, ἣτις ἐξελήφθη ὑπὸ τῶν λαλούντων ἀντὶ τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας (ἐ)γώ.¹

Ὁ Χατζιδάκις ἀτήνησεν ἀποκρούων τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ ὑπεραμυνόμενος τῆς ἐκ τοῦ *γυφτεύω* παραγωγῆς,² ὁ Φιλήντας ἀνταπήνησεν ἐπιμένων,³ μολονότι δὲ καὶ ὁ *Kretschmer* ἔρριψε τὸ βᾶρος τῆς γνώμης του πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ τελευταίου,⁴ τὸ ζήτημα παρέμεινεν ἐπίμαχον.⁵ Δι' ὃ καὶ εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξι-

ὑπαρχε, θὰ σωζότανε κάπου... Ἀκόμα εἶναι γνωστὸ πὺς ἡ ρηματικὴ κατάληξι - ἐβω κοντὰ στὰ ἐθνικά, πὺς λένε, σημαίνει: γίνομαι ἐκεῖνος πὺς φανερώνεται ἀπὸ τὸ θέμα λ.χ., *Τουρκέβω* = γίνομαι Τούρκος, *Φραγκέβω* = γίνομαι Φράγκος, ἔτσι λοιπὸν καὶ *γυφτέβω* = γίνομαι γύφτος, ἐνῶ δὲ σημαίνει τέτοιο πράμα τὸ *γητέβω*... Ἐπειτα τὸ *γητέβω* βρίσκεται στὴ γλῶσσα πρὶ νὰ φανεῖ ὁ γύφτος».

1. Ἐνθ' ἄνωτ, 28 29: «... Ὁ κόμπος εἶναι πὺς δὲ μπορεῖ κανονικά νὰ ξεπέσει ὁ φθόγγος *ο* καὶ νὰ μείνη ὁ *Ι*, ὁ ἀδυνατότερος. Τὸ ζήτημα ὅμως λύνεται ὡς ἐξῆς: Ἀνάμεσα *ο* καὶ *η* ἀναπτύσσεται ὁ μεταβατικὸς οὐρανικὸς φθόγγος *γ*. Ὅπως δηλ. εἶπαν: ἀγέρας, ὁ - γήλιος, καγήλα, τὸ - γαῖμα, ἀκούγεται κτλ. κτλ. κτλ. ἔτσι εἶπαν καὶ *γογητέβω*. Κατόπι τὴν πρώτη συλλαβὴ τὴ νομίσανε πὺς εἶτανε ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία (ἐ)γώ δηλ. *γογητέβω γὼ γητέβω* καὶ νάτο».

2. Ἰδοῦ ἐν συντομίᾳ τὰ προβληθέντα κατὰ τῆς πρώτης καὶ ὑπὲρ τῆς δευτέρας ἐπιχειρήματα: 1) τοὺς ὑποθετικὸς τύπους *γοητεύω*, *ἐ(γο)γητεύω* «οὐδεὶς ποτε ἐπίστωσε» 2) «ἐν τῇ κοινῇ νεωτέρα Ἑλληνικῇ μεταξὺ τῶν φθόγγων *ο* καὶ *ι* δὲν ἀναπτύσσεται ἡμίφωνον *j* βλ. ἀκοή, βοή, βοηθῶ, ζώή, ἀνόητος, προῖμα, προῖνός, προή, κλπ.» 3) ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἐν ἀρχῇ συλλαβῆς *γο* - οὔτε πιθανὴ εἶναι, ἐφ' ὅσον ἡ ἀντωνυμία ἐγὼ εἶναι πάντοτε δυσύλλαβος, οὔτε πιστοῦται ἄλλοθεν «ἡμεῖς πάντοτε λέγομεν *γονατίζω*, οὐδέποτε *νατίζω*» 4) τὸ *γυφτεύω* ἐπλάσθη οὐχὶ ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ *γύφτος*, ὡς τὸ *μάγος* - *μαγεύω*, *γιάτρος* - *γιατρεύω*, *μάγειρος* - *μαγειρεύω*, κλπ. 5) ἡ κατ' ἀνομοίωσιν ἀποβολὴ τοῦ ἑτέρου τῶν χειλικῶν τοῦ *γυ(φ)τεύω*, *ἐγύ(φ)τεψα* «οὐδὲν ἔχει τὸ παρὰδοξον τυγχάνει φαινόμενον πολύχρηστον» 6) τὸ ἐπιχείρημα ὅτι «τὸ *γητέβω* βρίσκεται στὴ γλῶσσα πρὶ νὰ φανεῖ ὁ γύφτος» ἀποτελεῖ «ἀπλὴν δι' ἰσχύρισιν τὸ *γύφτος*, ἂν ἐκ τοῦ *Αἰγύπτιος* εἶναι τὸ ἄνωττον ἀρχαῖον, τὸ δὲ *γυ(φ)τεύω* τὸ ἐξ αὐτοῦ γενόμενον πάντως νεώτερον.» (βλ. Ἀθηνᾶ 36, 1924, 200 - 213. 40, 1928, 20).

3. βλ. Γλωσσογν. καὶ Γλωσσογρ. 2, 43 - 45. Θεσμικά 3 (1932), 360.

4. Κατ' ἀρχὰς (D. lesb. Dial., 117) ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς πρώτης ἐρμηνείας τοῦ Χατζιδάκι (βλ. τὴν ὑποσ. 3 τῆς προηγ. σελ.). ἀλλὰ μετὰ τὴν ὑπὸ τούτου ἐγκατάλειψιν τῆς ἐκ τοῦ *γοητεύω* ἐτυμολογίας ἐξεφράσθη δις (ἐν Glotta XV, 1927, 183 καὶ XVI, 1928, 183) ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας τοῦ Φιλήντα, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὡς «ἐπαγωγὸν» καὶ «ἀξιοπρόσεκτον» (ansprechend, erwägenswert).

5. Ἀποδείξις ὅτι ἐξ ὅσων ἐξεφράσαν ἐπ' αὐτοῦ γνώμην μετὰ τὴν συζήτησιν, οἱ μὲν ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Χατζιδάκι, οἱ δὲ ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Φιλήντα, ἄλλοι δὲ ἀπέφυγον νὰ λάβουν σαφῶς θέσιν. Πβ. X. Παριελίδην, ἐν Ἀθηνᾶ 41 (1929), 45. I. Ψυχάρον, Ρωμ. Γραμματ. 2, 302. K. Dieterich, Unters. z. Gesch. d. gr. Spr., 81. D. Georgacas, ἐν Glotta XXIX, 1942, 161, ὑποσ. 5. N. Ἀνδριώτη, Ἐτυμ. Λεξ. τῆς Κοινῆς Νεοελλ., ἐν λ. *γητεύω*.

κὸν ἐπροτιμήθη ἢ κατὰ τὸν ἀείμνηστον Χατζιδάκιν γραφὴ *γυτεύω*, δηλαδή ἢ ἐκ τοῦ **γυφτεύω* παραγωγῆ, ¹ ἣτις ἀποκλείεται ἐν τούτοις διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

1) Ἡ μεταξὺ τοῦ **γυφτεύω* καὶ τοῦ *γυτεύω* = *γοητεύω* σημασιολογικὴ σχέσις εἶναι λίαν χαλαρά, ἂν μὴ ἀνύπαρκτος. Τὸ *γύφτος*, ἐθνικὸν ἢ ἐπαγγέλματος δηλωτικόν, δὲν φαίνεται νὰ ἐχρησιμοποιήθη ποτὲ ὑπὸ τὴν σημασίαν «γόης, θεραπευτῆς ἢ ἀπατεῶν χρησιμοποιῶν ἐπωδὰς καὶ ἐξορκισμοὺς ἢ ἄλλα τελετουργικὰ μέσα». ² Ἡ τέχνη τοῦ «γητευτοῦ» ἤσκειτο ἀνέκαθεν καὶ ἀσκεῖται εἰσέτι ὑπὸ ψευδευλαβῶν ἀπατεῶνων ἢ θρησκολήπτων γραϊδίων. ³ Ἐν μεταξὺ τούτων κατελέγετο ἐνίοτε καὶ *γύφτισσα* ἢ *γύφτος* τις, τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἐξαίρεσιν καὶ ὄχι τὸν κανόνα.

2) Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων πιστοῦται, ὅτι τὸ ὄνομα *γύφτος* ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος, ⁴ ἐνῶ οἱ *γητευταὶ* ἀναφέρονται κατὰ τὸν 7ον ἡδη αἰῶνα. ⁵ Μεσολαβεῖ κενὸν ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ αἰῶνων, τὸ ὁποῖον οὐδεμίᾳ ὑπόθεσις

1. Ἐν ἄρθρῳ *ἀγύτετος*, ἐπίθ. = ὁ μὴ γυτευθεὶς, ὅπερ ἐτυμολογεῖται «ἐκ τοῦ στερητ. α καὶ τοῦ ἐπίθ. **γυτευτός* (< *γυτεύω*)».

2. Χαρακτηριστικὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών. ἐρμηνεύων τὸν ΞΑ' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου (βλ. *Ράλλη - Ποτλῆ*, Σύντ. Ἱερ. Κανόνων, τόμ. Β', σελ. 445), ἀναφέρει «τοὺς λεγομένους *Ἀθιγγάνους*, τοὺς ὄφεις ἐγκολπιζομένους», οὐδεμίαν ὁμως ποιεῖται μνείαν *Γύφτων* ἢ ἔστω *Ἀθιγγάνων* «γητευτῶν».

3. Ὁ αὐτὸς Βαλσαμών ἐπὶ τῇ αὐτῇ εὐκαιρίᾳ, ὡς καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ΟΒ' κανόνος τοῦ Μ. Βασιλείου (βλ. *Ράλλη - Ποτλῆ*, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Δ', σελ. 283) καὶ τοῦ ΚΔ' κανόνος τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Συνόδου (αὐτόθι, τόμ. Γ', σελ. 67), ὁμιλεῖ περὶ «γητευτριῶν γραῶν δι' ἐπασμάτων τοὺς ἀπλουστέρους ἀπατωσῶν... ἀρετὴν καὶ ἀγιασμόν ὑποκρινομένων... καθὰ ποιούσι καὶ... *ρακενδυτοῦντες ἠϋγένειοι καὶ ἠϋκομοὶ μοναχοὶ*» ἢ περὶ «*γητευτοτόκων γραϊδίων*» καὶ «*γητευτῶν* λεγόντων ποιά τινα ψαλμωδῆματα». Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας γραῖαι καὶ πλανόδιοι μοναχοὶ, οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ Μωαμεθανοὶ χοιτῆδες καὶ δερβίσηδες ἤσκουν τὴν τέχνην τοῦ γητευτοῦ παρ' ἡμῶν, γραῖδια δὲ κυρίως ἐξακολουθοῦν νὰ ἀσκοῦν ταύτην καὶ σήμερον (βλ. Ν. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ. Γ', 68 κ. ἐξ. *Ἑλλιν. Σαραντῆ*, Θρακικά 8, 1937, 352/53).

4. Βλ. *D. Georgacas*, ἐνθ' ἄνωτ. 156/57.

5. Εἰς τὸν μνημονευθέντα ΞΑ' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου καταλέγονται τὰ ἐπιτίμια εἰς τὰ ὁποῖα «*καθυποβάλλεσθαι δεῖ... τοὺς τε λεγομένους νεφοδιώκτας καὶ γητευτὰς καὶ φυλακτηρίους καὶ μάντις*». Σημειωτέον, ὅτι ἡ γραφὴ «*γητευτὰς*» φέρεται καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν *Ράλλη - Ποτλῆ* καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν *Mansi*. Δὲν γνωρίζω πόθεν ἤντησεν ὁ Ν. Δ(ραγούμης) τὴν ἀσαφῆ παραπομπὴν εἰς «τὸν ΞΑ' κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου(;)» ἐνθα ἀναγινώσκειται, κατ' αὐτόν, «... καὶ οἱ λεγόμενοι νεφοδιώκται καὶ γητευταί». Εἰκάξω, ὅτι παρεσύρθη ἐκ τῆς παραπομπῆς ἣν δίδει ὁ *Du Cange* ἐν λ. *γυτευτῆς* καὶ *γυτεύτρια* «*pro γοητευτῆς in Pand. Can. ad Canon. 61 Trullan. et Ancyr. 24.*» Ὁ *Du Cange* ἀναφέρεται βεβαίως εἰς τοὺς ἐρμηνευτὰς τῶν κανόνων. (Καὶ εἰς παλαιὰν ἔκδοσιν ὑπὸ τὸν τίτλον «*Κανόνες τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἁγίων Συνόδων*», ὑπὸ *G. Neobaribus*, Paris. 1540, ἀναγινώσκειται: «*τοὺς τε λεγομένους νεφοδιώκτας καὶ γητευτὰς...*»). Ἄλλ' ἐπὶ τοιούτων δεδομένων δὲν δύναται προφανῶς νὰ στηριχθῆ σοβαρὰ ἐπιχειρηματολογία. Καὶ ὁ Χατζιδάκις ἄλλως τε δὲν

δύναται νὰ καλύψη ἱκανοποιητικῶς.¹ Διὰ νὰ δικαιολογηθῆται ἄλλως τε πλήρως καὶ ἡ παραγωγή *γυφτεύω* > *γυτεύω* τοῦ θου ἢ τοῦ 7ου αἰῶνος, θὰ ἔπρεπε τὸ *γύφτος* νὰ εἶναι προγενεστέρως γνωστόν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν «ἐπαγγελματικὴν» σημασίαν «γόης, ἐπαιιδός».²

3) Τὸ ὄνομα *γύφτος* κατέστη ἔνωρὶς κοινή, εὐχρηστος καὶ λίαν παραγωγικὴ λέξις τῆς νέας Ἑλληνικῆς. Εἰς τέσσαρας καὶ πλέον δεκάδας ἀνέρχονται τὰ ἐξ αὐτῆς παράγωγα καὶ σύνθετα.³ Εἰς ταῦτα συγκαταλέγονται λέξεις κοινόταται περιέχουσαι δύο χειλικά, διάφορα ἢ ὅμοια: *γυφτοβόλι*, *γυφτόβρουσι*, *γυφτοπούλλα*, *γυφτόπουλλο*, *γυφτοφαμελιά*, *γυφτοφάσουλα*, *γυφτοφέρνω*, κλπ. Πανταχοῦ ἐν τούτοις τὸ σύμπλεγμα -φτ- διετηρήθη ἀναλλοίωτον.⁴ Τοῦτο σημαίνει, ὅτι τὸ ἴνδαλμα τῆς λέξεως ἦτο πάντοτε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι τόσον σταθερὸν καὶ ζωηρὸν παρὰ τῷ λαῷ, ὥστε νὰ ἀποβαίνει ἥκιστα πιθανὴ ἢ ὑποτιθεμένη μοναδικὴ κατ' ἀνομοίωσιν μεταβολὴ αὐτοῦ εἰς τὸ **γυφτεύω* > *γυτεύω*.

4) Μεταξὺ τῶν παραγῶγων τοῦ *γύφτος* ὑπάρχουν καὶ χρησιμοποιοῦνται κοινῶς τὸ οὐσ. *γυφτιά* = πράξις ἢ ἐνέργεια γινομένη ὑπὸ γύφτου ἢ ἀρμόζουσα εἰς γύφτον, καὶ τὸ ρῆμα *γυφτίζω* = φέρομαι ὡς γύφτος, πράττω ὅ,τι καὶ ὁ γύφτος, κάμνω «γυφτιές».⁵ Ἐὰν ἠλήθευεν ἐπομένως ἡ ὑπόθεσις τῆς παραγωγῆς *γυφτεύω* >

παρέλειπε νὰ ἐλέγξῃ τὰς παραπομπὰς ταύτας, ἀναγνωρίζει ὅμως ὅτι διὰ νὰ ἔχῃ τὴν ἰσχὺν ἐπιχειρήματος ἡ γραφὴ *γυτεύω* πρέπει νὰ ἀνάγεται εἰς τοὺς πρὸ τῆς 10ης ἑκατονταετηρίδος χρόνους, ὅτε τὸ *υ* διεκρίνετο ἐν τῇ προφορᾷ ἀπὸ τὸ *ι* (βλ. Ἀθηνᾶ 28, 1916, Λεξικογρ. Ἄρχ., 100/101).

1. Ἀπόδειξις εἶναι ὅτι τὸ σχετικὸν ἐπιχείρημα τοῦ Χατζιδάκι, ὅτι δηλ. «τὸ *γύφτος*, ἂν ἐκ τοῦ *Αἰγύπτιος*, εἶναι ἀρχαῖον, τὸ δὲ *γυ(φ)τεύω* τὸ ἐξ αὐτοῦ γινόμενον πάντως νεώτερον» (βλ. ἀνωτ., σελ. 19 ὑποσ. 2), εἶναι τὸ ἀσαφέστερον καὶ ἀσθενέστερον πάντων.

2. Ὁρθῶς, νομίζω, ἀπήνησεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ Φιλήντας (Γλωσσογν. καὶ Γλωσσογρ. 2, 45): τὸ *γύφτος* ὡς ἐπαγγέλματος δηλωτικὸν σημαίνει συνήθως «σιδεράς», διότι τὸ κατὰ παράδοσιν ἐπάγγελμα τῶν Γύφτων εἶναι πράγματι τὸ τοῦ χαλκέως, τοῦ σιδηρουργοῦ (ἐνιαχοῦ «γύφτοι» ἐλέγοντο παλαιότερον καὶ οἱ πλανόδιοι μουσικοί, οἱ ὄργανοπαῖχται τῶν πανηγύρεων καὶ γάμων). Εἶναι γνωστὴ ἡ παρὰ τῷ λαῷ ὑπάρχουσα πρόληψις εἰς βάρος τῶν Γύφτων, διότι ὁμοεθνῆς των δῆθεν ἦτο ὁ «χαλκεάς», ὁ ὁποῖος κατεσκεύασε τοὺς ἥλους δι' ὧν προσηλώθη ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ (βλ. Ν. Πολίτου, Παραδόσεις 2, 785/86).

3. Πλὴν τῶν παραγῶγων καὶ συνθέτων τῆς λέξεως (40 περίπου), ἅτινα θὰ καταχωρισθοῦν εἰς τὴν σειρὰν *γύφτος* τοῦ Ἰστ. Λεξικοῦ (πβ. καὶ D. Georgacas, ἐνθ' ἀν., 152 ὑποσ. 5), ὑπάρχουν καὶ πολλὰ ἐπώνυμα μὲ ἀ' συνθετικὸν τὸ *γύφτος* (*Γυφτογεῶργις*, *Γυφτοδῆμος*, *Γυφτοκώστας*, κλπ.), ὡς καὶ προσηγορικὰ μὲ β' συνθετ. τὸ *γύφτος* (*ἀρκουδόγυφτος*, *βρωμόγυφτος*, *διαβολόγυφτος*, *Ἑλληγόγυφτος*, *παλαγόγυφτος*, *σκατόγυφτος*, *Τουρκόγυφτος*, κλπ.).

4. Ὁ Kretschmer (Glotta XVI, 183) θεωρεῖ μᾶλλον ἀδύνατον τὴν ἀνομοίωσιν φ - β (*γυφτεύω*) ἢ φ - ψ (*ἐγύφτεια*).

5. Ὁ D. Georgacas ἀναφέρει (ἐνθ' ἀνωτ., 161) καὶ ρῆμα *γυφτεύω* = φέρομαι ἢ ζῶ ὡς γύφτος, διάφορον δὲ τοῦ *γυτεύω* ἢ *γητεύω* (βλ. αὐτ., ὑποσ. 5). Ἐν ὑφίσταται που ρῆμα *γυ-*

γυτεύω = γοητεύω και γυτελά = γοητεία, θὰ ἔπρεπε νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ ἀπίθανον συμπέρασμα ὅτι τὰ γυφτίζω και γυφτιά ἐσηματίσθησαν ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς ἀντικατάστασιν τῶν γυ(φ)τεύω και γυ(φ)τελά, συνωνύμων ἀρχικῶς, ἀλλὰ μεταβαλόντων ἐν τῷ μεταξὺ σημασίαν και μορφήν.

Ἀνάγκη λοιπὸν παρίσταται νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἔτυμολογίαν τοῦ Ἑλλατιοῦ. Δύο κυρίως λόγοι ἐπιβάλλουν τοῦτο. Πρῶτος και ἀποχρῶν λόγος εἶναι, ὡς ἐτονίσθη ἤδη, ἡ ἀπόλυτος σχεδὸν σύμπτωσις τῆς σημασίας μεταξὺ γητεύω και γοητεύω, γητεία και γοητεία, γητευτής και γοητευτής. Οἱ Βυζαντινοὶ λόγοι ἐχρησιμοποιοῦν ἀδιαφόρως ὅτὲ μὲν ἐκείνους, ὅτὲ δὲ τούτους.¹ Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ἔγραφον τοὺς δημῶδεις, τοὺς συγκεκριμένους, τύπους πάντοτε διὰ τοῦ ἡ ἀποτελεῖ, νομίζω, δευτέρου και ἔξ ἴσου σοβαρὸν λόγον. Δὲν παρεσύροντο ἀσφαλῶς εἰς τοῦτο ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ὁμοιότητος και ὁμοηχίας, ἀλλ' εἶχον σαφὲς τὸ αἴσθημα, ὅτι πρόκειται περὶ διαφορετικῶν ἀπλῶς τύπων τῆς αὐτῆς γραμματικῆς ἀρχῆς.

Ἐν τούτοις τὸ φωνητικὸν ζήτημα παραμένει: πῶς τὸ γοητεύω ἔγινε γητεύω και ὄχι γοτεύω;

Ἡ ὑπὸ τοῦ Φιλίντα δοθεῖσα εἰς τὸ ἐρώτημα ἀπάντησις εἶναι ἴσως ἐλκυστικὴ, ἀλλ' ὄχι και ὀλιγώτερον ἀπίθανος διὰ τοῦτο. Εἶναι βέβαιον, ὅτι μεταβατικὸς τύπος γογητεύω οὐδέποτε ὑπῆρξε. Οὐ μόνον διότι θὰ ἦτο δύσκολον, ὡς παρετήρησεν ὁ Χατζιδάκις, νὰ ἀνεύρη τις εἰς τὴν κοινὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν παραδείγματα ἀναπτύξεως παρασιτικοῦ γ μεταξὺ ο και ι,² ἀλλὰ και διότι θὰ ἦτο δυσκολώτερον, ἂν μὴ ἀδύνατον, νὰ ἀνεύρη εἰς τε τὴν κοινὴν και τὴν ἰδιωματικῶς ὁμιλουμένην παράδειγμα τοιαύτης ἀναπτύξεως μετὰ συλλαβὴν ἀρχομένην ἀπὸ γ. Εἰς τὴν δημοδεστέραν ἀκριβῶς ὁμιλίαν συμβαίνει τὸ ἀντίθετον, ἡ ἀποσιώπησις δηλαδὴ τοῦ δευτέρου ἐκ δύο γ συνεχομένων συλλαβῶν.³ Ἐξ ὅσων

φτεύω σήμερον (εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ἰστ. Λεξικοῦ δὲν ὑπάρχει σχετικὴ πληροφορία), τοῦτο ἀποτελεῖ, ὡς εἰκός, πρόσθετον και σοβαρὸν ἐπιχείρημα κατὰ τῆς παλαιότερας ὑπάρξεως τοῦ αὐτοῦ ρήματος και τῆς μεταβολῆς του εἰς γυτεύω.

1. Παράδειγμα τούτου πρόχειρον, ἀλλὰ πειστικόν, παρέχει ὁ ἤδη μνημονευθεὶς Πατριάρχης Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών. Ἐρμηνεύων οὗτος τοὺς εἰς γοητείας, μαντείας, φαρμακείας και τὰ ὅμοια ἀφορῶντας ἱεροὺς κανόνας (ΞΕ' και ΟΒ' τοῦ Μ. Βασιλείου, ΚΔ' τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ και ΕΑ' τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου), γράφει: «Γοητεία μὲν ἐστὶ τὸ δι' ἐπιδῶν... Οὐ μόνον τοὺς γόητας και τοὺς μάντις κολάζουσιν οἱ κανόνες... Γητευτὰς δὲ πόσους ἂν ἴδοις λέγοντας θεῖά τινα ψαλμωδήματα... Διαφορὰ ἐστὶ μάντεων και γητευτριῶν γραῶν... Τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίαις ὑποβάλλονται και οἱ προσερχόμενοι γητευτρίαις...» (Πβ. και τὴν ὑπὸ Ζωναρᾶ και Ἀριστηνοῦ διδομένην εἰς τοὺς αὐτοὺς κανόνας ἐρμηνείαν).

2. Βλ. ἀνωτ., σελ. 19 ὑποσ. 2. (Περὶ τὸν νὰ λεχθῆ ὅτι διαλεκτικῶς τοιαύτη ἀνάπτυξις παρουσιάζεται συχνά).

3. Βλ. Ἰστορ. Λεξικόν, ἐν λ. ἀγωγή, ἀγωγιάζω, ἀγωγιάτης, ἀγωγός, γὰλα, κλπ.

γνωρίζομεν, τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τοῦ λαοῦ δὲν διέφερεν ὡς πρὸς τοῦτο κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν.¹ Θὰ ἦτο, κατ' ἀκολουθίαν, παράδοξον νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἐλέχθη τότε κοινῶς *γογητεύω* ἀντὶ *γοητεύω*² καὶ ὅτι ὁ τύπος οὗτος μετὰ τὰ δύο ἐπάλληλα *γ* ἐπέζησεν ἀκριβῶς τόσον, ὅσον ἐχρειάσθη διὰ νὰ μεταβληθῇ εἰς *γητεύω* κατὰ παράλειψιν τῆς ἀρχικῆς συλλαβῆς *γο-*,³ δὲν ἀφῆκε δ' ἕνεκα τούτου ἴχνη τῆς ὑπάρξεώς του.

Δὲν ἀπομένει, νομίζω, ἢ νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἢ ἔκκρουσις καὶ ἀποβολὴ τοῦ φθόγγου *ο* ὑπὸ τοῦ ἀσθενεστεροῦ *η* (*ι*) συνετέλεσθη κατ' ἐξαίρεσιν πρὸς τὸν κανόνα καὶ κατ' ἐπίδρασιν ἰδιαίτερου τινὸς παράγοντος. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ παράγων οὗτος ἀνάγεται εἰς τὸν δυναμικὸν τονισμὸν τοῦ κλειστοτέρου φωνήεντος, ὡς ὑπέθεσεν ἀρχικῶς ὁ Χατζιδάκις, ἐπινεύοντος τοῦ Kretschmer. Ἐκ τῶν τύπων δηλαδὴ τοῦ ἀορίστου *ἐγοήτευσα*, *ἐγοήτευσε*, *ἐγοήτευσαν*, οἵτινες ἦσαν καὶ οἱ συχνότερον χρησιμοποιούμενοι εἰς τὴν καθημερινὴν ὁμιλίαν, προῆλθον οἱ συγκεκριμένοι τύποι *ἐγήτευσα*, *ἐγήτευσε*, *ἐγήτευσαν*, ἐντεῦθεν δὲ καὶ *γητεύω*, *γητεία*, κλπ., διότι ὁ τονούμενος φθόγγος *-ή-* ἐξενίκησε τὸν ἄτονον καὶ ἀσθενέστερον διὰ τοῦτο ἀκούμενον *-ο-*. Ἀνάλογα παραδείγματα δὲν λείπουν.⁴ Ὅπωςδὴποτε ὅμως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶ-

1. Ἐπ' αὐτοῦ, βλ. τὴν ἀξιόλογον μελέτην τοῦ *K. Krumbacher*, Ein irrationaler Spirant ins Griechischen (Sitzugsber. d. Akad. d. Wissensch. zu München, 1886, 363 - 442). Πβ. καὶ *K. Dieterich*, Unters. z. Gesch. d. gr. Sprache, 91 - 92. *St. Psalles*, Gramm. d. byzant. Chron., 77. *P. Kretschmer*, D. lesb. Dial., 189 - 191. *Γ. Χατζιδ.*, MNE 2, 149 - 150.

2. Σημειωτέον, ὅτι τὰ Βυζαντινὰ καὶ νεώτερα *γενύγομαι* = *γενύομαι*, *γιατρεύγω* = *γιατρεύω*, *γυρεύγω* = *γυρεύω* δὲν ἀποτελοῦν ἀνάλογα δεδομένα. Εἰς ταῦτα πρόκειται ἀνάπτυξις *γ* ἐν τῇ ρηματικῇ καταλήξει *-έω* (βλ. *Γ. Χατζιδ.* MNE 1, 49 - 50). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸ μεταγενέστερον (2ος αἰ. π. Χρ.) *ὕγιαίνης* = *ὕγιαίνης*, ἐνθα πρόκειται μᾶλλον περὶ ἐσφαλμένης γραφῆς, κατὰ σπουδὴν ἀποκαταστάσεως, ὡς δεικνύει ὁ ἀντίθετος τύπος *ὕιαίνης* (= *ὕγιαίνης*) τῆς ἰδίας ἐποχῆς (βλ. *Ed. Mayser*, Gramm. d. Papyr. I, 164, 168).

3. Ἀφίνω ὅτι εἶναι ἐξ ἴσου ἀπίθανος ἢ ὑπόθεσις τῆς συγχύσεως κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν μεταξὺ τῆς ἀτόνου συλλαβῆς *γο-* καὶ τῆς ἀντωνυμίας (*ἐ*)γὼ (σημειωτέον, ὅτι συγκεκριμένος τύπος ἔγω δὲν μαρτυρεῖται, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως τῶν τύπων *γητεύω*, *γητευτής*, *γητεύτρια*, ἐνῶ ἀπαντᾷ ἀντιθέτως ὁ χαρακτηριστικὸς ἐπὶ τοῦ προκειμένου τύπος *έώ*, τὸν ὁποῖον ὁ ἴδιος ὁ Φιλήντας ὑπεγράμμισεν ἀλλαχοῦ: Γλωσσογν. καὶ Γλωσσογρ. I, 12/13. Πβ. *N. Πολίτου*, Παροιμ. Δ', 651, 52). Ὁ μετ' ἐμφάσεως συνήθως λεγόμενος καὶ ἰσχυρῶς διὰ τοῦτο τονιζόμενος τύπος *ἐγὼ* δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ ἄτονον *γο-* ἢ *έγο-* τοῦ ὑποθετικοῦ *γογητεύω* ἢ *ἐγογήτευσα*.

4. Ἴδου ὅσα κατῶρθωσα νὰ συγκεντρώσω. 1) *ό - α* > *ό*: *πρόβατα* > *πρόατα* > *πρότα* (Ἀκαρν. Θεσσαλ. κ. ἄλλ.), *ἐχλόασαν* > *ἐχλόσαν* > *χλόζω* (Καλάβρ., Δεσφ., Παξ, καὶ ἄλλ.). 2) *ο - ι* > *ι*: *βοῖδι* > *βίδι*, *ἐβοήθησα* > *ἐβήθησα* > *βηθῶ* > *βησῶ* καὶ *βηθῶ* > *φητῶ* > *ἀφητῶ* (Ἀπουλία. βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐν λ. *βοηθῶ*). 3) *έ - ο* > *έ*: *θεός* > *θές* (Μακεδ.: *θές σ'χωρέσ* τὰ πεθαμένα σου). 4) *ε - ι* > *ι*: *πῆγα καὶ εἶπα* > *πῆγα κ' εἶπα*, *αὐτός με εἶχε...* > *αὐτός μ' εἶχε...*, *ἐγὼ*

γμα,¹ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ γητεύω προῆλθεν ἐκ τοῦ γοητεύω δι' οὓς λόγους εἵπομεν καὶ ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγενικεύθη εἰς τὴν ὁμιλουμένην ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἤδη ἐποχῆς.² Ὅθεν ἡ ἱστορικῶς ὀρθὴ γραφὴ τοῦ ρήματος καὶ τῶν παραγῶγων αὐτοῦ εἶναι ἡ διὰ τοῦ η: ἀγήτευτος, γητεύω, γητευτής, γητεία, κλπ.

λιγερός (βεργολυγερός).

Τὸ ἐπίθετον *λιγερός* σημαίνει κοινῶς τὸν ἔχοντα λεπτόν, εὐθυτενὲς καὶ εὐκαμπτον σῶμα, κυριολεκτεῖται δὲ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ νέων καὶ νεανίδων διακρινομένων διὰ τὰ σωματικὰ ταῦτα προσόντα. Ἡ λαϊκὴ μουσα χαρακτηρίζει συχνὰ τὰς ἡρωίδας αὐτῆς ὡς «λιγερές»,³ σημεῖον τοῦτο ὅτι ὁ λαὸς θεωρεῖ τὴν διὰ τοῦ ἐπιθέτου δηλουμένην σωματικὴν ἀρετὴν ὡς ἐν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς γυναικείας ὠραιότητος.

Ὁ Κοραῆς πρῶτος διετύπωσε τὴν γνώμην, ὅτι τὸ ἐπίθετον παράγεται ἐκ τοῦ οὖσ. *λύγος*, «τοῦ δηλοῦντος ὄχι μόνον τὴν κοινῶς λεγομένην *λυγαρέαν*, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἄλλο φυτὸν εὐστροφον.»⁴ Ὑπέθεσεν ἀρχικὸν μεσαιωνικὸν τύπον *λυγηρός*, ὅθεν τὸ νεώτερον *λυγερός*.⁵ Ἐκτοτε, ἡ ἐκ τοῦ *λύγος* ἢ τοῦ *λυγῆ* παραγωγή τοῦ *λιγερός* ἔτυχε τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας,⁶ υἰοθετήθη δέ, κατ' ἀκολουθίαν, καὶ εἰς τὸ Ἱστορ.

σε εἶδα) ἐγὼ σ' εἶδα, κλπ. (κοινά). 5) ε - α) ε: κρέας) κρές, φρέαρ) φλέας) φλές, πριεάς) πρινές, φονεάς) φονές, μηλέα) μηλέ, λυγαρέα) λυγαρέ, γραῖα) γραῖ, κλπ. (Δ. Κρήτη, Ἰκαρ., κ. ἀλλ.). 6) ι - ο) ι: παιδίον) παιδίν, ψωμίον) ψωμίν, τυρίον) τυρίν, κλπ. κλπ. (ἤδη τῆς μεταγν. κοινῆς). Βλ. Γ. Χατζιδ., MNE 1, 216, 345. 2, 402. Ἀθηνᾶ 29 (1917), 200. *Maysen*, ἐνθ' ἄνωτ. I, 260 ὑποσ. 2. Διὰ τὴν διάφορον ἐρμηνείαν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης τῶν μεταβολῶν τούτων βλ. Γ. Χατζιδ. MNE 1, 90, 247 - 48, 344/45. Ν. Ἀνδριώτην, ἐν Ἀρχ. Θεσμ. Θεσ. 6, (1939), 192-98. Β. Φάβην, ἐν Λεξικογρ. Δελτ. 2 (1940), 94. κλπ. Διὰ τὰς δύο τελευταίας, βλ. ἰδιαιτέρως Σ. Κατωμένον, ἐν Λεξικογρ. Δελτ. I (1939), 51 - 61.

1. Εἶμαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω ὅτι ὁ καθηγ. Ἀ. Τσοπανάκης θεωρεῖ τὴν μεταβολὴν γοητεύω) γητεύω ἄσχετον πρὸς τὸν τόνον καὶ ὅτι θὰ διαλάβῃ περὶ αὐτοῦ εἰς προσεχῆς δημοσίευμα.

2. Πιθανῶς εἰς τὴν γενίκευσιν τῶν συγκεκριμένων τύπων ἐπέδρασε καὶ συμφυρμός τις πρὸς τὰ συνώνυμα ἀγυρτεύω, ἀγυρτεία.

3. Ἡ «*λιγερόκορμες*», ὅπερ σημαίνει ὅτι εἰς τὸν λεπτόν καὶ εὐκαμπτον κορμὸν τοποθετεῖ κυρίως ὁ λαὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ἐπιθέτου δηλουμένην ιδιότητα. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ αὕτη ιδιότης δύναται νὰ ἀποδοθῇ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ εἰς ἐξαιρετικὰ ζῶα, ὡς ὁ ἵππος ἢ ὁ κύων (βλ. Σ. Ξανθοῦδ., ἐν Byz. Zeitschr. XVI, 471), καὶ εἰς εὐθυτενῆ δένδρα, ὡς ἡ κυπάρισσος, κλπ.

4. Ἀτακτα 1, 236. 5, 173.

5. Αὐτ. 1, 312. 4, 297.

6. Βλ. Γ. Χατζιδ., MNE 1, 163, 410 (πβ. Ἀθηνᾶ 28, 1916, Λεξικογρ. Ἀρχ., 19. Λεξικογρ. Ἀρχ. 6, 1923, 489). Σ. Ξανθοῦδ., Ἐρωτικόρ., σελ. 601. Ν. Ἀνδριώτη, Ἐτυμ. Λεξ. τῆς Κοινῆς Νεοελλ., ἐν λ. *λυγερός*. Α. Α. Παπαδόπουλον, ἐν Λεξικογρ. Δελτ. 5 (1950), 137. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντ. Βίος καὶ Πολιτ. ΣΤ', 502 (πβ. κατωτ. σελ. 27 ὑποσ. 3).

Λεξικόν.¹ Προσεκτικὸς ὅμως ἔλεγχος τῶν σχετικῶν δεδομένων δεικνύει, ὅτι ἡ ἔτυμολογία αὕτη οὐδὲν εὐσταθεῖ ἀπὸ τε σημασιολογικῆς καὶ γραμματικῆς ἀπόψεως.

Ἐν πρώτοις τὸ Βυζαντινὸν θεωρούμενον *λυγηρός* δὲν εἶναι ἀσφαλές. Ἀναγινώσκειται εἰς παραλλαγὴν Προδρομικοῦ στίχου καὶ εἰς ἣν θέσιν ἀναγινώσκειται *λογαράς* ἢ *λαγαρός* εἰς ἄλλας παραλλαγὰς τοῦ αὐτοῦ στίχου.² Νομίζω διὰ τοῦτο ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ σφάλματος ἀναγνωστικοῦ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν, ἢ δὲν πρόκειται περὶ μεταγραφῆς ἐπὶ τὸ λογιώτερον τοῦ δημώδους *λυγρός*, συσχετισθέντος ἔκτοτε κατὰ παρετυμολογίαν πρὸς τὴν *λυγέα*.³ Ἀλλὰ τύπος *λυγηρός* ἐκ τοῦ *λύγος* ἢ τοῦ *λυγέα* εἶναι γραμματικῶς ἀδικαιολόγητος. Διότι θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀναλογικὸν σχηματισμὸν πρὸς ἄλλο ἢ ἄλλα παράγωγα ἐξ οὐσιαστικῶν εἰς -ηρός, σημασιολογικῶς συγγενῆ ἢ ἀνάλογα, τὰ ὁποῖα ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν βλέπω. Καὶ ὁ τύπος *λυγρός* ἄλλως τε εἶναι ἐξ ἴσου ἀπίθανος. Ὡς γνωστόν, τὰ εἰς -ερός παράγωγα ἐξ οὐσιαστικῶν σημαίνουν συνήθως τὸν ἔχοντα ἐν πλησμονῇ τὴν ὑπὸ τοῦ πρωτοτύπου δηλουμένην ιδιότητα. Ἐὰν λοιπὸν τὰ *φοβερός*, *φθονερός*, *φλογερός*, *δροσερός*, *καρπερός* κ.τ.τ. σημαίνουν τὸν ἔχοντα ἐν πλησμονῇ, τὸν πλήρη φόβου, φθόνου, φλογός, δρόσου, καρποῦ, κλπ., τότε τὸ *λυγρός* πρέπει νὰ σημαίῃ τὸν πλήρη, τὸν ἔχοντα ἐν ἀφθονίᾳ *λύγους* ἢ *λυγέας*,⁴ ἔφ' ὅσον τὸ πρωτότυπον οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ τὸ γνωστὸν φυτόν, τὴν κοινὴν «*λυγαρεάν*».⁵ Ἐὰν δὲ ληφθῆ ἐπὶ πλέον ὑπ' ὄψιν, ὅτι δὲν ὑπάρχει, ἔφ' ὅσον γνωρίζω, εἰς τε τὴν ἀρχαίαν, μεταγενεστέραν, μεσαιωνικὴν καὶ

1. Ἐν λήμμι. *βεργολυγρός*, τὸ ὁποῖον ἔτυμολογεῖται «ἐκ τοῦ οὐσ. *βέργα* καὶ τοῦ ἐπιθ. *λυγρός*» (πβ. καὶ ἐν λ. *ἀγκωνόπηλος*).

2. Βλ. *Hesseling - Pernot*, *Poèmes Prodrôm*. III, 400 ff (οἱ ἐκδόται θεωροῦν τὸν στίχον νόθον: βλ. αὐτ., σελ. 102. Ὁ *Du Cange* ἀνέγνωσε κατὰ λάθος, φαίνεται, *λυγηρός*: βλ. *Gloss. med. Graecit.*, *Append. I*, ἐν λ.).

3. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ *λογαράς* ἢ *λαγαρός* ἢ *λυγηρός* ἀκολουθεῖται πάντοτε ὑπὸ τοῦ *ἀτσαλοπεριπατάρης* (ἢ *ἀτσαλοπεριπάτης*), ὅπερ σημαίνει τὸν βαδίζοντα *ἄτσαλα*, δηλ. ἀκανονίστως καὶ ἀχαρίτως. Φαντάζομαι, ὅτι οὐδέποτε θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδοθῆ τὸ σωματικὸν τοῦτο ἐλάττωμα εἰς ἄνθρωπον ἔχοντα τὸ σωματικὸν προσὸν τοῦ «*λιγεροῦ*», ἐνῶ κάλλιστα ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῆ τοῦτο εἴτε εἰς τὸν «*λογαρεάν*», τὸν φλύαρον καὶ κομπορημονα δηλαδή, εἴτε εἰς τὸν «*λαγαρόν*», τὸν χαλαρὸν καὶ μαλθακὸν τὸ σῶμα. (Περὶ τῆς ἐναλλαγῆς τῶν εἰς -ερός καὶ -ηρός ἐπιθέτων παρὰ Βυζαντινοῖς, βλ. *St. Psaltes*, *Gramm. d. byz. Chron.*, 20).

4. Ὑπάρχει πράγματι τοπωνύμιον *Λυγερὸ* ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην (βλ. *Γ. Χατζιδ.*, *MNE* 2, 34, 457), ὅπως ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀνάλογα τοπωνύμια εἰς -ερός ἐξ ὀνομάτων φυτῶν (βλ. *Amantos*, *Die Suff. d. neugr. Ortsn.*, 41-43. *M. Μενάρδον*, ἐν *Ἀθηνῶν* 18, 1906, 362).

5. Ἡ προσπάθεια τοῦ *Κοραῖ* (ἐνθ' ἄνωτ. 1, 236. 5, 172) νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν λέξιν *λύγος* τὴν σημασίαν «*εὐκαμπτος, εὐλύγιστος*», ἐπὶ τῇ βάσει ἀσαφῶν μαρτυριῶν τῶν λεξικογράφων, ὀφείλεται εἰς τὴν εὐνόητον ἐπιθυμίαν νὰ δικαιολογήσῃ σημασιολογικῶς τὴν ὑποστηριζομένην ἔτυμολογίαν. Τοιαύτη ὅμως σημασία οὐδαμῶθεν πιστοῦται.

νεωτέραν Ἑλληνικὴν παράγωγον εἰς -ερός ἐξ ὀνόματος δένδρου ἢ θάμνου σημαῖνον τὸν ἔχοντα τὴν ιδιότητα, ἣν παρουσιάζουν οἱ κλάδοι, τὰ φύλλα ἢ ὁ κορμὸς τοῦ φυτοῦ,¹ ἀποβαίνει τελείως ἀπίθανος ἢ ὑπόθεσις τοῦ κατ' ἐξαίρεσιν σχηματισμοῦ ἐκ τοῦ *λύγος* ἢ *λυγὰ* ἐπιθέτου *λυγερός*, δηλοῦντος τὸν ἔχοντα τὴν ιδιότητα τῶν κλάδων τοῦ λύγου, τὸν εὐκαμπιον, εὐστροφον. Πρόσθετον δ' ἀκόμη ἐνδειξὶν κατὰ τοιαύτης ὑποθέσεως ἀποτελεῖ τὸ γεγονός, ὅτι οὐδέποτε συσχετίζεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἢ ἔννοια τοῦ ἐπιθέτου πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ *λύγου*, ἐνῶν πολλάκις συνδυάζεται πρὸς τὴν ἔννοιαν ἄλλων φυτῶν: *λιγερός* ἢ *λιγερὴ* «σὰν κυπαρίσσι» λέγεται συνήθως, «σὰν καλάμι» ἢ «σὰ' λεύκα» δύναται νὰ λεχθῆ, «σὰ' λυγαρὰ» ὅμως ἢ «σὰ' λυγὰ» οὔτε λέγεται, οὔτε δύναται νὰ λεχθῆ.² Τοῦτο δέ, διότι εἰς τὸ τελευταῖον ὄνομα δὲν ἐνυπάρχει ἢ πλήρης ἔννοια τοῦ «λεπτός, εὐθυτενῆς καὶ εὐκαμπτος», ἣν ἐκφράζει τὸ ἐπίθετον καὶ αἰσθητοποιεῖ ἢ παρομοίωσις πρὸς τὸ «κυπαρίσσι» ἢ ἄλλα φυτά.³

Ἀποκλειομένης διὰ ταῦτα τῆς ἐκ τοῦ *λύγος* ἢ *λυγὰ* παραγωγῆς τοῦ ἐπιθέτου, ἀπομένει ὡς λίαν πιθανὴ ἢ ἐκ τοῦ ἀρχαίου *λιγυρός* προέλευσις αὐτοῦ.⁴ Τὸ ἐπίθετον *λιγυρός* ἐσήμαινε κατ' ἀρχάς, ὡς προσδιοριστικὸν ἤχου κυρίως, τὸν «ὀξύν, λεπτόν», ἀλλὰ καὶ «εὐστροφον, μελωδικόν» συγχρόνως, βραδύτερον δ' ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τὴν αὐτὴν περίπου σημασίαν ὡς προσδιοριστικὸν καὶ ἄλλων συγκεκριμένης ἐννοίας οὐσιαστικῶν. Οὕτω, ἐλέγετο «αἰοιδή, μολπή, φωνή» *λιγυρά*, ἀλλὰ καὶ «φόρμιγξ» *λιγυρά* καὶ «μάστιξ» *λιγυρά*, τελευταῖον δὲ καὶ «οὐρά» *λιγυρά*, ἥδη παρὰ *Ξενοφῶντι*, καθ' ὃν αἱ καλαὶ κυνηγετικαὶ κύνες πρέπει νὰ ἔχουν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων σωματικῶν προσόντων, καὶ «οὐράς μακράς, ὀρθάς, *λιγυράς*».⁵

1. Βλ. προχείρως, διὰ τὴν ἀρχ. καὶ μεταγενεστ.: *Kretschmer-Locker*, Rückläuf. Wörterb. d. gr. Spr. 370· διὰ τὴν μεσαιων.: *St. Psaltes*, Gramm. d. byz. Chron., 301,2. Πβ. καὶ *Γ. Χατζιδ.*, Ἀκαδ. Ἀναγν.² 2, 410. *Ed. Schwyzer*, Gr. Gramm. I, 482. *P. Chantraine*, La format. des noms en grec anc., 228-30.

2. Δὲν εἶναι πιθανῶς ἄσχετον πρὸς τοῦτο τὸ γεγονός, ὅτι ἐν Ἀπυράνθῳ τῆς Νάξου κ. ἄλλ. λέγεται, κατ' ἀντιμετάθεσιν, ἠλίξω, ἠλεά, ἠλιστός ἀντὶ *λυλίξω*, *λυγὰ*, *λυγιστός*, πάντοτε ὅμως *λι'ερός*, *βεργολι'ερός*. Χαρακτηριστικώτερον δ' ἴσως εἶναι ὅτι οἱ Τσάκωνες λέγουν ἠουλγὰ ἀντὶ *λυγὰ* καὶ *γυλίξω* ἀντὶ *λυλίξω*, δὲν χρησιμοποιοῦν ὅμως τὸ *λιγερός*.

3. Σαφεστέρα εἶναι ἡ παρομοίωσις πρὸς τὴν «βέργα», τὸν νεαρὸν δηλ. καὶ ραδιῶν βλαστὸν διαφόρων, ἀγρίων κυρίως, φυτῶν. Δι' ὃ καὶ λέγεται συνηθέστατα *λιγερός* ἢ *λιγερὴ* «σὰ' βέργα» καί, μονολεκτικῶς, *βεργολιγερός*. (Εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ συνθέτου ἐπέδρασεν ἀσφαλῶς καὶ παρετυμολογία τις πρὸς τὸ *βεργολυλίξω*, *βεργολυγιστός*, ἃ βλ.).

4. Σημειωθήτω ὅτι ἤδη τὸ 1873 ὁ Ἰω. Σταματέλος, φιλόλογος, πραγματευόμενος περὶ τῆς Λευκαδίας διαλέκτου εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦ ἐν Κ)πόλει Φιλολ. Συλλόγου, τόμ. Η', σελ. 374, ἔκαμε τὴν διαπίστωσιν ταύτην: «*λιγερός*: Αὐτὸ τὸ ἀρχ. *λιγυρός*».

5. Κυνηγετ. 4, 1. Ταῦτα παραφράζων ὁ Πολυδεύκης γράφει: «οὐραὶ προμήκεις, εὐθεῖαι, ὀξεῖαι, *λιγυραί*». (Ὄνομαστ. 5,59).

Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν τὸ *λιγυρός* σημαίνει σαφῶς «λεπτὸς καὶ εὐκαμπτος», πιθανῶς δὲ καὶ «εὐθύτενης, ἴσιος» συγχρόνως.¹ Τὴν αὐτὴν δὲ σημασίαν ἔχει τὸ ἐπίθετον καὶ εἰς χωρίον Ἀπολλοδώρου τοῦ Λαμασκηνοῦ (2ος αἰ. μ. Χρ.), ἔνθα γίνεται λόγος περὶ ἑξαρθήματος πολιορκτητικῆς μηχανῆς, τὸ ὁποῖον εἶναι — ἢ πρέπει νὰ εἶναι — «*λιγυρὸν καὶ εὐκαμπές, ὥστε μὴ παρεμποδίζειν τὸν κόρακα*».² Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τὸ *λιγυρός* ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι πάντοτε ἐν χρήσει εἰς τὴν ὀμιλουμένην,³ σὺν τῷ χρόνῳ δ' ἀπεδόθη εἰς ζῶα ἢ δένδρα, τῶν ὁποίων μέλος ἢ ὁ κορμὸς παρουσιάζει τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς λεπτότητος καὶ ραδινότητος, τελικῶς δὲ εἰς νέους ἢ νεάνιδας, τῶν ὁποίων τὸ σῶμα παρουσιάζει συχνὰ τὸ αὐτὸ προσόν. Ἡ φωνητικὴ μεταβολὴ τοῦ *λιγυρός* (δηλ. *λιγυρός*) εἰς *λιγερός*, κατ' ἀνομοίωσιν παρὰ τὸ ρ, εἶναι τῶν συνήθων φαινομένων τῆς νέας Ἑλληνικῆς.⁴ Γραπτέον ἄρα *λιγερός* καὶ *βεργολιγερός*.⁵

1. Κατ' ἀρχάς ἀπεδόθη διὰ τοῦ «ὄξύς», κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν λεξικογράφων διδομένην ἐρμηνείαν εἰς τὸ ἐπίθετον, ὡς προσδιοριστικὸν ἤχου (εἰς τὴν ἔκδ. Didot, π. χάριν, τὸ σχετικὸν χωρίον μεταφράζεται: *caudas longas, rectas, acutas*). Βραδύτερον ἐξ ἀντιβολῆς πρὸς ἀντίστοιχον χωρίον τοῦ Ἀρριανοῦ (Κυνηγετ. 5,9: «*οὐράς λεπτάς, μακράς, δασείας τὴν τρίχα, ὑγρὰς, εὐκαμπεῖς, τὸ ἄκρον τῆς οὐράς δασύτερον*»), ἐλήφθη ὑπὸ τὴν σημασίαν «μαλακός, εὐκαμπτος» (βλ. Θησαυρὸν ἐν λ.), οὕτω δὲ ἐρμηνεύεται ἔκτοτε εἰς ὅλα τὰ λεξικά τῆς ἀρχ. Ἑλληνικῆς («pliant, flexible», παρὰ *Liddell - Scott - Jones*). Ἄλλ' ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν χωρίων τοῦ Ἀρριανοῦ καὶ τοῦ Πολυδεύκουσ συνάγεται, νομίζω, σαφῶς ὅτι τὸ *λιγυρός* ἐνεῖχε, ὅχι μόνον τὴν ἔννοιαν τοῦ «εὐκαμπτος, εὐστροφος», ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ «λεπτὸς καὶ εὐθύς» συγχρόνως. Ἡ πλήρης αὕτη ἔννοια ἀποδίδεται διὰ τῆς ἀναλυτικῆς ἐρμηνείας τοῦ ἐπιθέτου ὑπὸ τῶν δύο τελευταίων, παρὰ τὴν καταφανῆ προσπάθειαν ἀμφοτέρων νὰ ἀποφύγουν τὴν μομφὴν ἐπὶ ἀντιγραφῇ. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦ παρατιθεμένου ἀμέσως κατωτέρω χωρίου τοῦ Ἀπολλοδώρου, ἔνθα ἡ ἔκφρασις «*λιγυρὸν καὶ εὐκαμπές*» δεικνύει ὅτι τὸ δεύτερον ἐπίθετον ἐτέθη πρὸς διασάφησιν τῆς ἐννοίας τοῦ πρώτου μᾶλλον ἢ πρὸς δήλωσιν διαφορετικῆς ἐννοίας. Ἐν κατακλείδι, τὸ ἐπίθ. *λιγυρός* ἤδη κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἐποχὴν δὲν ἐσήμαινε μόνον «λεπτὸς» (ἐσφαλμένως, νομίζω, μεταφράζεται εἰς τὴν πρόσφατον Ἀγγλ. ἔκδοσιν τοῦ Ξενοφῶντος—εἰς τὴν σειρὰν Loeb Library—διὰ τοῦ «thin»), οὔτε μόνον «εὐκαμπτος, εὐστροφος», οὔτε μόνον «εὐθύς, ἴσιος», ἀλλ' ἀπέδιδε συνδυασμὸν καὶ τῶν τριῶν τούτων ἐννοιῶν.

2. Βλ. Θησαυρὸν, ἐν λ. (Δυστυχῶς ἐκ τῆς παρατιθεμένης ἐκεῖ περικοπῆς δὲν φαίνεται οὔτε περὶ ποίας μηχανῆς, οὔτε περὶ τίνος ἀκριβῶς ἑξαρθήματος αὐτῆς πρόκειται, τὸ κείμενον δὲ τῶν Πολιορκτητικῶν τοῦ Ἀπολλοδώρου δὲν ἀνευρίσκειται εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Ἀθηνῶν).

3. Ἀπόδειξις ὅτι ἀπαντᾷ ὡς κυριώνυμον (*Λιγυρός* καὶ θηλ. *Λιγυρίς*) εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἑλληνο-ρωμαϊκῆς ἐποχῆς (βλ. *R. Harder, Abhandl. Akad. Berlin 1943, ἀριθ. 14, σελ. 17*) καὶ ὡς ἐπώνυμον εἰς συμβόλαιον τοῦ 1304, ὑπὸ τὴν ὀρθὴν δὲ μορφήν *Λιγυρός* (*Petit - Korableff, Actes de Chilandar = Βυζ. Χρον. XVII, παράρτ. n° 1, σελ. 49: Ἐξένος ἱερεὺς καὶ κληρικὸς ὁ Λιγυρός*), τὴν ὁποίαν ὁ μ. Φ. Κουκουλῆς μετέβαλε κατὰ τὰ παραδεδεγμένα εἰς *Λυγηρός* (Βυζ. Βίος καὶ Πολιτ. 5', 502: βλ. ἀνωτ., σελ. 24 ὑποσ. 6).

4. Βλ. *Γ. Χατζιδ.* ΜΝΕ 1,239/40. κλπ.

5. Παραθέτω, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ἐν εἰσέτι παράδειγμα ἐσφαλμένης ἱστορικῶς γραφῆς

γαέλα.

Ἐν Σύμῃ καὶ Μεγίστῃ ὀνομάζεται *γαέλα* (ἦ) «εἶδος ἰχθύος μικροτέρου τῆς σμαρίδος καὶ μεγαλυτέρου τῆς ἀθερίνας, ζῶντος ἀγεληδόν». ¹ Ἡ λέξις κατεχωρίσθη εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικόν ὑπὸ λῆμμα **γαδέλλα*, παραγόμενον «πιθανῶς ἐκ τοῦ ἀρχ. οὖσ. *γάδος* καὶ τῆς παραγωγικῆς καταλ. -*έλλα*» καὶ ἐρμηνευόμενον «ἰχθύς θαλάσσιος ὅμοιος πρὸς ἀθερίναν».

Ἡ σημασία ἐν τούτοις τῆς λέξεως ἀρκεῖ νὰ ἀποκλείσῃ τὸ ὑποθετικὸν λῆμμα ² καὶ τὴν διδομένην εἰς τοῦτο ἐτυμολογίαν. Διότι ἡ ἐντεῦθεν εἰκαζομένη μεταφορὰ τῆς σημασίας ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ *γάδου*, ἰχθύος εὐμεγέθους καὶ «οὐ συναγελαστικοῦ», ³ εἰς τὴν τῆς μικροσκοπικῆς καὶ «ἀγεληδὸν ζώσης» *ἀθερίνας* εἶναι πρακτικῶς ἀδύνατος, ὅσῃν καὶ ἂν ἀποδώσωμεν σμικρυντικὴν δύναμιν εἰς τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξιν -*έλλα*. Τὸ ὄνομα *γαδέλλα*, ἐὰν ὑπῆρχε, θὰ ἐσήμαινε διὰ τὸν λαὸν «εἶδος γάδου» (ἦ ὁμοιάζοντος πρὸς τὸν γάδον ἰχθύος) κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον μικροτέρου τοῦ συνήθους, ἀλλ' οὐδέποτε «εἶδος ἀθερίνας». Ἀφίνω ὅτι ἡ λέξις *γάδος*, ὡς ὄνομα ἰχθύος, εἶναι ἄγνωστος κατὰ τε τὴν Βυζαντινὴν καὶ τὴν νεωτέραν περίοδον. Ἀπαγτῶ ἀπαξ παρ' Ἀθηναίῳ ὡς διαλεκτικὸν συνώνυμον τοῦ κοινοτέρου «ὄνος». ⁴ Ἀποβαίνει ὡς ἐκ τούτου ἥκιστα πιθανὴ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι

ἀκολουθουμένης εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικὸν δι' ἀβασάνιστον ἀποδοχὴν ὑποκειμενικῆς ἐτυμολογίας. Ἐννοῶ τὰ ἄρθρα *ἀβγοκούλουρα*, *ἀβγοκούλουρο*, *ἀρμυροκούλουρο*, *βασιλοκούλουρα*, *βοϊδοκούλουρα*, *γαλατοκούλουρο*, κλπ., ἐνθα γράφεται *κούλουρα* καὶ *κούλουρι* ἀντὶ τῶν ὀρθῶν *κουλλούρα* καὶ *κουλλούρι* (βλ. Γ. Χατζιδ., ΜΝΕ 1,237). Τοῦτο δέ, διότι ὁ καθ. Ἄ. Χατζῆς συνεδύασεν ἀστόχως τὴν παραγωγὴν τῆς λ. *κουλλούρι*, ὅθεν τὸ *κουλλούρα* κατ' αὐτόν, πρὸς τὸ *κόλουρις* καὶ τὸ *Κούλουρι* (= Σαλαμίς), μὲ μοναδικὸν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς του ἐπιχείρημα ἐφθαρμένην γλῶσσαν τοῦ Ἡσυχίου (*κόλον* ἄρτος), ἀποκατασταθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τρόπον ἀστήρικτον καὶ αὐθαίρετον (*κόλου(ρος)* ἄρτος: βλ. Ἀθηνᾶ 42, 1930, 263. Ἀρχαιολ. Ἐφ. 1930, 661). Ἀλλὰ τὸ *κολλύρα* - *κολλούρα* καὶ τὸ ὑποκορ. *κολλύριον* - *κολλούριον*, τῆς αὐτῆς ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς καὶ συνώνυμα πρὸς τὸ *κόλλιξ* - *κολλίκιον*, ἀπαντοῦν συχνὰ ὑπὸ τὴν σημασίαν «εἶδος ἄρτου», στρογγύλου ἀσφαλῶς σχήματος, ἢ «εἶδος ἐμπλάστρου» τοῦ αὐτοῦ σχήματος (ὅθεν τὸ *κολλύριον*, ὡς ὄρος τῆς φαρμακολογίας), ὅχι μόνον εἰς τοὺς παπύρους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Ἐβδομήκοντα καὶ εἰς τὸν Ἀριστοφάνην καὶ τὸν Ἱπποκράτην (πάντοτε δὲ μὲ διπλοῦν λ) καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν πρὸς τὸ *κόλουρος* - *κόλουρις*.

1. Ἀντιγράφω τὸ ὑπὸ τοῦ ἐκ Σύμης πληροφοριοδότη Δ. Χαβιαρᾶ διδόμενον ἐρμηνεῖα τῆς λέξεως.

2. Εἰς τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ συνετέλεσε πιθανώτατα ἡ ἀρχικὴ συλλαβὴ τοῦ ὀνόματος καὶ τὸ γεγονός ὅτι τὸ μεσοφωνηεντικὸν δ ἀποσιωπᾶται συνήθως εἰς τὰ ἰδιώματα τῶν Δωδεκανήσων (βλ. Χ. Παρτελίδου, Φωνητ. τῶν ἰδιωμ. Κύπρου, Δωδεκαν. καὶ Ἰκαρ., 32. Κ. Dietrich, Spr. d. südl. Sporaden, 78. Γ. Χατζιδ., ΜΝΕ 2,418/19).

3. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη: βλ. Thompson, A gloss. of greek fishes, ἐν λ. ὄνος (σήμερον ὁ *γάδος* ἢ ὄνος ὀνομάζεται συνήθως *μουρούνα*, ἐνιαχοῦ δὲ *γαΐδουρόγαρο*).

4. VII, 315 f: «Διαφέρει δὲ ὄνος ὄνισκου, ὡς φησι Δωρῶν ἐν τῷ περὶ ἰχθύων γρά-

διεσώθη μόνον εἰς τὸν νεώτερον Δωδεκανησιακὸν σχηματισμὸν *γαδέλλα.

Ἐναντιθέτως, ἡ μορφή τῆς λέξεως, ἐπικουρούμενη καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αὕτη ἀπαντᾷ εἰς τινὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου μόνον,¹ ὑποβάλλει τὴν σκέψιν ὅτι

φων οὕτως· ὄνος, ὃν καλοῦσι τινες γάδον'».

1. Γνωστὸν τυγχάνει πόσον ὁ γεωγραφικὸς παράγων, αἱ ἰδιαιτέρας δηλ. ἱστορικαὶ περιπέτειαι δι' ὧν διήλθεν ἕκαστον τμήμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, βοηθεῖ εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς προελεύσεως δυσετυμολογήτων λέξεων τῆς νέας Ἑλληνικῆς. Ἰδοῦ, εἰς πίστωσιν, ἀνάλογά τινα παραδείγματα σταχυολογηθέντα ἐκ τοῦ Ἰστορ. Λεξικοῦ. 1) Τὸ οὐσ. ἀτσάραντος (ὄ), θεωρούμενον «ἀγνώστου ἐτύμου», χρησιμοποιεῖται εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, εἰς τινὰς τῶν Κυκλάδων καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Πελοποννήσου (ὁ *Belon* παραδίδει καὶ τύπον ἀτσάραντος ἐκ Κρήτης) ὑπὸ τὴν σημασίαν «εἶδος πτηνοῦ ἐκ τῶν ᾠδικωτέρων, ὁ χλωρίων». Εἰς τὴν Ἑνετικὴν τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοῦ πτηνοῦ εἶναι *zaranto* ἢ *chiaranto* (βλ. *Boerio*, ἐν λ.). 2) Τὸ οὐσ. βάζι (τό), «ἀγνώστου ἐτύμου» ἐπίσης, χρησιμοποιεῖται ὡς «ναυτικὸς ὄρος» καὶ σημαίνει «συνήθως πληθ. βάζια, οἱ ὄλκοι, τὰ ξύλα ἐπὶ τῶν ὁποίων στηριζόμενον τὸ πλοῖον καθέλκεται εἰς τὴν θάλασσαν». Τὸ Ἰταλ. *vaso* (πληθ. *vasi*) σημαίνει τὸ αὐτὸ πρᾶγμα (βλ. *Zingarelli*, ἐν λ.). 3) Τὸ οὐσ. γαδινέλλος (ὄ) θεωρεῖται ἀρχικὸς ἀμάρτυρος τύπος τοῦ Μυκονίου γαβινέλλος καὶ παράγωγον «τοῦ οὐσ. γαδινέλλι», ὅπερ ἐτυμολογεῖται «ἐξ ἀγνώστου α' συνθετ. καὶ τῆς παραγωγικῆς καταλ. -έλλι», σημαίνει δὲ εἰς τινὰς τῶν Κυκλάδων «τὸ πτηνὸν ἀνεμογάμης», εἶδος δηλ. ἰέρακος. Εἰς τὴν πραγματικότητα τὸ Ἰταλικὸν *gavinello* = εἶδος γλάρου (βλ. *Zingarelli*, ἐν λ.) ἔδωκε τὸ Νεοελλ. γαβινέλλος, τὸ ὁποῖον δηλοῖ ἐν Μυκόνῳ καὶ Τήνῳ «εἶδος γλάρου ἢ ἰέρακος διαιτωμένου εἰς τοὺς παραλίους βράχους καὶ διακρινομένου διὰ τοὺς συνεχεῖς καὶ ὄξεις κρωγμούς», ὅθεν καὶ μεταφορικῶς σημαίνει «ὁ ἐκνευριστικῶς φωνασκῶν». Προκειμένου περὶ γυναικῶν ἐσχηματίσθη καὶ θηλ. γαβινέλλα (πάψε, μωρὴ γαβ'νέλλα! Τήν.) ἢ γαδινέλλα (Θήρα, Σίφνος, Σῦρος), ὅπερ μετεφέρθη καὶ εἰς τὸ πτηνόν, προκειμένου δὲ περὶ παιδιῶν ἢ νεοσσῶν τοῦ πτηνοῦ καὶ οὐδ. γαβινέλλι (γαδινέλλι: Θήρα, Μῆλος, Σίφνος). 4) Τὸ οὐσ. γάβρια (ἦ), χαρακτηριζόμενον ὡς «ἀγνώστου ἐτύμου» ἀποτελεῖ «ναυτικὸν ὄρον» καὶ σημαίνει «συνήθως πληθ. γάβριες, οἱ ἀμείβοντες, δηλ. βαροῦλκον ἀποτελούμενον ἐκ δύο δοκῶν ἢ κεραιῶν συνδεομένων εἰς τὸ ἓν ἄκρον». Τὸ Ἰταλικὸν *grabbia* σημαίνει τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ἐργαλεῖον (βλ. *Zingarelli*, ἐν λ.). κλπ. Ἐξ ἄλλου: 1) Τὸ οὐσ. *ἀνακαφᾶς (ὄ), μαρτυρούμενον ἐξ Ἰμβροῦ καὶ Λήμνου ὑπὸ τύπ. ἀνικαφᾶς ἐτυμολογεῖται «ἐκ τῆς προθ. ἀνά καὶ τοῦ οὐσ. καφᾶς. Τὸ ἀνικαφᾶς ἐκ τοῦ μεταβατικοῦ *ἀνεκαφᾶς» καὶ ἐρμηνεύεται «τὸ ὅπισθεν μέρος τοῦ κρανίου» ἐν τῇ φρ.: ἔφαγε τὸν ἀνικαφᾶ τ' = κατεστράφη. Ἀλλὰ τὰ ἀνακαφᾶς καὶ ἀνεκαφᾶς λέγονται καὶ ἀλλαχοῦ ἀντὶ τοῦ πολλαχοῦ χρησιμοποιουμένου ἀναφακᾶς ἢ γαφακᾶς = Τουρκ. *nafaka* = τὰ ἀναγκαῖα πρὸς διατροφήν καὶ συντήρησιν. 2) Τὸ οὐσ. βαβουκλί (τό), ὑπὸ τοῦ Παπαδιαμάντη (δηλ. ἐκ Σκιάθου) μόνον πιστούμενον καὶ «ἀγνώστου ἐτύμου» θεωρούμενον, σημαίνει «εἶδος γυναικείου ἐνδύματος». Εἰς τὴν πραγματικότητα, μπαμπουκλί καὶ παμπουκλί καὶ βαμπουκλί καὶ μπαμπακλί ἐλέγετο παλαιότερον πολλαχοῦ εἶδος γυναικείου ἐπενδύτου φέροντος ἐσωτερικῶς «γέμισμα» ἐκ βάμβακος (Τουρκ. *παμπούκ* ἢ *μπαμπούκ*). Ἡ προέλευσις τοῦ ἐνδύματος καὶ ἡ μορφή τοῦ ὀνόματος δεικνύουν ὅτι ἡ λ. εἶναι Τουρκικὴ (βλ. *Χλωροῦ Α'*, 418). 3) Τὸ οὐσ. βερέβι (τό) ἢ βερέβι ἢ βερέμι χρησιμοποιεῖται καὶ ἐπιθετικῶς καὶ ἐπιρρηματικῶς ἐν Πόντῳ, Μεγίστῃ κ. ἄλλ., τὸ δὲ παράγωγον βερέμικος ἐν Ἰμβρῳ, Λέσβῳ, Β. Εὐβοίᾳ κ. ἄλλ. ὑπὸ τὴν σημασίαν «λοξός», «λοξὸν τμήμα τῆς βράκας», κλπ. Ἡ λέξις θεωρεῖται «πιθανῶς Τουρκικῆς ἀρχῆς». Πράγματι *verev* εἰς τὴν Τουρκικὴν σημαίνει «λοξός» (βλ. *Hony*, *Turk. - Engl. Dict.*, ἐν λ.), πρόκειται ἐπομένως περὶ ἐπιθέτου οὐσιαστικοποιηθέντος ἐνιαχοῦ.

τὸ ὄνομα τοῦ ἰχθύος ἔχει Ἰταλικὴν τὴν προέλευσιν. Πράγματι δὲ ἀναγράφεται εἰς τὸ λεξικὸν τῆς Ἑνετικῆς τοῦ *G. Boerio* ὑπὸ τὴν μορφήν *anguéla* καὶ τὴν αὐτὴν σημασίαν: «εἶδος ἀθερίνας... ἀθερίνα ἐψητος».¹ Καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἄλλος διαλεκτικὸς τύπος τῆς Ἰταλικῆς, φωνητικῶς πλησιέστερος πρὸς τὸν Δωδεκανησιακὸν *γαέλα*, πάλιν ἡ μετάβασις εἰς τοῦτον ἔξ ἀρχικοῦ *ἀγουέλα*, δι' ἐνδιαμέσου *ἀγαέλα*, δὲν παρουσιάζει σοβαρὰς δυσκολίας.

γαζί.

Εἰς τὸ ἄρθρον *γαζί* (τό) τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ διδάσκεται, ὅτι ἡ λέξις προέρχεται «κατὰ *G. Meyer Neugr. Stud. IV 21* ἐκ τοῦ Γαλλ. *gaze* καὶ κατὰ *Thumb Indogerm. Forsch. 14 (1903) 356* καὶ *Σ. Ξανθοῦδ. ἐν Ἀθηνῶν 26 (1914) Λεξικογρ. Ἄρχ. 142* ἐκ τοῦ Ἀραβ. *kazz* = μέταξα».

Ὅντως ὁ *G. Meyer* συσχετίζει εἰς τὴν ἀναφερομένην μελέτην τὸ Νεοελληνικὸν *γαζί* πρὸς τὸ Γαλλ. *gaze* (= γάζα), θεωρεῖ δ' ἀμφοτέρω προελθόντα ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως *Γάζης*, τοῦτο ὅμως διότι ἐνόμιζεν ὅτι *γαζί* σημαίνει εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν «εἶδος λεπτοῦ ὑφάσματος»,² ὅ,τι δηλαδὴ περίπου καὶ τὸ Γαλλ. *gaze*. Ἀφ' ἑτέρου, ὁ *Σ. Ξανθοῦδίδης*, ὁρμώμενος ἐκ τῆς παρ' Ἑρωτοκρίτῳ ἀπαντώσεως φράσεως «γάζωμα μὲ μετάξιν», ἤχηθη εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι *γαζί* ἐσήμερις παλαιότερον «τὸ διὰ μετάξης γινόμενον ποίκιλμα», ὅτι ἐπομένως ἡ ἐτυμολογία τοῦ *G. Meyer* ἦτο μᾶλλον ἀπίθανος καὶ ὅτι «πιθανωτέρα φαίνεται» ἡ ἐκ τοῦ Ἀραβ. *kazz* = μεταξωτός, ὃ ἐκ τοῦ *kazz* = μέταξα, προέλευσις τῆς λέξεως.³ Ἐν τέλει δὲ προσέβηκεν ὅτι τὴν ἐκ τοῦ *kazz* παραγωγὴν εἶχεν ἄλλοτε προ-

4) Τὸ οὖσ. *γαβράνι* (τό) χρησιμοποιεῖται ἐν Πόντῳ ὑπὸ τὴν σημασίαν «κυψέλη μελισσῶν ἀπὸ κούφιον κορμὸν δένδρου», θεωρεῖται δὲ παραγόμενον ἐκ τοῦ συνων. «οὖσ. *γαβράνα*», ὃπερ χαρακτηρίζεται ὡς «ἀγνώστου ἐτύμου». Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι τὸ Τουρκικὸν *kabran* = κορμὸς δένδρου (βλ. *Χλωροῦ Β', 1228*) ἔδωκε τὸ Ποντιακὸν *γαβράνι*, ὃθεν τὸ *γαβράνα*. 4) Τὸ οὖσ. *γαζίλι* (τό), ἐκ Πόντου ὡσαύτως, σημαίνει «ἡ τρίχα τῆς αἰγός» ἢ «περικνημὶς ἀπὸ τρίχα αἰγός», χαρακτηρίζεται δὲ ὡς «ἀγνώστου ἐτύμου», ἐνῶ εἶναι τὸ ἐν Μακεδονίᾳ κ. ἄλλ. συνώνυμον *καζίλι* (τό), ὃ ἐκ τοῦ συνων. Τουρκικοῦ *kizil* (βλ. *Χλωροῦ Β', 1288*). κλπ.

1. «*Anguéla*, s. f. T. de' Pesc. Specie di *Aterina*... Pesce minuto di mare, di laguna e di valli maremmane, detto da Lin. *Atherina Hepsetus*» (βλ. καὶ *Thompson*, ἐνθ' ἀν., ἐν λ. *ἀθερίνη* καὶ *ἐψητός*).

2. «*γαζί*» Art dünnes Gewebe'. *γαζώνω* 'verwertige es'. *Thera. Pet. 43. frz. gaze u.s.w.* (von der Stadt Gaza); *Verb. gazer*». Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ Θηραϊκὸν Γλωσσάριον τοῦ *Πεταλά* ὁπόθεν ἰσχυρίζεται ὁ *Meyer* ὅτι ἠντλησε τὴν περὶ τῆς λέξεως πληροφορίαν, ἀναγράφεται σαφῶς: «*γαζί* τό. Εἶδ. λεπτοτάτης ραφῆς. Ὅθεν καὶ *γαζώνω* ἢ περιφρ. *ραύγω γαζί*».

3. «Περὶ τῆς λέξεως *γαζί*, *γαζώνω*, ἐπραγματεύθη ὁ *G. Meyer*, *Neugr. Studien IV, 24* παράγων αὐτὴν ἐκ τῆς πόλεως *Γάζης* (ἔξ οὗ, λέγει, καὶ τὸ Γαλλ. *gaze, gazer*), ἐπίσης δὲ καὶ

τείνει καὶ ὁ καθηγ. *A. Thumb*.¹ Τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, διότι οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ τῆς Ἑλληνικῆς λέξεως εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ *Thumb*, εἰς τὴν ὁποίαν παραπέμπει ὁ Ξανθουδίδης καὶ μετὰ τοῦτον, ἀβασανίστως, ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου.² Ἐξηκριβωμένον ἀντιθέτως εἶναι ὅτι τὸ γαζὶ οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τὴν σημασίαν «εἶδος λεπτοῦ ὑφάσματος», ὡς ἐνόμιζεν ὁ *G. Meyer*, ἢ «ποίκιμα γινόμενον διὰ μετάξης», ὡς ὑπέθετεν ὁ *Σ. Ξανθουδίδης*. Κατ' ἀκολουθίαν, οὐδεμίαν ἔχει ἐτυμολογικὴν σχέσιν πρὸς τὸ *Γάζα*, ὄνομα πύλεως, ἢ πρὸς τὸ *kazz* = μέταξα.³ Ἡ λέξις ἐσήμαινε καὶ σημαίνει πάντοτε «εἶδος συνεχοῦς, λεπτῆς καὶ πυκνῆς ραφῆς». Τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς σημασίαν εἶχε τὸ Ἰταλικὸν καὶ εἰδικώτερον Ἑνετικὸν *gazo* ἢ *gaso* (πληθ. *gazi* ἢ *gasi*),⁴ ἔξ οὗ προῆλθε τὸ ἡμέτερον *γαζὶ*.

ὁ *Chestacoff* ἀκολουθεῖ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην. Πολὺ πιθανώτερα ὁμως μοὶ φαίνεται ἡ παραγωγή τῆς λέξεως ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ *kazz* = μέταξα καὶ *kazzy* = μεταξωτός, ἐξ ὧν καὶ τὸ Τουρκικὸν καὶ ἡμέτερον *Καζάζης* = μεταξουργός. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει *γαζώνω* καὶ *γάζωμα* σημαίνει τὸ διὰ μετάξης γινόμενον ποίκιμα, ὅπως πράγματι ἐγένετο μάλιστα εἰς παλαιότερους χρόνους. Τοῦτο δηλοῦται καὶ εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον Β 610 *γάζωμα μὲ μετάξιν*.

1. Αὐτ., ὑποσ. 1: «Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην εἶδον τώρα ὅτι εἶχε προτείνει ὁ καθ. *A. Thumb*, ἐν *Indog. Forschung*. XIV (1903) σελ. 356 ἔξ.»

2. Ἐκεῖ πραγματεύεται ὁ *Thumb* περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως *τσέργα*, ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ ὁμιλεῖ περὶ τῆς εὐκολίας, μεθ' ἧς τὸ ὄνομα μιᾶς πρώτης ὑφαντικῆς ὕλης ἢ ὑφάσματος ἐξ αὐτῆς μεταφέρεται εἰς ἑτέραν ὕλην ἢ ὑφασμα, καὶ φέρει εἰς πίστωσιν διάφορα παραδείγματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ Γαλλ. *gaze*. (Ὁ *Thumb*, ἐσφαλμένως νομίζει ὅτι τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ Ἀραβοπερσ. *kaz* = μέταξα, ἐσήμαινεν ἐπομένως «ὑφασμα λεπτὸν ἐκ μετάξης» κατ' ἀρχάς, κατήντησεν ὁμως ταχέως εἰς τὴν σημασίαν «ὑφασμα λεπτὸν ἐξ οἰασδήποτε ὕλης»). Οὐδεὶς ὑπαινιγμὸς περὶ τοῦ Νεοελληνικοῦ *γαζὶ*. (Προφανῶς ὁ Ξανθουδίδης ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ *Thumb* ἐτυμολογίαν τοῦ Γαλλ. *gaze*, ὅπερ θεωρεῖ, κατὰ *Meyer*, τῆς αὐτῆς ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς πρὸς τὸ Ἑλλην. *γαζὶ*).

3. Ἀκριβῶς ἢ ἔκφρασις «*γάζωμα μὲ μετάξιν*» ἔπρεπε νὰ καταστήσῃ προσεκτικὸν τὸν ἀείμνηστον ἐκδότην τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ὁ προσδιορισμὸς «*μὲ μετάξιν*» σημαίνει προφανῶς ὅτι τὸ «*γάζωμα*» ἐγένετο συνηθέστερον μὲ «βαμβακερὸ» ἢ μὲ «λινὸ» νῆμα, σπανιώτερον δὲ μὲ «μεταξωτό», δι' ὃ καὶ καθορίζεται ἰδιαιτέρως.

4. Εἰς τὸ λεξ. τῆς Ἑνετικῆς τοῦ *G. Boerio* ἢ μὲν λ. *gazo* χαρακτηρίζεται ὡς «*termine de' Sarti*», ἢ δὲ λ. *gaso* ἐρμηνεύεται ἀναλυτικώτερον ὡς ἐξῆς: *gaso* s. m. voce fam. *donnesca* e anche de' *Sartori*, *Punto addietro*, il quale si fa introducendo l'ago nella stoffa, facendolo passare ad alcuni fili di distanza, poi tornandolo ad introdurre sullo stesso punto in cui era stato introdotto prima, e poscia passandolo ad alcuni fili di distanza dal luogo in cui fu passato da prima». Εἰς τὸ λεξ. τῆς Ἰταλικῆς τοῦ *Zingarelli* ἢ λ. *gaso* χαρακτηρίζεται ὡς «*term. disusato*» καὶ ἐρμηνεύεται ὡς «*sorta di cucitura*», δίδεται ὁμως ἐν λ. *punto* ἢ αὐτῇ ἐρμηνείᾳ εἰς τὴν ἔννοιαν «*punto addietro*», συνώνυμον πρὸς τὴν λ. *gaso* κατὰ τὸν *Boerio*: *Cucitura* in cui l'ago in ogni punto successivo si rificca nella giusta metà del precedente e si cava altrettanto piú avanti».

γάζα – γαζιάρις – γαζανός.

Τὸ οὖσ. γάζα (ἢ) σημαίνει παρ' ἡμῖν κοινῶς «εἶδος λεπτοῦ, ἀραιῶς ὑφασμένου καὶ διαφανοῦς ὑφάσματος ἐκ βάμβακος, λίνου ἢ μετάξης», εἶτα δὲ καὶ διάφορα εἶδη κοινῆς χρήσεως κατασκευαζόμενα ἐκ τοῦ ὑφάσματος τούτου, οἷον: 1) τετράγωνον τεμάχιον λευκῆς ἢ ἐγχρώμου «γάζας», τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται πολλαχοῦ ὡς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν γυναικῶν.¹ 2) μικρότερον τεμάχιον λευκῆς πάντοτε «γάζας» ἐκ βάμβακος, τὸ ὁποῖον παρασκευάζεται εἰδικῶς, ἀποστειροῦται καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς αἰμοστατικὸν ἢ ἀπορροφητικὸν τοῦ πύου τῶν πληγῶν. 3) οἶονδῆποτε τεμάχιον «γάζας» ἐκ βάμβακος, ὅπερ χρησιμοποιεῖται διὰ τὸν καθαρισμόν ὄπλων, τὴν διήθησιν ὑγρῶν, κλπ.

Ἐπὶ τὸ λῆμμα γάζα τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ, ἐτυμολογούμενον «ἐκ τοῦ Γαλλ. *gaze*»,² κατεχωρίσθη ὡς πρώτη σημασία τῆς λέξεως ἢ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα, ἀπεδόθησαν ὅμως ἐν συνεχείᾳ εἰς αὐτὴν καὶ δύο ἄλλαι, ἧτοι: 2) «ρύπος, ἀκα-

1. Ἡ ποιότης, τὸ χρῶμα καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν φορεῖται (ἀκριβέστερον μάλιστα «ἐφορεῖτο», διότι ἡ συνήθεια τείνει νὰ ἐκλείψῃ) πολλαχοῦ τῆς χώρας ἢ «γάζα» ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς κοινωνικῆς θέσεως τῆς φερούσης αὐτὴν γυναικός, ὡς καὶ ἐκ τοπικῶν ἐθίμων. Ἐν Κρήτῃ, π. χάριν, Σάμῳ, Οἰνότη τοῦ Πόντου κ. ἄλλ. καλύπτει ἀνειμένως πῶς τὴν κεφαλὴν μὲ τὰ ἄκρα ἐλευθέρως πίπτοντα ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἀντιθέτως ἐν Β. Εὐβοίᾳ, Παρνασσίδι κ. ἄλλ. χρησιμοποιεῖται ὡς κεφαλόδεσμος τῶν ἡλικιωμένων γυναικῶν, προσδένεται δὲ συνήθως εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος τῆς κεφαλῆς, στερεοῦται ἐπὶ πλέον διὰ τῶν πλοκάμιων τῆς κόμης καὶ ἐπικαλύπτεται μὲ τὸ «μαντήλι»:

2. Τὸ Γαλλ. *gaze* σημαίνει πράγματι ὅ,τι καὶ τὸ ἡμέτερον γάζα. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ὑφάσματος ὀφείλει τὸ ὄνομα εἰς τὴν πόλιν τῆς Παλαιστίνης Γάζαν, ἔνθα κατασκευάζετο ἀρχικῶς (βλ. ἀνωτ., σελ. 30 ὑποσ. 2). Τὸ ὄνομα εἰσῆλθε μετὰ τοῦ ὑφάσματος εἰς ὅλας τὰς Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας (Γαλλ. *gaze*, Γερμ. *Gaze*, Ἀγγλ. *gauze*, Ἰσπαν. *gasa*, Ἰταλ. *garza*) καὶ εἰς τὴν Τουρκικὴν (γάζ: βλ. *Χλωροῦ*, Λεξ. Τουρκο-ελλην. Β', 1158. Κατὰ προφορικὸς μαρτυρίας Ἑλλήνων προσφύγων Τουρκομαθῶν, καὶ οἱ Τοῦρκοι τοῦ Πόντου, τῆς Κ/πόλεως, κλπ. λέγουν «γάζα» καὶ ὄχι «γάζ»). Ἐκ τῆς τελευταίας ταύτης, ὑποθέτω, εἰσῆλθεν εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν. Δύο λόγοι συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης. Ὁ πρῶτος εἶναι φωνητικὸς: ἡ προφορὰ τοῦ ἀρχικοῦ γράμματος τῆς λέξεως συμπίπτει εἰς τὴν Τουρκικὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀντιθέτως τὸ Γαλλικὸν *gaz* = πετρέλαιον, ἀεριόφως, μεταγλωττισθὲν παρ' ἡμῖν ὑπὸ τὴν μορφήν γκάζι (τό), δεικνύει ὅτι δυσκόλως τὸ ἀκριβῶς ὁμώνυμον Γαλλικὸν *gaze* θὰ ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὴν μορφήν γάζα, ὑπὸ τὴν ὁποῖαν χρησιμοποιεῖται γενικῶς (οὐδαμοῦ λέγεται γκάζα). Ὁ δεύτερος λόγος εἶναι ἱστορικὸς: ἡ γάζα, ἐξάρτημα τῆς γυναικειᾶς ἀμφιέσεως, δὲν φαίνεται παλαιότερα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Πιθανὸν λοιπὸν εἶναι ὅτι εἰσῆγετο τότε ἐκ Κων/πόλεως, Σμύρνης κλπ., ἢ τοῦλάχιστον διὰ τῶν ἐμπορικῶν τούτων κέντρων, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ ὑφασμα προήρχετο ἐκ τῶν ἐργοστασιῶν τῆς Γαλλίας. Ὅπωςδῆποτε συμφωνοτέρα πρὸς τὰ πράγματα θὰ ἦτο, νομίζω, ἡ ἐτυμολογία «ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Γάζης, πιθανῶς διὰ τοῦ Τουρκικοῦ γάζ» παρὰ ἡ ἀτελής καὶ λίαν ἀμφίβολος «ἐκ τοῦ Γαλλ. *gaze*».

θαρσία», ἐκ Λέσβου καὶ Ἀκαρνανίας· 3) «καπνιά σχηματιζομένη ἐντὸς τῆς καπνοδόχου», ἐκ Σκύρου. Τοῦτο δὲ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπεξηγήσεως ὡς πρὸς τοὺς πιθανοὺς λόγους, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐντεῦθεν ἐννοουμένην μεταφορὰν τῆς σημασίας ἢ δι' οὓς «ἐκ τοῦ οὐσ. γάζα» πάντοτε φέρονται σχηματισθέντα εἰς τὰ ἐπόμενα ἄρθρα διάφορα ἐπίθετα σημασιολογικῶς ἄσχετα μεταξύ των: 1) γαζανός = ποικίλος, στικτός (ἐν Κρήτῃ), «διὰ τῆς καταλ. -ανός»· 2) γαζάρις = ρυπαρός, ἀκάθαρτος (ἐν Λέσβῳ), «διὰ τῆς καταλ. -άρις»· 3) γαζιάρης = ἀκάθαρτος, ρυπαρός (ἐν Αἰτωλίᾳ) ἢ καχεκτικός, φιλάσθενος (ἐν Σαμοθράκῃ), «διὰ τῆς παραγωγικῆς καταλ. -ιάρης»· 4) γάζινος = ὁ καμωμένος ἀπὸ γάζαν (ἐν Ὑδρῶ), «διὰ τῆς παραγωγικῆς καταλ. -ινος».

Αὐτονόητον τυγχάνει, ὑποθέτω, ὅτι τὸ γάζα=ρύπος, ἀκαθαροσία, ἢ τὸ γάζα=αἰθάλη, οὐδεμίαν ἔχουν σημασιολογικὴν καί, κατ' ἀκολουθίαν, ἐτυμολογικὴν σχέσιν πρὸς τὸ γάζα=ὑφασμα λεπτὸν καὶ διαφανές. Πιθανώτατον, ἂν μὴ βέβαιον, τοῦναντίον εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν δύο πρώτων ὑπάρχει τοιαύτη σχέσις. Ἐάν λάβωμεν μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ γάζα=ρύπος, ἀκαθαροσία σημαίνει ἐν Λέσβῳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ¹ τὴν ἐκ παρατεταμένης ἀπλυσίας ἢ ἄλλου λόγου ἀκαθαροσίαν τοῦ δέρματος κυρίως, ἣτις ἐμφανίζεται εἰς τὰ ἀκάλυπτα ἰδία μέρη αὐτοῦ (χεῖρας, πόδας, λαιμόν, κλπ.) ἐν εἴδει στρώματος μελανωποῦ ἐνθυμίζοντος στρώμα «καπνιάς»,² ὅ,τι δηλαδὴ σημαίνει τὸ γάζα τῆς Σκύρου, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις πρόκειται περὶ τῆς αὐτῆς λέξεως. Τοῦτο δὲ ὀδηγεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀσφαλῶς, νομίζω, εἰς τὸν ἐτυμολογικὸν καθορισμὸν αὐτῆς, ἄλλως οὐχὶ εὐκόλον,³ ὡς ἀποδεικνύει καὶ ἡ πρὸς τὸ γάζα=ὑφασμα, λεπτὸν καὶ διαφανές σύγχυσις.

1. Ἐν Ἀκαρνανίᾳ ὁμιλεῖται, ὡς πληροφοροῦμαι, εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Βονίτισης μόνον. Ἐπομένως καὶ τὸ παράγωγον γαζιάρης χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν αὐτὴν περιφέρειαν καὶ ὄχι ἐν Αἰτωλίᾳ, ὡς ἐγράφη ἐκ παραδρομῆς εἰς τὸ οἰκτεῖον ἄρθρον τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημασίαν ἐχρησιμοποιεῖτο παλαιότερον, ἂν δὲν χρησιμοποιῆται ἀκόμη, καὶ ἐν Σαμοθράκῃ, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ παραγώγου γαζιάρης, σημαίνοντος ἐκεῖ τὸν «καχεκτικόν, κακομοίρη», κατὰ μεταφορὰν βεβαίως ἐκ τοῦ «ἀκάθαρτος, ἀτημέλητος».

2. Ἡ ὑπὸ τῶν χωρικῶν συσχέτισις τῶν ἐννοιῶν «ἀκαθαροσία, ρύπος τοῦ δέρματος» καὶ «αἰθάλη, καπνιά» εἶναι συνήθης. Ἴδου ἀνάλογα παραδείγματα: *μαυροτσούκαλος* ἢ ἀπλῶς *τσουκάλι* ἀποκαλεῖται πολλαχού ὁ ἔχων χρῶμα προσώπου ἐντόνως μελανωπὸν ἐκ φύσεως ἢ ἀκαθαροσίας, διότι τοῦτο ἐνθυμίζει τὴν ἐξ αἰθάλης μελανὴν ἐπιφάνειαν τοῦ «τσουκαλοῦ», *τηγαρονουρῆς* ὀνομάζονται σκωπτικῶς ἐνιαχοῦ (ἐν Β. Εὐβοίᾳ, π. χάριν), οἱ λεπτοὶ καὶ μελανωποὶ κατὰ φύσιν ἢ ἐξ ἀκαθαροσίας βραχίονες κορασίδων, διότι ἐνθυμίζουν τὸ χρῶμα τῆς «καπνισμένης» οὐρᾶς τοῦ «τηγανοῦ», *δαυλιὰ* λέγονται ὡσαύτως αἱ ἀκάθαρτοι κνήμαι, τῶν παίδων ἰδίως, διότι ἐνθυμίζουν τὸ χρῶμα «καπνισμένων» ἢ ἐσβεσμένων δαυλῶν, κλπ.

3. Ὁ καθηγ. Μ. Στεφανίδης, ὀρμώμενος ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ ἀργυρᾶ καὶ μεταλλικὰ

Ἡ σημασία «ρύπος, ἀκαθαρσία τοῦ σώματος» ἀποδίδεται διὰ τῆς λέξεως *κάσα*, ἥδη μεσαιωνικῆς,¹ πολλαχοῦ τῆς χώρας, πλὴν τῶν περιφερειῶν ἀκριβῶς εἰς ἃς χρησιμοποιεῖται τὸ συνώνυμον *γάζα*.² Ἐξ ἄλλου, ἡ ἔννοια «αἰθάλη, καπνιά» ἀποδίδεται εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς ἀπέναντι τῆς Σκύρου κειμένης Κύμης διὰ τοῦ *ἄζα*. Τὸ *ἄζα* δὲ τοῦτο, πολλαχοῦ τῆς χώρας ὀμιλούμενον, εἶναι ἄγνωστον εἰς ἃς περιφερείας χρησιμοποιεῖται ὁ τύπος *γάζα* = ἀκαθαρσία ἢ αἰθάλη.³ Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἐκ συμφυροῦ τοῦ *κάσα* = ἀκαθαρσία τοῦ δέρματος πρὸς τὸ *ἄζα* = αἰθάλη, παλαιότερον δὲ καὶ «ρύπος, ἀκαθαρσία»,⁴ προῆλθεν ὁ τύπος

ἐν γένει νομίσματα ἀφίνουν κατὰ τὴν χρῆσιν «ἀκαθαρσίαν, ρύπον», υπέθεσεν ὅτι τὸ Λέσβιον *γάζα* = ρύπος, ἀκαθαρσία τοῦ δέρματος, εἶναι τὸ ἀρχ. καὶ μεταγεν. *γάζα* = ἀργύριον, χρήματα, θησαυρός. Εἰς ἐπίρρωσιν δὲ τῆς γνώμης ταύτης υπέθεσεν ὡσαύτως, ὅτι ἡ ἄνευ ἐρμηνεύματος γλῶσσα τοῦ Ἑσυχίου «*γάζης κεκορεσμένος*» ἔφερε τὸ ἐκπεσὸν ἐρμηνεῖμα «*ρυπαρὸς*» ἢ «*ἀκάθαρτος*» (Ὁρολογ. Δημ. Β', 28). Ὁμολογῶ ὅτι καὶ ἡ ὑποτιθεμένη μεταφορὰ τῆς σημασίας καὶ ἡ προτεινομένη συμπλήρωσις τῆς γλώσσης τοῦ Ἑσυχίου (θεωρουμένης, σημειωτέον, ὡς ἀποσπ. τοῦ *Καλλιμάχου*: βλ. Pfeiffer, Callim., fr. 764) δὲν φαίνονται πειστικὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ὑποστηριζομένης ἔτυμολογίας.

1. Βλ. *Du Cange*: «*κάσα* Sorides, spurcitia, ρυπαρία, ρύπος». Ἡ λ. ἐσχετίσθη ὑπὸ τοῦ Χατζιδάκι πρὸς τὸ *κάσσα* = ἀσελγής, πόρνη (Ἀθηνᾶ 25, 1913, 290). Προηγουμένως εἶχε συσχετισθῆ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸ τοῦ Ἑσυχίου *κάσσας* = πτωχός, «ἐπειδὴ ὡσεπιπολύ οἱ πτωχοὶ εἶναι κασσωμένοι καὶ λερωμένοι.» (Ἄτ. 1, 51). Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο συνδέεται πρὸς τὰ *κασᾶς*, *κάσ(σ)ος*, *κάσ(σ)ον* καὶ σημαίνει τὸν φέροντα «τραχὺ περιβόλαιον» ἢ ἔνδυμα ἐκ δέρματος προβάτου ἢ αἰγός. Εἶναι δὲ πιθανὸν ἐκ τοῦ *κάσ(σ)ος*, *κάσ(σ)ον* τούτου νὰ ἐσχηματίσθη θηλ. *κάσ(σ)α* = ἀκαθαρσία. Τὸ βέβαιον ὅπωςδῆποτε εἶναι ὅτι καὶ τοῦτο καὶ τὸ *κάσσα* = πόρνη (τῆς αὐτῆς ἔτυμολογικῆς ἀρχῆς πιθανῶς) παραδίδονται καὶ διὰ διπλοῦ, ἀλλὰ καὶ δι' ἀπλοῦ σ: βλ. *κασάρα*, *κασαλβάς*, *κασωρίς*, *κατάκασα*. Δὲν βλέπω λοιπὸν διατὶ πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν γραφὴν *κάσσα* (βλ. ἄρθρ. *ἀκάσσιαστος* τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ) καὶ ὄχι τὴν ἰπλουστέραν *κάσα*, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ πρώτη δὲν εἶναι ἀυθεντικῶς ἀποδεδειγμένη ἢ ἱστορικῶς προτιμότερα τῆς δευτέρας (πβ. *Boissacq*, Dict. Étym. de la langue Gr., ἐν λ. *κάσας*).

2. Κατὰ τὰς ἐν τῷ ἀρχαίῳ τοῦ Λεξικοῦ ἀποθησαυρισθείσας μέχρι τοῦδε πληροφορίας, ἡ λέξις ὀμιλεῖται εἰς τὰς ἐξῆς περιφερείας: Κρήτη, Σύμη, Τήλος, Ρόδος, Κάρπαθος, Χίος, Σάμος, Νάξος, Τήνος, Πάρος, Θήρα, Κύθηρα, Λευκάς, Εὐβοία (Κάρυστος κ. ἄλλ.).

3. Βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐν λ. (Ἡ ἐκεῖ σημειουμένη πληροφορία, καθ' ἣν καὶ ἐν Σκύρῳ χρησιμοποιεῖται ἡ λ. *ἄζα* ὑπὸ τὴν σημασίαν «αἰθάλη», εἶναι ἐσφαλμένη. Σημειωτέον ὅτι *γάζα* καλεῖται ἐν τῇ νήσῳ οὐ μόνον ἡ «ἐντὸς τῆς καπνοδόχου σχηματιζομένη καπνιά», ἀλλὰ ἡ «καπνιά, αἰθάλη» γενικῶς, ὅπουδῆποτε σχηματιζομένη).

4. Ἡ λέξις διετήρησεν ἰδιωματικῶς τὰς σημασίας, ὑφ' ἃς ἐχρησιμοποιεῖτο ἀρχαίῳθεν μεταξὺ δὲ τούτων τὴν τῆς «αἰθάλης» βεβαίως, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ «ρύπου, ἀκαθαρσίας». Οὕτω, ἐν Μαδύτῳ τῆς Θράκης *ἄζα* ἐσήμαινεν «ὑφασμα ἀπηνθρακωμένον χρησιμεῖον ὡς ἔναυσμα» (δηλ. «αἰθάλη»), ἀλλὰ καὶ «σκωρία, ἀκαθαρσία» προερχομένη ἐξ ἐπαφῆς πρὸς πεπαιλωμένα καὶ ἀκάθαρτα ἀντικείμενα. Ἐν Κύρῳ σημαίνει ὡσαύτως «ὑφασμα ἢ νάρθηξ ἀπηνθρακωμένος χρησιμεύων ὡς ἔναυσμα», ἀλλ' ἐσήμαινε παλαιότερον καὶ «ρύπος, ἀκαθαρσία». Ἡ τελευταία αὕτη σημασία διετηρήθη εἰς τὸ σύνθετον **ἄζογαγιά* (ὅθεν οἱ ἐν χρήσει τύ-

γάζα, διατηρήσας ἐν Λέσβῳ μὲν καὶ Ἐκαρνανία τὴν σημασίαν τοῦ *κάσσα*, ἐν Σκύρῳ δὲ τὴν σημασίαν τοῦ *ἄζα*, ἐξ ἐπιδράσεως πιθανῶς τοῦ Κυμαϊκοῦ *ἄζα*. Ὅθεν τὸ *γάζα* τῆς Ἐκαρνανίας, Λέσβου καὶ Σκύρου (καὶ Σαμοθράκης) ἀνάγεται εἰς τὸ συνώνυμον *κάσσα*, ὑπὸ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ καταχωρισθῇ εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικόν, δικαιολογουμένης τῆς μεταβολῆς του κατὰ συμφυρμὸν πρὸς τὸ ἐπίσης συνώνυμον *ἄζα*.¹ Εἰς τὴν σειρὰν *γάζα* θὰ ἴηρκει ἡ καταχώρισις τοῦ τύπου ὡς παραπεμπτικοῦ λήμματος.

Κατ' ἀκολουθίαν, πρέπει νὰ διορθωθῇ βεβαίως καὶ ἡ ἔτυμολογία τῶν «ἐκ τοῦ οὖσ. *γάζα*» παραγομένων ἐπιθέτων τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ. Ἐξ αὐτῶν μόνον τὸ *γαζίνος* τῆς Ὑδρας παράγεται ἐκ τοῦ *γάζα* = ὕφασμα λεπτὸν καὶ διαφανές. Τὸ *γαζάρις* τῆς Λέσβου, Ἐκαρνανίας καὶ Σαμοθράκης πρέπει νὰ καταχωρισθῇ ὑπὸ τὸ συνώνυμον *κασιάρης* ἔτυμολογούμενον «ἐκ τοῦ οὖσ. *κάσσα*, παρ' ὃ καὶ *γάζα*». Τὸ *γαζανός* τῆς Κρήτης πρὸς οὐδέτερον τούτων σχετίζεται. Ἡ σημασία, ὑφ' ἣν χρησιμοποιεῖται τὸ ἐπίθετον ἐν τῇ νήσῳ, οὐδεμίαν ἀφίνει περὶ τούτου ἀμφιβολίαν. Οὕτω, *γαζανὸς φασόλες* ὀνομάζονται ἐκεῖ εἶδος φασιόλων χρώματος λευκοῦ μετὰ κηλίδων ἐρυθρωπῶν, *γαζανὰ σταφύλια* αἱ σταφυλαὶ τῶν ὁποίων αἱ περισσότεραι ρῶγες εἶναι ἄωροι, λευκοπρασίνου χρώματος, μερικαὶ ὅμως ἔχουν ἀρχίσει νὰ ὠριμάζουν καὶ ἀποκτήσει διὰ τοῦτο χρῶμα μελανέρυθρον, *γαζανὸ μαμούρι* εἶδος μικροῦ ἐντόμου τῆς οἰκογενείας τῶν κοκκινελιδῶν φέρον ἐπὶ τοῦ σώματος στίγματα ἐρυθρωπά,² *γαζανομπούμπουρα* εἶδος σφηκῶν τῶν ὁποίων ἡ κοιλία εἶναι κιτρίνου χρώματος μετὰ στιγμάτων ἐρυθρωπῶν, *γαζανὸ παιδί* (ὅθεν καὶ *Γαζανός* ὡς παρωνύμιον καὶ ἐπώνυμον) παῖς ξανθοῦ χρώματος φέρων εἰς τὸ πρόσωπον «φακίδας» κοκκινωποῦ χρώματος.³ Τὸ συμπέρασμα εἶναι σαφές: *γαζανός* σημαίνει ἐν Κρήτῃ ὁ φέρων κηλίδας ἢ στίγματα χρώματος ἐρυθροῦ σκοτεινοῦ. Ἐπομένως οὔτε ἐκ τοῦ *γάζα* = *κάσσα*, ἀκαθαροσία ἢ αἰθιῶν, οὔτε ἐκ τοῦ *γάζα* = ὕφασμα διαφανές ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ, «διὰ τῆς

ποι *ἄζαγαγιά* καὶ *ἄζαγιά*), ἐκ τοῦ *ἄζα* + *γαγιά* (*γαγιά* = ἰστός ἀράχνης, *καγιά* ἐν Νισύρῳ), σημαῖνον τὴν ἀκαθαροσίαν, ἣτις συγκεντροῦται εἰς τοὺς ἰστούς τῆς ἀράχνης (βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐν λ. *ἄζαγιά*). Ὅσα λέγονται εἰς τὸ ἔτυμολογικὸν μέρος τοῦ ἄρθρου εἶναι ἐσφαλμένα).

1. Διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ ἀρχικοῦ **κάζα* εἰς *γάζα*, πιθανῶς ἐκ τῆς αἰτ. τὴν - *κάζα*, τὴ *γάζα*, πβ. τὰ ἀνάλογα *καβάθι* - *γαβάθι*, *κάβανος* - *γάβανος*, *καζέπης* - *γαζέπης*, *καρίδα* - *γαρίδα*, *κωβιός* - *γωβιός*, κλπ. (Τὸ κοινὸν *κάσσα* = κιβώτιον προφέρεται ἐν Θήρῃ *γάσσα*).

2. Καθὰ πληροφοροῦμαι, καὶ ἐν Λέσβῳ ἡ ὀρθὴ μορφή τοῦ ἐπιθέτου εἶναι *γαζιάρ'ς* καὶ οὐχὶ *γαζάρ'ς*. Κατ' ἀκολουθίαν, τὸ λήμμα *γαζάρις* τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ, ὀφειλόμενον εἰς μοναδικὴν καὶ ἀμφίβολον πληροφορίαν, δεόν νὰ ὀβελισθῇ.

3. Τὸ ἀλλαχοῦ *λαμπρίτσα*, *πασχαλίτσα* ἢ *παπουτσῆς*.

4. Αἱ πληροφορίαι προέρχονται ἐκ χωρίων τῶν νομῶν Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνου, συνελέγησαν δὲ ἐκ πρώτης χειρὸς ὑπὸ τοῦ συναδέλφου Ν. Κορτοσοπούλου.

καταλ. - *ανός*».¹ Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιθέτου χρώματος δηλωτικοῦ εἰς - *ός*,² σχηματισθέντος ἔξ οὐσιαστικοῦ ξενικῆς ἀρχῆς.³

γαλεά.

Εἰς τὸ ἄρθρον *γαλεά* (ἢ) τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ διδάσκεται ὅτι ἡ λέξις προέρχεται «ἐκ τοῦ μεσν. *γαλέα*. Πβ. καὶ ἀρχ. *γαλῆ*» καὶ σημαίνει κατὰ τόπους: 1) εἶδος ἰχθύος ὀλισθηροῦ καὶ φαιόχρου μετὰ μελανῶν στιγμάτων· 2) ἀγρία *γαλῆ*· 3) ἰκτίς, *νυφίτσα*· 4) ἀράχνη· 5) ἡ νεροκολοκυθιά· 6) ἡ ψίχα τοῦ ἀμυγδάλου. Πασιφανὲς εἶναι, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη σημασιολογικὴ σχέσις μεταξὺ «εἶδους ἰχθύος» ἢ τῆς «ἀγρίας *γαλῆς*» καὶ τῆς «νεροκολοκυθιάς» ἢ τῆς «ψίχας τοῦ ἀμυγδάλου». Προσεκτικὸς ἔλεγχος τῶν πληροφοριῶν τοῦ ἀρχείου ἀποδεικνύει, ὅτι ὑπάρχει ὄντως σύγχυσις ὡς πρὸς τὰς σημασίας, αἵτινες ἀποδίδονται εἰς τὴν λέξιν.⁴

1. Πβ. ἄνωτ., σελ. 8 καὶ 9 ὑποσ. 1. Ὁ Σ. Ξανθοῦδίδης ὑπεστήριξεν ὡσαύτως τὴν παραγωγὴν «διὰ τῆς καταλ. - *ανός*», ἀλλ' ἔξ ἄλλης ρίζης. Ὑπέθεσε δηλ. ὅτι τὸ *γαζανός* = ποικίλος, στικτός, παράγεται «ἐκ τοῦ οὐσ. *γαζί*» (πβ. ἄνωτ., σελ. 30 ὑποσ. 3). Ὑπόθεσις προφανῶς ἀστήρικτος, σημασιολογικῶς καὶ γραμματικῶς.

2. Βλ. Γ. Χατζιδ., Γεν. Γλωσσ., 310. ΜΝΕ 1, 148 (πβ. ἄνωτ., σελ. 4 ὑποσ. 4).

3. Ἐκτὸς ἂν προῆλθε κατ' ἀντιμετάθεσιν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ *ζάγανος*, δηλοῦντος εἶδος κυνηγετικοῦ ἰέρακος, οὗτινος τὸ πτίλωμα ἔφερε χρωματιστὰς κηλίδας (τὸ *ζάγανος* τοῦτο διασφύζεται εἰς τὸ Νεοελλην. ἐπώνυμον *Ζαγανιάρις*, ἀντίστοιχον τοῦ *Γερακάρις*, — ὅχι ἐκ τοῦ **σαγανιάρις* ἢ τοῦ *δαγκανιάρις*, ὡς ὑπέθετεν ὁ μ. Φ. Κουκουλές: Ἀθηνᾶ 53, 1949, 208. Βυζαντ. Βίος καὶ Πολιτ. ΣΤ', 498). *Τσαγανός* λέγεται ἐπίσης ἐν Κρήτῃ κ. ἄλλ. ἢ *τζαγανός* (ἴδη μεσν.) ἢ *ζαγανός* (βλ. *Χλωροῦ* Α', 861) ὁ καρκίνος, ἰδίᾳ τὸ μικρὸν «καβούρι» τῶν ποταμῶν, τὸ λεῖον καὶ λεπτὸν κέλυφος τοῦ ὁποῦ φέρει στίγματα ἐρυθροπά. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ λεξικὸν τῆς Ἑνετικῆς τοῦ G. Boerio ἀναφέρεται οὐσ. *gazaneta*, σημαῖνον εἶδος κίχλης φερύσης στίγματα χρωματιστὰ ἐπὶ τοῦ λευκοῦ πτιλώματος τῆς κοιλίας. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι τὸ ἔξ οὗ παράγεται οὐσ. *gazanō*, ἀμάρτυρον εἰς τὰ λεξικά, ἐχρησιμοποιοῖτο κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἑνετοκρατίας ἐν Κρήτῃ ὑπὸ παρεμφερῆ σημασίαν. Ταῦτα πάντα ἀποτελοῦν βεβαίως ὑποθέσεις. Μέχρις ἀποδείξεως τῆς ἀληθείας τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης τούτων, γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ προέλευσις τοῦ ἐπιθέτου παραμένει σκοτεινὴ.

4. Καὶ εἰς τὸ ἐτυμολογικὸν μέρος παρατηρεῖται ποιά τις σύγχυσις ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς ἀρχαιότητος τῶν προγενεστέρων τύπων τῆς λέξεως, ἐφ' ὅσον τὸ συνηρημένον *γαλῆ* χαρακτηρίζεται ὡς «ἀρχαῖον», τὸ δὲ ἀσυναίρετον *γαλέα* (Ἰων. *γαλέη*) ὡς «μεσαιωνικόν». ἼΙ βεβαίως τοῦ Μοίριδος: «*γαλῆ* Ἀττικοί, *γαλέα* Ἕλληνες», ἀρκεῖ νὰ δείξῃ ὅτι εἰς τὴν κοινὴν Ἑλληνιστικὴν ὁ ἀσυναίρετος τύπος *γαλέα* ἐπεκράτησε τοῦ συνηρημένου Ἀττικοῦ *γαλῆ* (πβ. καὶ Κ. Κόντον, ἐν Ἀθηνᾶ 4, 1892, 303. Γ. Χατζιδ., ΜΝΕ 2, 16, 17, 224) καὶ ὅτι ὁ πρῶτος διετηρήθη διὰ τῆς ὀμιλουμένης μέχρις ἡμῶν καὶ δὲν ἐσχηματίσθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν. Παραθέτω, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ἀναλόγους τινὰς ἀβλεψίας ἐκ τοῦ αὐτοῦ τεύχους, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ νὰ ὑπογραμμίσω τὴν ἀνάγκην τῆς προσεκτικῆς ἀναδιφήσεως τῶν λεξικῶν καὶ ἄλλων πηγῶν κατὰ τὸν καθορισμὸν τῶν παλαιότερων μαρτυριῶν, αἵτινες συνιστοῦν τὴν ἱστορίαν τῶν σημερινῶν λέξεων. Οὕτω: 1) Τὸ ρ. *γαγκλάζω* δὲν εἶναι νεώτερος σχηματισμὸς «ἐκ

Ἡ πρώτη, διδομένη ἐκ Πόντου, Πρόποντιδος καὶ Βιθυνίας, παρουσιάζει κατ' ἀρχὴν τὸ ἐλάττωμα τῆς ἀσαφείας. Εἶναι δύσκολον νὰ ἀντιληφθῇ τις τὸ «εἶδος» τοῦ ἰχθύος *γαλέα* τῇ βοήθειᾳ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς «ὀλισθηρότητος» καὶ τοῦ «φαιοῦ χρώματος». Ἡ εὐθύνη διὰ τοῦτο βαρύνει βεβαίως ἐν μέρει καὶ τοὺς πληροφοριοδότας τοῦ ἀρχείου. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις μεταξὺ αὐτῶν καὶ οἱ παρέχοντες περιγραφὰς τοῦ ἰχθύος σαφεστέρας τῆς προτιμηθείσης. Ἐξ αὐτῶν συνάγεται ὅτι *γαλέα* ὀνομάζεται ἰχθύς διαιτώμενος εἰς τὰ ἀβαθῆ ὕδατα τοῦ αἰγιαλοῦ, ὅμοιος κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς ἔγγελυν, ἀλλὰ μικρότερος αὐτοῦ, μελανόχρους μετὰ στιγμάτων καὶ σαρκὸς λευκῆς καὶ τρυφερᾶς. Ἡ πρὸς τὸν ἔγγελυν ὁμοιότης ἰδίως προσδίδει συγκεκριμένον περιεχόμενον εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος. Ὅπως δὲ ὅμως, ἡ σημασία αὕτη ἔπρεπε νὰ καταχωρισθῇ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἄρθρου, ὡς ἰδιαιτέρα καὶ πιθανῶς ἄσχετος πρὸς τὰς ἄλλας σημασίας τῆς λέξεως.²

τοῦ μορίου *γάγκλ*, κραυγὴν πόνου κυνὸς δηλοῦντος», ἀλλὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου *γαλαγάζω*, μαρτυρουμένου ὑπὸ τοῦ *Ἡσυχίου* καὶ διατηρηθέντος ἐν Πόντῳ ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημασίαν (κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὸ συνώνυμον ἀπογαγγλάζω 2 ἔπρεπε νὰ χωρισθῇ τοῦ ἀπογαγγλάζω 1, ἔτυμολογικῶς διαφόρου). 2) Τὸ οὐσ. *γάδος* δὲν εἶναι «ἀρχαῖον» (βλ. ἄρθρ. * *γαδέλλα*· πβ. ἀνωτ., σελ. 28 ὑποσ. 4), ἀλλὰ μεταγενέστερον· 3) Τὸ οὐσ. *γαϊδάριον* δὲν εἶναι «μεταγενέστερον» (βλ. ἐν λ. *γαΐδαρος* καὶ *γαϊδούρι*), ἀλλὰ μεσαιωνικόν· 4) τὸ ἐπίθ. *γαλαξοπράσινος* δὲν εἶναι νεώτερον ἀλλὰ μεσαιωνικόν· 5) τὸ οὐσ. *γαλασιίδα* δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ οὐσ. *γαλατίδα*, ὃ ἐκ τοῦ ἀρχ. *γαλακτίς*, ἀλλ' εἶναι τὸ μεσαιωνικόν *γαλατζίδα*, τὸ ὁποῖον μόνος ὁ *Ἀέτιος* ἀναφέρει («ἔξελληνίσας» πιθανῶς) ὑπὸ τύπον *γαλακτίς*· 6) τὸ ρῆμα *γαληνιάζω* δὲν ἀποτελεῖ νεώτερον σχηματισμὸν ἐκ τοῦ οὐσ. *γαλήνη* ἢ *γαληνιά*, ἀλλ' εἶναι τὸ ἀρχ. *γαληνιάζω* κλπ.

1. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ ἔννοια αὕτη τῆς λέξεως (ἀρχαία, μεταγενεστέρα καὶ μεσαιωνική) ὑπῆρξε πάντοτε ἀσαφής. Ἡ παρ' Αἰλιανῶ (Περὶ Ζῴων XV, 11) περιγραφὴ τοῦ ἰχθύος εἶναι τελείως ἀόριστος καὶ φανταστική. Ἡ ἀπλὴ ἐξ ἄλλου μνεῖα τοῦ ὀνόματος παρὰ Πτωχοπροδρομῶ (III, 404, ἔκδ. *Hesseling - Pernot: φιλομηλίτσας τρυφερᾶς, κωβίδια, γαλέας*) οὐδόλως συμβάλλει εἰς διασάφησιν τῆς ἔννοιας αὐτοῦ. Ὅθεν αἱ ἀπόπειραι καθορισμοῦ τοῦ οὕτως ὀνομαζομένου ἰχθύος, αἵτινες στηρίζονται μόνον εἰς τὰς πληροφορίας ταύτας (*Krumbacher, Hesseling - Pernot, Thompson*), ἀγνοοῦν δὲ τὴν ζῶσαν παράδοσιν, εἶναι μοιραίως ἀνακριβεῖς.

2. Νὰ χαρακτηρισθῇ δηλ. κατὰ τὰ καθιερωμένα ὡς σημασία II (ὡς καὶ εἰς τὰ λεξικά τῆς ἀρχ. Ἑλληνικῆς), ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν τὸ *γαλέα* = εἶδος ἰχθύος προῆλθεν ἐκ τοῦ *γαλέα* = ἰκτίς (αἰλουρος?), ἢ ἂν ἀνήκῃ ἔτυμολογικῶς καὶ σημασιολογικῶς εἰς τὸ ὄνομα *γαλέος* (ἀρχ. *γαλέος*), ὅπερ δηλοῖ ἄλλα εἶδη ἰχθύων (βλ. καὶ *Thompson, A gloss. of greek fishes, 39 - 42*). Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ «*γαλέος*» τούτου, θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἀποκαταστήσω σημασιολογικὰς τινὰς ἀνακριβεῖας, αἵτινες παρεξέφρησαν εἰς τὸ οἰκεῖον ἄρθρον τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ. Ἐκεῖ λέγεται ὅτι *γαλέος* σημαίνει: 1) ὁ ἰχθύς *γαλέος* τῆς τάξεως τῶν σελαχοειδῶν· 2) τὸ σκυλλόψαρο· 3) ὁ καρχαρίας· 4) εἶδος πλοίου. Ἡ πρώτη σημασία, μολονότι ἀτελής, ἔχει καλῶς. Ὁ τῶν ἀρχαίων ἰχθύς *γαλέος* (*galeus vulgaris*) τῆς οἰκογενείας τῶν πλαγιοστόμων (*squalini*), γράφει εἰς πρόχειρον ἐρμηνευτικὸν σημείωμα ὁ εἰδικὸς τῶν φυσιολογικῶν ἄρθρων συντάκτης καθηγ. Μ. *Στεφανίδης*. Ἡ δευτέρα σημασία θὰ διευποῦτο

Ἡ ἀρχαιοτέρα σημασία τοῦ οὗσ. *γαλέα*, διατηρηθεῖσα μέχρις ἡμῶν διὰ τῆς ζώσης παραδόσεως, εἶναι ἢ ὑπ' ἀρ. 3) «ἰκτίς, *νυφίτσα*», ¹ ἐκ Πόντου πιστουμένη. Ἀντιθέτως, ἢ ὑπ' ἀρ. 2) «ἀγρία γαλῆ», ἐξ Αἴνου καὶ τῶν νήσων Λέσβου καὶ Ἰμβρου φερομένη, δὲν εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰς ἐν τῷ ἀρχεῖῳ ἀποκειμένας πληροφορίας. Αἱ ἐξ Αἴνου μαρτυρίαι βεβαιοῦν ὅτι ἀγαλέα λέγεται ἐκεῖ «ἢ νυφίτσα», αἱ δὲ ἐκ Λέσβου πιστοποιοῦν τὸ αὐτό. ² Αἱ ἐξ Ἰμβρου προερχόμεναι δὲν εἶναι ἐπαρκῶς σαφεῖς, ἐπιτρέπουν ὅμως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἀγαλέα ὀνομάζεται ἐκεῖ ὁ «σκίουρος». ³ Κατ' ἀκολουθίαν, εἰς τὴν πρώτην σημασίαν τῆς λέξεως (ἰκτίς ἢ

ἀκριβέστερον καὶ σαφέστερον, νομίζω, ὡς ἐξῆς: «Ἄλλα σελάχη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας τοῦ γένους τῶν καρχαριδῶν (*carchariidae*), ὡς καρχαρίας ὁ γλαυκὸς (*carcharias glaucus*), ἢ τῶν σκυλλιορινιδῶν (*scylliorhinidae*), ὡς σκύλλιον τὸ κυνάριον (*scyllium canicula*), κλπ. Συνών. *δροσίτης, σκύλλος, σκυλλόψαρο*. Ἡ τρίτη σημασία, μαρτυρουμένη ἐκ Πάρου, δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ἀρχεῖον. Ὄφειλεται πιθανῶς εἰς σύγχυσιν μεταξὺ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὄρου «καρχαρίας» καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ γνωστοῦ αἰμοβόρου θηρίου τῆς θαλάσσης, «καρχαρίου τοῦ ἀνθρωποφάγου», ὅστις δὲν συγνάξει εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος, οὔτε ἀλιεύεται, οὔτε τρώγεται ἐν Πάρῳ ἢ ἀλλαχοῦ, ὡς ὁ *γαλέος*. Ἡ τετάρτη τέλος σημασία, ἐκ Μεγάρων φερομένη, εἶναι ὡσαύτως ἀνύπαρκτος. Ἡ μοναδικὴ πληροφορία τοῦ ἀρχείου ἐκ Μεγάρων προέρχεται ἐκ χειρογράφου συλλογῆς (ἀρ. 624), ὁ συντάκτης τῆς ὁποίας (*Ἰω. Κ. Πέτσας*) ἔκρινε καλὸν νὰ ὑπενθυμίση, ὅτι «παλαιότερον ὑπῆρχεν ἀτιοπλοϊκὴ συγκοινωνία Μεγάρων-Πειραιῶς. Συνηθέστερα ὀνόματα πλοίων ἦσαν: *Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Γ. Γαλέος, Μεγαρίς, Νίκη, Ποσειδῶν*» (σελ. 155). Τὸ οἰκογενειακὸν *Γαλέος*, ἐπώνυμον πλοιοκτῆτου πιθανῶς, μετεβλήθη κατ' ἀτυχῆ συγκυρίαν εἰς προσηγορικὸν τοῦ Μεγαρικοῦ ιδιώματος ὑπὸ τὴν σημασίαν «εἶδος πλοίου».

1. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐχρησιμοποιοῦν, ὡς γνωστόν, διὰ τὴν θήραν τῶν κατοικιδίων μυῶν τὴν ἐξημερωμένην ἰκτίδα, τὴν «*νυφίτσα*» τῆς σήμερον, τῆς ὁποίας τὴν θέσιν καὶ τὸ ὄνομα (*γαλέα - γαλῆ*) ἔλαβε βραδύτερον ἢ ἐξημερωμένη αἴλουρος, ἢ παρ' ἡμῶν «γάττα» (βλ. *Hehn, Kulturpfl. u. Hausth.*, 458 κ. ἐξ.).

2. Σαφὲς παράδειγμα ἀποθησαυρισθὲν ἐκ χειρογράφου συλλογῆς (*ἀνέβα νὰ φτάξῃς τὰ μύγδαλα τὸ εἶνι κοῦμα, νὰ τὰ φάν' οἱ - γι - ἀγαλέες*) καὶ αἱ προφορικαὶ μαρτυρίαι, ἅς ἠδυνήθην νὰ συγκεντρώσω, οὐδεμίαν καταλείπουν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς σημασίας τῆς λ. *γαλέα* (Γέρα κ. ἄλλ.) ἢ *ἀγαλέα* (Ἀγιάσος κ. ἄλλ.) ἐν τῇ νήσῳ, μολονότι παλαιότερα πληροφορία τοῦ ἀρχείου, ἀναφερομένη εἰς ἐτυμολογικὸν συσχετισμὸν τοῦ νεωτέρου *γαλέα* πρὸς τὸ ἀρχαῖον *γαλῆ* (Γρ. *Βεργαδάκης*, ἐν Ἑπετ. Παρν. Ζ', 1903. 140 ὑποσ. 1: ἢ *γαλῆ* ὡς ἄγριον ζῶον καὶ σήμερον ἐν Λέσβῳ *γαλεῖά*), θὰ ἠδύνατο, ἐπιπολαίως λαμβανομένη, νὰ ὀδηγήσῃ εἰς παρεξήγησιν.

3. Αἱ ἐκ τῆς νήσου πληροφορίαι τοῦ ἀρχείου ἀνέρχονται εἰς τρεῖς: Ἡ χρονολογικῶς πρώτη περιορίζεται εἰς τὴν ἐτυμολογικὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἰδιωματικοῦ τύπου τῆς λέξεως (*Α. Μουστοξύδης*, Ὑπόμν. Ἱστορ. περὶ τῆς νήσου Ἰμβροῦ, Κ/πολις 1845, 68: ζῶον δὲ ἄγριον οὐδὲν ἄλλο ἔχει ἢ νήσος εἰμὴ τὴν *γαλῆν* τὴν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων *ἀγαλλῶν* καλουμένην). Αἱ δύο ἄλλαι, ἐκ χειρογράφων συλλογῶν, δίδουν ταυτόσημον ὀρισμὸν: «αἴλουρος ζῶσα ἐπὶ τῶν δένδρων (*βερβερίτσα*)». Ἡ ἐντὸς παρενθέσεως ἐπεξήγησις ἐξουδετερώνει τὴν ἀσάφειαν τῆς προηγουμένης περιγραφῆς καὶ ἀποδίδει τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ὡς μὲ ἐβεβαίωσε καὶ προφορικῶς ὁ συντάκτης τῆς μιᾶς τῶν συλλογῶν καθηγ. Ν. Ἀνδριώτης.

κατοικίδιος) πρέπει νὰ προστεθοῦν αἱ ἕξ Αἴνου καὶ Λέσβου μαρτυρίαι, νὰ καταχωρισθῆ δὲ ὡς δευτέρα σημασία αὐτῆς ἡ ἕξ Ἰμβρου: «σκίουρος ὁ κοινός, βερβερίτσα».¹ Οὐδαμοῦ τὸ γαλεὰ χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τὴν σημασίαν «ἀγρία γαλῆ».

Ὡς τρίτη θὰ ἔπρεπε νὰ καταχωρισθῆ ἡ σημασία «ὄφιν ἰοβόλος, εἶδος ἐχίδνης», ἣτις παρελείφθη, μολονότι ἔχει ἀποθησαυρισθῆ ἐν τῷ ἀρχεῖῳ ἐκ δημοτικοῦ ἔσματος: *μαγέρευε τῆς ρύφης μου τριῶν φιδυῶν κεφάλια / τῆς ὄχεντρας καὶ τῆς γαλεᾶς καὶ τῆς μονομερίδας*.² Τὸ ὄνομα ἀπεδόθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ ὄφεως, ἐπειδὴ θηρεύει ποντικούς καὶ ἀναρριχᾶται ἐπὶ τῶν δένδρων, ὡς καὶ τὸ θηλαστικὸν γαλεὰ (νυφίτσα). Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐνισχύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ λέξις ἀπαντᾷ ὡς β' συνθετικὸν τοῦ ὀνόματος δύο ἄλλων γνωστοτέρων εἰδῶν ὄφεως, διακρινομένων διὰ τὰς αὐτὰς ιδιότητας: ἐνὸς ἀνιοβόλου, τῆς λίαν γνωστῆς παρ' ἡμῖν *δεντρογαλεᾶς*, τῆς *δενδρογαλέας* τῶν Βυζαντινῶν,³ καὶ ἐνὸς ἰοβόλου, τῆς ὀλιγώτερον γνωστῆς *ἀστρογαλεᾶς*, ἐχίδνης τοῦ εἶδους, τὸ ὁποῖον δημωδῶς ὀνομάζεται «ἀστρίτης».⁴

1. Καὶ εἰς τὸ λεξικὸν Π. Βλαστοῦ (σελ. 420) τὸ ὄνομα γαλιὰ φέρεται ὡς συνώνυμον τοῦ *βερβερίτσα*.

2. Ἐκ παραλλαγῆς τοῦ ἔσματος «ἡ κακὰ πεθερά», περιεχομένης εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Ζαμπελίου (σελ. 753, ἀρ. 41) καὶ τὴν τοῦ Passio (σελ. 336, ἀρ. 456). Δυστυχῶς οὐδεμία ὑπάρχει σαφῆς ἐνδειξις περὶ τοῦ τόπου προελεύσεως τῆς παραλλαγῆς.

3. Ἡ λέξις ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ἐν Ἑλληνο-εβραϊκῷ γλωσσαρίῳ ἐπὶ φύλλου περγαμηνῆς τοῦ 7ου ἢ τοῦ 10ου αἰ. (ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἀ. Παπαδοπούλου - Κεραμιέως. Πβ. Φ. Κουκουλέν, ἐν Byz. Zeitschr. XIX, 1910, 422-27). Δυστυχῶς τὸ φύλλον τῆς περγαμηνῆς εἶχεν ἀποκόπῃ οὕτως ὥστε ἐξηφανίσθησαν τὰ δύο τελευταῖα γράμματα τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος καὶ τὸ Ἑβραϊκὸν αὐτοῦ συνώνυμον. Ἐκ τῆς θέσεως, ἣν κατέχει μεταξὺ ἄλλων ὀνομάτων τοῦ γλωσσαρίου, δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἀνήκει εἰς θηλαστικὸν μᾶλλον ἢ ἐρπετόν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ ἐκδότης ὀρθῶς συνεπλήρωσε τὴν μορφήν τῆς λέξεως διὰ τοῦ *δενδρογαλ(έα)*. Ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ συνθέτου ἐκ τῶν οὐσ. *δένδρον* καὶ *γαλέα*, σχηματισθέντος πρὸς δήλωσιν ζῴου ὁμοιάζοντος πρὸς τὴν *γαλέαν* (νυφίτσα) καὶ διαιτωμένου ἢ ἀναρριχωμένου ἐπὶ τῶν δένδρων. Εἴτε ἐσήμαιεν ἀρχικῶς θηλαστικὸν τι καὶ ἐντεῦθεν μετεφέρθη εἰς τὸ ἐρπετόν, εἴτε ἀρχῆθεν ἐδήλου τὸν γνωστὸν ὄφιν, ὅστις καὶ διὰ τὴν πρὸς τοὺς ποντικούς προτίμησιν διακρίνεται (βλ. καὶ D. Georgacas, ἐν τῷ «εἰς Μνήμην P. Kretschmer» τόμῳ, Wien 1956, 126-27), ἀλλὰ καὶ μικρὰ πτηνὰ καὶ τοὺς νεοσσοὺς αὐτῶν καταβροχθίζει, χάρις εἰς τὴν ἰκανότητα, μεθ' ἧς ἀναρριχᾶται ἐπὶ τῶν δένδρων, τὸ συμπέρασμα εἶναι τὸ αὐτό: ὁ δημῶδης μεσαιωνικὸς τύπος *δενδρογαλέα*, ἕξ οὗ τὸ ἡμέτερον *δεντρογαλεᾶ*, προὑπήρξε τοῦ νεωτέρου λογίου ὄρου *δενδρογαλῆ* τῶν ζωολόγων. Κατ' ἀκολουθίαν, ἡ γραφή *δεντρογαλιὰ* (βλ. Φιλίητα, Γλωσσογν. καὶ Γλωσσογρ. II, 163, καὶ τὴν ἐπομ. ὑποσ.) δὲν εἶναι ἱστορικῶς ὀρθή.

4. Ὑπὸ τὸ λῆμμα *ἀστρογαλιὰ* (ἢ) τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ, πιστούμενον μόνον ἐκ τοῦ λεξικοῦ Δημητράκου (ἐνθα ἐλήφθη ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ λεξικοῦ Π. Βλαστοῦ, σελ. 422), ἡ λέξις θεωρεῖται σύνθετος «ἐκ τῶν οὐσ. ἄστρο καὶ γαλιὰ», μὲ ἀνάλογον τὸ *δεντρογαλιὰ* καὶ συνών. τὸ *ἀστρίτης*. Ἡ ἔτυμολογία αὕτη ἐν τούτοις διορθοῦται εἰς τὸ ἄρθρον *γαλιὰ* ὡς ἐξῆς: «γαλιὰ ἢ, λέξις ἀμάρτ. χαρακτηρηθεῖσα ὡς ἀυθύπαρκτος εἰς τὸ σύνθετον *ἀστρογαλιὰ*, φαίνεται δὲ ὅτι ὡς

Αἱ ὑπολειπόμεναι σημασίαι εἶναι ἄσχετοι πρὸς τὸ λῆμμα. Ἡ ὑπ' ἀρ. 4) «ἀράχνη», ἐκ Φαράσων τῆς Καππαδοκίας, ἀνήκει προφανῶς εἰς λέξιν ξενικῆς προελεύσεως.¹ Ἡ ὑπ' ἀρ. 5) «ἡ νεροκολοκυθιά», ἐκ Λέσβου, ὀφείλεται εἰς φωνητικὴν σύγχυσιν: γαλῆ ἢ ἀγαλῆ λέγεται ἐκεῖ, ὡς εἶδομεν, τὸ ζῶον ὅπερ ἀλλαχοῦ ὀνομάζεται «νυφίτσα», γαλιὰ ὅμως καλεῖται καὶ τὸ δοχεῖον, τὸ ὁποῖον κατασκευάζεται ἐκ ξηρᾶς «νεροκολοκυθεᾶς» (κολοκύνθη ἢ λαγνηνοφόρος), διὰ τὴν πρόχειρον ἀντλήσιν ὕδατος καὶ ἄλλων ὑγρῶν. Ἄλλ' ἡ γαλιὰ αὕτη τῆς Λέσβου εἶναι ἡ πολλαχοῦ ἀγκλιὰ (< ἀντλία) λεγομένη, καὶ ἰδιωματικῶς ἀγκλιά, ἐξ οὗ, κατ' ἀναγραμματισμόν, γαλιά.² Τέλος ἡ ὑπ' ἀρ. 6) «ἡ ψίχα τοῦ ἀμυγδάλου» ὀφείλεται ἐπίσης εἰς φωνητικὴν σύγχυσιν καὶ εἰς πλημμελῆ διατύπωσιν. Κατὰ τὴν μοναδικὴν ἐκ Χίου μαρτυρίαν, γαλιὰ λέγεται ἐκεῖ «ἡ ψίχα τοῦ ἀμυγδάλου ἐν τῷ πρώτῳ σχηματισμῷ της εὐρισκομένη ἐν ὕδαρῇ καταστάσει». Φανερόν εἶναι ὅτι τὸ γαλιὰ τοῦτο τῆς Χίου σχετίζεται πρὸς τὸ οὖσ. γάλα, διότι «ἐν γαλακτώδει καταστά-

β' συνθετ. ταύτης ἀπεσπᾶσθη ἀπὸ τὸ συνώνυμον δεντρογαλιά». Ἄλλ' ἡ ἀσαφὴς αὕτη διόρθωσις δὲν ἀρκεῖ προφανῶς νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα. Πρῶτον, διότι τὸ δεντρογαλιά δὲν εἶναι συνώνυμον τοῦ ἀστρογαλιά. Δεύτερον, διότι θὰ ἔπρεπε, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ δεντρογαλιά ἀποτελεῖ μετασχηματισμόν τοῦ λογίου δειδρογαλή, ἐνῶ βέβαιον εἶναι ὅτι τοῦτο μετεπλάσθη ἐπὶ ἐκείνου (βλ. τὴν προηγ. ὑποσημ.). Τρίτον, διότι θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ἐπίσης ὅτι καὶ τὸ ἀπλοῦν γαλιά, ὑπαρκτόν καὶ συνώνυμον πρὸς τὸ ἀστρίτης (εἰς ἄλλην παραλλαγὴν τοῦ ἀνωτέρου μνημονευθέντος δημοτικοῦ ἄσματος ἀντὶ «τῆς γαλεᾶς» φέρεται «τ' ἀστριτιοῦ»: βλ. Ἱστορ. Λεξικόν, ἐν λ. ἀστρίτι), ἀπεσπᾶσθη ἀπὸ τὸ συνώνυμον δεντρογαλιά». Τὸ συμπέρισμα εἶναι προφανές: Τὸ οὖσ. ἀστρογαλεᾶ (ὄχι ἀστρογαλιά) ἀποτελεῖ ἀπλοποιημένην μορφήν τοῦ *ἀστριτογαλεᾶ (πβ. ἀστραποπελέκι) ἀστροπελέκι, κλπ.), τὸ ὁποῖον εἶναι σύνθετον «ἐκ τῶν οὖσ. ἀστρίτης καὶ γαλεᾶ», ὅπως τὸ δειδρογαλεᾶ «ἐκ τῶν οὖσ. δένδρον καὶ γαλεᾶ» ἢ, σαφέστερον, ὅπως τὸ μυγαλέη «ἐκ τῶν οὖσ. μῦς καὶ γαλέη».

1. Ἡ λέξις φέρεται ὑπὸ τύπον γαλέ (ὄ), πληθ. γαλῆς (κατὰ Dawkins, Mod. Greek in Asia Minor, 591) ἢ γκαλλέ, γκα(λ)λιέρ, γκα(λ)λαγιέρ (κατὰ Lagarde, Neugr. aus Kleinasien, 48/49, ἀντιγράφοντα τὸν Π. Καρολίδην, Ἑλληνο-καππαδ. Γλωσσ., 30, 154), ἢ γαλ-λέ, πληθ. γαλ-λῆς (κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν πρὸς τὸν συνάδελφον Ἀθ. Κωστάκην τοῦ Φαρασιώτου κ. Γ. Μπαλαχτοῦ). Ἡ σημασία ἀρκεῖ νὰ δεῖξῃ ὅτι ἡ λέξις εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν γαλεᾶ. Ὁ Καρολίδης ὑπεστήριξεν ὅτι εἶναι Περσική. Κατὰ τὸν Γ. Μπαλαχτοῦν, πρέπει νὰ εἶναι Τουρκική, διότι ὑπῆρχεν εἰς τὰ Φάρασα καὶ ἐπώνυμον Τουρκικὸν Γαλ-λέ. Ἡ γνώμη δὲ αὕτη ἐνισχύεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ ἰδίωμα τοῦ χωρίου διατηρεῖ εὐκρινῶς τὴν προφορὰν τοῦ διπλοῦ λ εἰς τὰ ἐκ τῆς Τουρκικῆς δάνεια (βλ. Ν. Ἀνδριώτη, Τὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων, 29). Ἐν τούτοις ἡ λέξις εἰς οὐδὲν τῶν διαθέσιμων λεξικῶν τῆς Τουρκικῆς ἀναγράφεται, ὡς ἀπέδειξεν ἐπισταμένη ἔρευνα τοῦ Τουρκομαθοῦς καὶ γνώστου τῆς Ἀραβικῆς γραφῆς φίλου μου κ. Εὐάγγ. Μπόγκα, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζω καὶ δημοσίᾳ, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας διὰ τὴν βοήθειαν, ἣν προθύμως πάντοτε καὶ εὐγενῶς παρέχει, ζητουμένην, τόσον εἰς ἐμέ ὅσον καὶ εἰς τοὺς ἐν τῷ Λεξικῷ συνεργάτας μου.

2. Κατεχωρίσθη ἤδη κανονικῶς ὑπὸ τὸ ἄρθρον ἀγκλιά τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ. Βλ. καὶ Β. Φάβην, Λεξικογρ. Δελτ. I, 1939, 99.

σει» εὑρίσκεται, ὡς γνωστόν, ἡ ψίχα τοῦ ἄμυγδαλοῦ (καὶ ἄλλων καρπῶν) «ἐν τῷ πρώτῳ σχηματισμῷ της».¹

αὐλίζω - ἄβλίζω καὶ τινὰ ἀνάλογα.

1) Ἡ ὕλακὴ τοῦ κυνὸς ἀποδίδεται παρ' ἡμῶν ἠχομιμητικῶς διὰ τοῦ μορίου γάβ συνήθως,² μετὰ μικρῶν τοπικῶν διαφορῶν, ἔξ οὗ καὶ οἱ διαφορετικοὶ ρηματικοὶ τύποι εἰς -ίζω, οἵτινες χρησιμοποιοῦνται κατὰ τόπους πρὸς δήλωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ «ὕλακτεῖν»: γαβ-ίζω, γκαβ-ίζω, γαβγ-ίζω, γκαβγκ-ίζω, γαβλ-ίζω.³ Οἱ τέσσαρες πρῶτοι ἐκ τούτων κατεχωρίσθησαν εἰς τὸ Ἰστορ. Λεξικὸν εἰς κοινὸν ἄρθρον ὑπὸ λῆμμα τὸν συνηθέστερον γαβγίζω, ἐνῶ ὁ τελευταῖος ἀπετέλεσεν ἴδιον ἄρθρον, ἄνευ δὲ ἀποχωρῶντος λόγου, νομίζω.⁴ Ὑπὸ τὸ λῆμμα γαβλίζω, μαρτυρούμενον ἔξ ἐνίων τῶν Κυκλάδων νήσων, κατεχωρίσθη ὀρθῶς καὶ ὁ ἔξ Ἀπυράνθου τῆς Νάξου τύπος ἄβλίζω,⁵ εἰς τὰ ἐπόμενα δὲ ἄρθρα τὰ ἔξ αὐτοῦ παράγωγα, ἴητοι: 1) τὸ ἐπίθ. ἄβλιτσάρις, ὑπὸ λῆμμα γαβλισιάρις, ἀμάτυρον, καὶ ὑπὸ τὴν σημασίαν «ὁ συνηθίζων νὰ ὕλακτῇ διαρκῶς, ἐπὶ κυνός»· 2) τὸ οὖσ. ἄβλισμα, ὑπὸ λῆμμα γάβλισμα, πιστούμενον ἐκ Μυκόνου καὶ σημαῖνον ὅτι καὶ τὸ κοινὸν γάβγισμα, δηλ. «ὕλακὴ κυνός».

1. Πβ. τὰ ἀνάλογα ἐκ τοῦ οὖσ. γάλα σύνθετα τοῦ Ἰστορ. Λεξικοῦ ἀβρογαλιά, ἀρμογαλιά, βραστογαλιά, (πβ. καὶ πρωτογαλιά), ὡς καὶ τὸ ἀπλοῦν γαλατιά (καὶ γαλαχτιά, ὁ ἰδ.), ὑπὸ τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ καταχωρισθῇ ὁ ἐκ Χίου τύπος γαλιά. Σημειῶνω, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ὅτι τὸ λῆμμα γαλατζὰ ἐχωρίσθη κατὰ λάθος εἰς δύο ἄρθρα, μολονότι ἐτυμολογεῖται εἰς ἀμφοτέρω «ἐκ τοῦ οὖσ. γάλα καὶ τῆς παραγωγικῆς καταλ. -ζά», καὶ ὅτι τὸ αὐτὸ λάθος ἐπανελήφθη καὶ εἰς τὰ ἄρθρα γαλατοκούλουρο καὶ γαλοκούλουρο, γαλατομυζήθρα καὶ γαλομυζήθρα, γαλατόπετρα καὶ γαλόπετρα, γαλατόπιττα καὶ γαλόπιττα, γαλατοτύρι καὶ γαλοτύρι.

2. Βλ. Ἰστορ. Λεξ. ἐν λ. γάβ.

3. Ἐνιαχοῦ καὶ βαβ-ίζω, ἐκ τοῦ μορ. βάβ, ὁ ἰδ.

4. Τὸ γαβγίζω θεωρεῖται «τὸ μεσν. γαβγίζω ἐκ τοῦ μορ. γάβ», τὸ δὲ γαβλίζω «λέξις πεποιημένη. Πβ. μόρ. γάβ». Ἀλλὰ «ἐκ τοῦ μορ. γάβ» σχηματίζεται κανονικῶς τὸ γαβ-ίζω καὶ ὄχι τὸ γαβγ-ίζω, τὸ δὲ γαβλ-ίζω εἶναι «λέξις πεποιημένη» καθ' ὃ μέτρον ἀκριβῶς καὶ τὸ γαβ-ίζω, γαβγ-ίζω, γκαβ-ίζω, κλπ. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ὁ τύπος γαβγίζω μαρτυρεῖται ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς δὲν σημαίνει, ὅτι ἔξ αὐτοῦ προῆλθον κατὰ μετασχηματισμὸν οἱ τύποι γαβλίζω, γκαβλίζω, κλπ., οὔτε ὅτι ἀποκλείεται ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνύπαρξις τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου τῶν τελευταίων τούτων. Τὸ ὀρθότερον λοιπὸν θὰ ἦτο νὰ συνταχθοῦν ὅλοι οἱ ἰδιωματικοὶ τύποι τοῦ ρήματος εἰς ἓν ἄρθρον ὑπὸ λῆμμα τὸν κοινότερον γαβγίζω, νὰ ἐξηγηθῇ δὲ ὅτι αἱ μικραὶ διαφοραὶ τοῦ θέματος ὀφείλονται εἰς τὴν διάφορον κατὰ τόπους φωνηρικὴν ἀπόδοσιν τῆς ὕλακῆς τοῦ κυνός. Πβ. τὰ ἀνάλογα ριαουρ-ίζω, μιουρ-ίζω, μιουρλ-ίζω (ἐπὶ γαλῆς), κλπ.

5. Εἰς τὸ ἰδίωμα τοῦ χωρίου τὸ γ ἀποσιωπᾶται, ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν προφορὰν, οὐ μόνον εἰς τὸ μέσον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν λέξεων. (Βλ. Δ. Οἰκονομίδην, ἐν Ἐθνημῶν 56, 1952, 228).

Ἄλλ' οἱ αὐτοὶ ἐξ Ἀπυράνθου τύποι εἶχον προηγουμένως καταχωρισθῆ εἰς τὴν σειράν *αὐλίζω*, κλπ. Ἡ σύμπτωσης προφορᾶς μεταξὺ ἄβλιζω καὶ αὐλίζω ἔγινεν αἰτία συγχύσεως κατὰ τὴν κατάταξιν τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν τοῦ ἄρχείου, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἔτυμολογικὴν συσχέτισιν δύο ρημάτων προφανῶς διαφόρων. Οὕτω, τὸ Νάξιον ἄβλιζω, σημαῖνον «ὕλακτῶ» ἢ «ἐρίζω μετὰ τινος, σφοδρῶς ἐπιπλήττω», μετεγράφη εἰς αὐλίζω, ἐθεωρήθη παραγόμενον «ἐκ τοῦ ἀρχ. *αὐλῶ*» καὶ ἔταυτίσθη πρὸς τὸ Κατω-ἰταλικὸν αὐλίξ-ζω, ἄβλιξ-ζω, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ πράγματι μετασηματισμὸν τοῦ ἀρχ. *αὐλῶ* καὶ σημαίνει «αὐλῶ, παίζω τὸν αὐλόν». Ἐν συνεχείᾳ δὲ κατεχωρίσθησαν τὰ παράγωγα καὶ σύνθετα ἐκ τοῦ ὑποθετικοῦ αὐλίζω = ὕλακτῶ: 1) τὸ ἐπίθ. *αὐλιτσάρις*, ὑπὸ λῆμμα **αὐλισιάρης*, ἔτυμολογούμενον «ἐκ τοῦ οὐσ. **αὐλισι* (ὕλακῆ, γάβγισμα) καὶ τῆς καταλ. -*ιάρης*» καὶ σημαῖνον «ὁ ὕλακτῶν». 2) τὰ οὐσ. *αὐλισμα* καὶ *αὐλισμός*, παραγόμενα «ἐκ τοῦ ρ. αὐλίζω» καὶ σημαίνοντα τὴν «ὕλακῆν». 3) τὸ ρῆμα *αὐλοκοπῶ*, ἔτυμολογούμενον «ἐκ τοῦ οὐσ. *αὐλός* καὶ τῆς παραγωγικῆς καταλ. -*κοπῶ*» καὶ σημαῖνον «ὕλακτῶ πολὺ, παρατεταμένως». 4) τὰ οὐσ. *αὐλοκόπισμα* (ὑπὸ λῆμμα *αὐλοκόπημα*, ἀμάρτ.) καὶ *αὐλοκόπι*, παραγόμενα «ἐκ τοῦ ρ. αὐλοκοπῶ» καὶ σημαίνοντα «ἡ συνεχῆς καὶ παρατεταμένη ὕλακῆ κυνός». Φανερόν εἶναι ὅτι, ὄχι μόνον τὸ ρ. αὐλίζω, τὸ ἐπίθ. *αὐλιτσάρις*¹ καὶ τὸ οὐσ. *αὐλισμα*, ἀλλὰ καὶ τὰ *αὐλισμός*, *αὐλοκοπῶ*, *αὐλοκόπημα*, *αὐλοκόπι* ἀνήκουν εἰς τὴν σειράν (γ)αβλ-ίζω, κλπ., εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ καταχωρισθοῦν, ὀβελιζόμενα ἐκ τῆς σειρᾶς αὐλ-ίζω, κλπ.

2) Ἐν Μπόβα τῆς κάτω Ἰταλίας *ἀμπλιθι* (τὸ) σημαίνει «οἰκίσκος ἀγροτικός, καλύβη ἔξοχική», *ἀμπλιθία* (ἡ) «καλύβη, καταφύγιον πρόχειρον» καὶ *ἀμπλιθιάζ-ζω* «καταφεύγω, καταλύω ὑπὸ σκεπὴν». Ὁ *Morosi*,² ὁ *Pellegrini*³ καὶ ὁ *Rohlf*s⁴

1. Τὸ ἐπίθετον ἄβλιτσάρις δὲν παράγεται ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ οὐσ. **αὐλισι*, δηλ. (ἄβλισι) = ὕλακῆ, ὡς διδάσκεται ἐν ἄρθρῳ **αὐλισιάρης*, οὔτε ἐκ τοῦ ρ. *γαβλίζω*, ὡς ἀορίστως λέγεται ἐν ἄρθρῳ *γαβλισιάρης*, ἀλλ' ἐκ τοῦ οὐσ. ἄβλισιὰ (σκυλλοἰ ἄβλισιὰ λέγεται ἀκόμη εἰς τὸ χωρίον κατὰ τὸν συνάδελφον κ. Δ. Οἰκονομίδην), ὅπως τὸ *γαβγιάρης* ἐκ τοῦ οὐσ. *γαβγιὰ* (βλ. Ἰστ. Λεξ., ἐν λ.). Διὰ τὸν τσιτακισμὸν τοῦ σ ἐν συνιζήσει ἐν Ἀπυράνθῳ, πβ. τὸ ἀνάλογον *δουλιτσάρις* = **δουλισιάρης*). Σημειωθῆτω, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ὅτι τὸ Κρητικὸν *γαβγιστρά* = ὕλακῆ κυνός δὲν εἶναι δυνατόν, φωνητικῶς καὶ σημασιολογικῶς, νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ ἀμαρτ. τύπου *γαβγιστρά*, θηλυκοῦ τοῦ παρὰ Σομ. *γαβγιστής* (λ. *γαυγιστής*, *γαυγιστρία*) = ὁ ὕλακτῶν» (βλ. Ἰστορ. Λεξ., ἐν λ.). Ἡ λέξις ἀνήκει εἰς τὰ ἰδιάζοντα εἰς *ριὰ*)*ρὰ* θηλ. τῆς Ἀνατ. Κρήτης (βλ. Γ. Χατζιδ., Γλωσσολ. Μελ., 152. ΜΝΕ, 1, 346-350) καὶ παράγεται ἐκ τοῦ ρ. *γαβγιζω*, ὡς καὶ ἄλλα σημασιολογικῶς ἀνάλογα εἰς -*τρά*) -*τρά* ἐκ τῆς ἰδίας περιοχῆς, οἷον: *σφυριχτρά* (< *σφυρίζω*), *μουγκαλιστρά* (< *μουγκαλιζω*), *ὄγκανιστρά* (< *ὄγκανίζω*), κλπ.

2. Il dialetto romaiico di Bova di Calabria (1878), 16.

3. Il dialetto Greco di Bova (1880), 131.

4. Etymol. Wörterbuch d. unterital. Gräzität (1930), ἐν λ, *αὐλή*.

ἀνήγαγον τὸ οὐδ. ἀμπλίθι εἰς ἀρχικὸν τύπον *αὐλίκιον (ὑποκορ. τοῦ ἀυλή), τὸ θηλ. ἀμπλιθία εἰς *αὐλικία καὶ τὸ ρῆμα ἀμπλιθιάζ-ζω εἰς *αὐλικιάζω. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐτυμολογίας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῷ Ἱστορ. Λεξικῶ καταχώρισις τοῦ μὲν οὐσ. ἀμπλίθι ὑπὸ λῆμμα *αὐλίτσι, τὸ ὁποῖον ἐτυμολογεῖται «ἐκ τοῦ οὐσ. αὐλί καὶ τῆς καταλ. -ίτσι», τοῦ δὲ ρήματος ἀμπλιθιάζ-ζω ὑπὸ λῆμμα *αὐλιτσιάζω, ὅπερ θεωρεῖται παραγόμενον «ἐκ τοῦ οὐσ. *αὐλίτσι». Τὸ θηλ. ἀμπλιθία δὲν συνετάχθη εἰς τὴν σειρὰν ταύτην, εἶχεν ὅμως ἤδη συνταχθῆ εἰς τὸν προηγούμενον τόμον ὑπὸ μορφὴν ἀμβλιθία καὶ ὑπὸ λῆμμα *ἀπλικειά, ἐτυμολογούμενον «ἐκ τοῦ μεσ. ἀπλικεύομαι = καταλύω, ἐγκαθίσταμαι». Ὡς παράγωγον «τοῦ οὐσ. *ἀπλικειά» ἐχαρακτηρίσθη τὸ ρῆμα ἀμβλιθιάζ-ζομαι, συνταχθὲν ὑπὸ τὸ ὑποθετικὸν λῆμμα ἀπλικειάζομαι καὶ ὑφ' ἣν σημασίαν καὶ τὸ ἀμπλιθιάζ-ζω. Εἰς τὴν πραγματικότητα, τὸ μὲν οὐδ. ἀμπλίτσι εἶναι τὸ Βυζαντινὸν ἀπλίκιν = κατάλυμα, πρόχειρος οἰκίσκος,¹ μεταπλασμὸν δὲ τούτου ἀποτελεῖ τὸ θηλ. ἀμπλιθία,² ὅθεν τὸ ρῆμα ἀμπλιθιάζ-ζω.³

3) Ἐν ἄρθρῳ ἀρλαῆ (ἡ) τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ λέγεται ὅτι ἡ λέξις, ἕξ Αἰτωλίας μαρτυρουμένη, εἶναι «ἀγνώστου ἐτύμου», σημαίνει δὲ «ἡ ἐν τῇ παιδιᾷ τῆς γουρούνας εἰς τὸ κέντρον τοῦ κύκλου τῶν παικτῶν σκαπτομένη κοιλότης τῆς γῆς εἰς τὴν ὁποίαν οὗτοι προσπαθοῦν νὰ ἐμβάλουν αὐτήν». Ἡ αὐτὴ λέξις ἀρλαῆ κατεχωρίσθη καὶ ὑπὸ τὸ λῆμμα ἀλλαγή, ὡς ἰδιωματικὸς ἐκ τῆς ἰδίας περιφερείας (Πλάτανος - Ναυπακτίας) τύπος τοῦ ἐπίσης διαλεκτικοῦ, ἀλλ' εὐρύτερον χρησιμοποιουμένου ἀλλαγή, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημασίαν: «ἡ ἐν τῇ παιδιᾷ γουρούνα ὀπὴ χρησιμεύουσα ὡς κατοικία τῆς γουρούνας (ἴσως διότι γίνεται ἀνταλλαγὴ τῶν ὀπῶν τῶν παικτῶν διδομένου τοῦ συνθήματος ἀλλαγῆ)». Ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπίσης

1. Βλ. *Du Cange*, ἐν λ. ἀπλικεύω (ἀπλίκιον). *R. Dawkins*, Μαχαιρᾶς II, 23 (ἐν λ. ἀπλίκιν). Τὸ Βυζαντινὸν ἀπλίκιον - ἀπλίκιν προέρχεται βεβαίως ἐκ τοῦ συνωνύμου Λατινικοῦ *appliance* (βλ. *Du Cange*, Gloss. med. Latinit., ἐν λ.) καὶ ὄχι ἐκ τοῦ ρ. ἀπλικεύω, ὡς ἐνόμιζεν ὁ *Dawkins* (ἐνθ' ἄνωτ.). Ἡ ἀνάπτυξις ἐνρίνου παρὰ τὸ -πλ- (βλ. *Φ. Κουκουλέν*, ἐν Ἀθηνᾶ 49, 1939, 131/32) συνετελέσθη, φαίνεται, ἐνωρὶς εἰς τὴν περιοχὴν. Τύπος ἀμπλικεύω ἀντὶ ἀπλικεύω ἀπαντᾷ ἐν μεσαιωνικῷ ἐγγράφῳ τῆς Καλαβρίας (βλ. *Rohlf's*, Hist. Gramm. d. unterital. Gräzität, München 1950, 80). Ὁ *Rohlf's* ἀνάγει τὴν φορὰν ταύτην τὸ ἀμπλίθι εἰς τὸ ἀπλίκιν, μεταδιδασθεῖς, ὡς ὁμολογεῖ, ὑπὸ τῆς Κας *R. Kahane*.

2. Ὑποθέτω, ὅτι τὸ θηλ. ἀμπλιθία, ἐσηματίσθη παρὰ τὸ οὐδ. ἀμπλίτσι (ὡς *δοντία* παρὰ τὸ *δόντι*, *κλαδία* παρὰ τὸ *κλαδί*, *σιονία* παρὰ τὸ *θρόνι*, κλπ.: Βλ. *Rohlf's*, ἐνθ' ἄνωτ., 184), ἵνα δηλώσῃ γενικῶς καὶ ἀορίστως τὸ κατάλυμα, δηλαδὴ πᾶν εἶδος προχείρου σκεπῆς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν δύναται τις νὰ εὕρῃ προστασίαν ἢ καταφύγιον, οὐχὶ δὲ τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀπλικεύειν. Ὅθεν γραπτέον ἀμπλιθία καὶ ὄχι ἀμπλιθία.

3. Ὁ *Rohlf's* δίδει μόνον ἑνεργ. τύπον ἀμπλιθιάζ-ζω, ὁ *Morosi* μέσον ἀμπλιθιάζ-ζομαι, ὁ δὲ *Pellegrini* ἑνεργητικὸν καὶ μέσον, ὑπὸ τὴν αὐτὴν πάντοτε σημασίαν.

σημασίαν, δηλ. «μικρὸς λάκκος κατασκευαζόμενος ἐν τῇ παιδιᾷ τῆς γουρουνίτσας», χρησιμοποιεῖται ἐν Μεγαλουπόλει, Τριφυλία κ. ἄλλ. ἢ λέξις ἄλλορος (ὁ), συνταχθεῖσα εἰς ἴδιον ἄρθρον καὶ χαρακτηρησθεῖσα ὡς «ἄγνωστου ἐτύμου. Πβ. ἀρός= κοιλότης βράχου». Προσεκτικῆ ὅμως μελέτη τῶν περιγραφῶν τοῦ παιγνίου «γουρούνα» ἢ «γουρουνίτσα» ἀποδεικνύει ὅτι καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις πρόκειται, σημασιολογικῶς καὶ ἐτυμολογικῶς, περὶ τῆς αὐτῆς λέξεως. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ παιγνίου εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ ἐκ τῶν παικτῶν φύλακος τῆς «γουρούνας» (=στρογγύλον τεμάχιον ξύλου συνήθως) νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ρόλου του. Πρὸς τοῦτο ἐπιζητεῖ ἢ νὰ εὕρη ἀφύλακτον ὁπὴν ἀνήκουσαν εἰς τινὰ τῶν ἄλλων παικτῶν ἢ νὰ ἐμβάλῃ τὴν «γουρούνα» εἰς τὴν ἐν τῷ κέντρῳ ὑπάρχουσαν μεγαλύτεραν πῶς ὁπὴν, ἐξ ἧς προσπαθοῦν νὰ τὴν ἀπομακρύνουν οἱ ἄλλοι. Ἄλλ' ὅταν κατορθώσῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ δώσῃ τὸ παράγγελμα ἀλλαγῇ!, ὁπότε ὅλοι οἱ παῖκται ὑποχρεοῦνται νὰ ἀλλάξουν ὁπὰς τρέχοντες. Ἐὰν ἐπιτύχη κατὰ τὴν «ἀλλαγὴν» νὰ καταλάβῃ ὁπὴν τινὰ ἀδέσποτον, ἀπαλλάσσεται τοῦ ρόλου τοῦ φύλακος, τὸν ὁποῖον ἀναλαμβάνει ὁ εὐρεθεὶς τελικῶς ἄνευ ὁπῆς (αἱ ὁπαὶ εἶναι κατὰ μίαν ὀλιγώτεραι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παικτῶν).¹ Τὸ παράγγελμα λοιπὸν τῆς «ἀλλαγῆς» τῶν ὁπῶν ἐκφωνεῖται διὰ τοῦ ἀλλαγῇ! ἐν Γορτυνίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, διὰ τοῦ ἀλλαῇ! ἐν Αἰτωλίᾳ, Ἡπείρῳ καὶ ἀλλαχοῦ, διὰ τοῦ ἀρλαῇ! εἰς τινὰ χωρία τῆς Αἰτωλίας, διὰ τοῦ ἀλλαγος! ἐν ἔξῳ Μάνη (Πάνιτσα κ. ἄλλ.), διὰ τοῦ ἀλλαρος ἐν Μεγαλουπόλει καὶ Τριφυλίᾳ. Ἡ μεταφορὰ τῆς σημασίας εἶναι εὐνόητος. Τὸ παράγγελμα δίδεται, ὅταν ἡ «γουρούνα» εὐρίσκειται ἐντὸς τῆς κεντρικῆς ὁπῆς, δηλ. «ἔς τὴ γούβα τῆς ἀλλαγῆς» ἢ ἀπλούστερον «ἔς τὴν ἀλλαγῇ». Ἡ μεταβολὴ ἐξ ἄλλου τῆς λέξεως ἀλλα(γ)ῇ, ἐντόνως καὶ παρατεταμένως ἐκφωνουμένης, κατὰ τὴν πρώτην ἰδίαν συλλαβὴν, εἰς ἀρλαῇ καὶ ὁ μεταπλασμὸς αὐτῆς εἰς ἀρσενικὸν ἀλλαγος καὶ περαιτέρω εἰς ἀλλαρος ὀφείλονται εἰς «παιγνίδια» κυριολεκτικῶς τῆς παιδικῆς γλώσσης,² ἥτις δημιουργεῖ λέξεις ἢ τύπους λέξεων κατὰ συμφυρμούς καὶ ἀναλογίας ἰδιομόρφους, χωρὶς νὰ δεσμεύεται ἀπολύτως ὑπὸ τῆς σημασίας ἢ καὶ τῆς μορφῆς τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας χρησιμο-

1. Βλ. Δ. Λουκοπούλου, Ποῖα παιγνίδια παίζουν τὰ Ἑλληνόπουλα, 132 - 36.

2. Παρεμφερὲς παίγνιον παιζόμενον εἰς τὴν πόλιν τῶν Γαργαλιάνων, εἰς τὸ ὁποῖον τὴν κεντρικὴν ὁπὴν ἀντικαθιστᾷ κύκλος χαρασσόμενος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὀνομάζεται ἀλαλος (κατὰ πληροφориάν τοῦ γυμνασιάρχου κ. Λυριτζῆ), πιθανώτατα ἐκ τοῦ ἀλλαγος) ἀλλαρος) ἀλλαλος κατὰ τινὰ συμφυρμόν. Πάντως εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ γένους καὶ τὴν μετακίνησιν τοῦ τόνου συνετέλεσαν ἀσφαλῶς ἄλλα ὀνόματα παιγνίων γένους ἀρσενικοῦ (γάϊδαρος, καλόγερος, κρύφτακος, κλπ.), πιθανῶς δὲ καὶ συμφυρμὸς τις πρὸς τὸ ἐπιφώνημα ἀλα, συσχετισθὲν πρὸς τὸ παράγγελμα ἔνεκα τῆς ἐπακολουθούσης τοῦτο δρομαίας ἐξορμήσεως τῶν παικτῶν πρὸς κατάληψιν νέων θέσεων.

ποιεῖ. Τοῦτο θὰ ἴσκει νὰ σημειωθῆ εἰς τὸ ἄρθρον ἀλλαγὴ πρὸς ἐξήγησιν τῶν παιδικῶν παραλλαγῶν τῆς λέξεως. Οἱ τύποι ἀρλαῖ καὶ ἄλλαρος παραπεμπτικὰ μόνον λήμματα θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποτελέσουν.

4) Εἰς πολλὰς τῶν Κυκλάδων νήσων λέγονται *βαβουλάτα σῦκα* ἢ μονολεκτικῶς *βαβουλόσυκα* εἶδος σύκων στρογγύλων τὸ σχῆμα καὶ μικρῶν τὸ μέγεθος, *βαβουλάτη συκῆ* δὲ ἢ *βαβουλοσυκῆ* ἢ παράγουσα τὸ εἶδος τοῦτο τῶν καρπῶν συκῆ. Εἰς πολλὰ χωρία τῆς Εὐβοίας ἐξ ἄλλου ὀνομάζονται *βάβουλες ἔλαιες* εἶδος ἐλαιῶν, μεγέθους μεγαλύτερου τοῦ συνήθους, σαρκωδῶν καὶ καταλλήλων. διὰ τοῦτο μόνον πρὸς «πάστωμα», *βάβουλες ἔλαιες* δ' ὡσαύτως τὰ δένδρα, ἅτινα παράγουν τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐλαιῶν. Εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικὸν συνετάχθη τὸ ἐπίθετον *βαβουλάτος*, ἐτυμολογούμενον «ἐκ τοῦ οὐσ. *βαβούλι* καὶ τῆς καταλ. - *ἄτος*», ὑπὸ τὴν σημασίαν «ὁ ὅμοιος πρὸς *βαβούλι*, ἴτοι τὸν κάλυκα τοῦ βάμβακος». Κατεχωρίσθη ἐπίσης τὸ οὐσ. *βαβουλοσυκῆ*, παραγόμενον «ἐκ τῶν οὐσ. *βαβούλι* καὶ *συκῆ*» καὶ σημαῖνον «*συκῆ βαβουλάτη*», ἐν συνεχείᾳ δὲ τὸ οὐσ. *βαβουλόσυκο*, παραγόμενον «ἐκ τῶν οὐσ. *βαβούλι* καὶ *σῦκο*» καὶ ἐρμηνευόμενον ὡς «*σῦκο βαβουλάτο*». Τὸ ἐπίθ. *βάβουλη* τῆς Εὐβοίας δὲν συνετάχθη, ἔπειδὴ δὲν εἶχεν ἀποθησαυρισθῆ κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς σειρᾶς. Ἄλλ' εἰς τὸν ἐπόμενον τόμον συνετάχθη τὸ ἐπίθ. *βουβαλάτος*, ἐκ Βόλου μαρτυρούμενον, τὸ ὁποῖον ἐτυμολογεῖται «ἐκ τοῦ οὐσ. *βουβάλι* ἢ *βούβαλος* καὶ τῆς παραγωγικῆς καταλ. - *ἄτος*» καὶ σημαίνει «εὐμεγέθης, χονδρός, ἐπὶ εἶδους ἐλαιῶν». Περαιτέρω δὲ κατεχωρίσθη τὸ οὐσ. *βουβαλοσυκῆ* ἐκ Μεσσηνίας, Ἀρκαδίας, κλπ., παραγόμενον «ἐκ τοῦ οὐσ. *βουβαλόσυκο* καὶ τῆς παραγωγικῆς καταλ. - *ῆ*» καὶ σημαῖνον «ἢ *συκῆ* ἢ παράγουσα τὰ *βουβαλόσυκα*», ἐν συνεχείᾳ δὲ τὸ οὐσ. *βουβαλόσυκο*, ἐτυμολογούμενον «ἐκ τῶν οὐσ. *βουβάλι* ἢ *βούβαλος* καὶ *σῦκο*» καὶ ἐρμηνευόμενον ὡς «*ποικιλία σύκου εὐμεγέθους ὠριμαζόντος περὶ τὸ τέλος Αὐγούστου*». Νομίζω, ὅτι ὄχι μόνον ἡ *βουβαλάτη* «*ἐλαγὰ*» εἶναι ἀπλῶς ἢ *βαβουλάτη* ἢ *βάβουλη* «*ἐλαγὰ*», ἀλλὰ καὶ ἡ *βουβαλοσυκῆ* καὶ τὰ *βουβαλόσυκα* εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὴν *βαβουλοσυκῆ* καὶ τὰ *βαβουλόσυκα*. Τὸ *βουβάλι*

1. Τύπος ἀρσενικοῦ *βάβουλος* δὲν μαρτυρεῖται. Δὲν εἶναι διὰ τοῦτο βέβαιον, ὑποθέτω, ἂν ὁ τύπος *βάβουλη*, εἶναι θηλ. τοῦ **βάβουλος* ἢ ἀποτελῆ συγκεκριμένην μορφήν τοῦ συνθέτου *βαβουλοελαγὰ* (*βαβούλι* + *ἐλαγὰ*), προελθοῦσαν ἐκ τάσεως πρὸς ἀπλολογίαν καὶ διαλύσεως τοῦ συνθέτου εἰς τὰ στοιχεῖα του (βλ. Γ. Χατζιδ., Γεν. Γλωσσ., 256, 57). Προσθέτω, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ὅτι τὸ ἐξ Ἀργυράδων Κερκύρας *βαβομηλεγὰ* = *φασκομηλεγὰ* ἀποτελεῖ ἀπλοποιημένην μορφήν τοῦ ἀκεραίου **βαβουλομηλεγὰ*, σχηματισθέντος ἐκ συνθέσεως τῶν οὐσ. *βαβούλι* καὶ *μηλεγὰ* καὶ οὐχὶ «ἐκ συμφύρσεως τῶν οὐσ. *βάβω* καὶ *φασκομηλεγὰ*», ὡς διδάσκεται εἰς τὸ ἄρθρον *βαβομηλεγὰ* τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ. Ἡ *φασκομηλεγὰ* φέρει τῷ ὄντι «*βαβούλια*», μικροὺς δηλ. καρποφόρους κάλυκας, ἐνῶ συμφωρμὸς τοῦ *φασκομηλεγὰ* πρὸς τὸ *βάβω* = *μαῖα* (ἐν Κερκύρᾳ) δυσκόλως δύναται νὰ δικαιολογηθῆ.

ἀντικατέστησε τὸ *βαβούλι* ἐκ τῶν ὑστέρων, κατ' ἀντιμετάθεσιν ἢ καὶ συμφυρμόν.

5) Ἐν Θράκη καὶ Σύμη «εἶδος σκάφης εἰς τὴν ὁποίαν ζυμώνουν ἄρτους» ὀνομάζεται *βάβανος* (ὄ). Ἡ λέξις συνετάχθη εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικὸν ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην εἰς ἴδιον λῆμμα χαρακτηρισθὲν ὡς «ἀγνώστου ἐτύμου». Ἀλλ' ὑπὸ τὸ λῆμμα *γάβανο* (τὸ) κατεχωρίσθη ἐκ νέου τύπος *βάβανος*, ὡς ἰδιωματικὴ ἐκ Σύμης παραλλαγή τοῦ ἄρσενικοῦ *γάβανος* καὶ ὑπὸ τὴν σημασίαν «σκάφη ζυμώματος», πιστουμένην ἐκ Θράκης καὶ Σύμης. Ἡ δευτέρα αὕτη τοποθέτησις τῆς λέξεως εἶναι ἀσφαλῶς ἢ ὀρθή.¹

6) Ἐπὸ τὸ λῆμμα *βέτσι* (τὸ) τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ, πιστούμενον ἐκ Κύθνου καὶ Σεριφου καὶ θεωρούμενον «ἀγνώστου ἐτύμου», κατεχωρίσθη καὶ τύπος *βέντζι*, ἐκ Κουρουνίου Κύμης μαρτυρούμενος, ὑπὸ τὴν σημασίαν «κλάδος ἰτέας ἢ ἄλλου φυτοῦ χρήσιμος εἰς τὴν καλαθοπλεκτικὴν». Ὁ αὐτὸς τύπος *βέντζι* (τό), ἐκ Κουρουνίου ὡσαύτως μόνον πιστούμενος, συνετάχθη ὀλίγον κατωτέρω εἰς ἴδιον λῆμμα, παραγόμενον «ἐκ τοῦ οὖσ. *βέντζα*» καὶ σημαῖνον «κλάδος τοῦ φυτοῦ *βέντζα* χρησιμεύων εἰς πλέξιμον καλαθίων». Ἡ δευτέρα αὕτη κατάταξις εὐρίσκειται ἐγγύτερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἀποδίδει ὅμως ταύτην ἐπακριβῶς. Τὸ οὖσ. *βέντζι* δὲν παράγεται «ἐκ τοῦ οὖσ. *βέντζα*», οὔτε τοῦτο βεβαίως προέρχεται «ἐκ τοῦ Ἀγγλ. *venetian sumach*», ὡς διδάσκεται εἰς τὸ οἰκεῖον ἄρθρον τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ. Ἀμφότερα προέρχονται ἐκ τοῦ Ἑνετ. *venchio* ἢ *venčo* (πληθ. *venchi* ἢ *venci*), τὸ ὁποῖον σημαίνει «εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν καλαθοποιῶν, δενδρύλλιον, εἶδος ἰτέας, ἐκ τῶν κλάδων τοῦ ὁποίου, καλουμένων ὡσαύτως *venci*, κατασκευάζονται κάλαθοι, κάνιστρα, πλεκτὰ δίκτυα, κλωβία καὶ τὰ ὅμοια». ² Ἡ λέξις εἰσήχθη ἐνιαχοῦ μὲν τοῦ Ἑλληνισμοῦ (π. χάριν, εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ τὴν περιφέρειαν Κύμης) ὑπὸ τὴν σημασίαν «*βέργα*, κλάδος ἰτέας, λύγου, κλπ. κατάλληλος εἰς τὴν καλαθοπλεκτικὴν», ἀλλαχοῦ δὲ (ὡς ἐν Β. Εὐβοίᾳ, Φθιώτιδι καὶ Κυνουρίᾳ) ὑπὸ τὴν σημασίαν «εἶδος δενδρυλλίου, οὔτινος οἱ κλάδοι χρησιμοποιοῦνται ἰδιαίτερος εἰς τὴν καλαθοπλεκτικὴν». ³ Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἐσχηματίσθη τὸ οὖδ. *βέντζι*, ἐκ τοῦ πληθ. *venci* ἀσφαλῶς (τὸ *βέντζι*), δηλοῦντος τοὺς κλάδους τοῦ ὁμωνύμου φυτοῦ, εἰς δὲ τὴν δευτέραν τὸ θηλ. *βέντζα*, ἐκ τοῦ ἐνικ. *venčo*, δηλοῦντος τὸ φυτόν, μεταπλασθέντος δὲ κατ' ἀναλογίαν πρὸς

1. Περὶ τῆς μεταβολῆς γ > β εἰς τὰ ιδιώματα τῆς περιοχῆς, βλ. Χ. Παντελίδου, Φωνητ. τῶν ιδιωμ. Δωδεκανήσου κλπ., 36/37. Κ. Dielerich, Spr. d. südl. Sporaden, 55.

2. Μεταφράζω κατὰ λέξιν τὸ ἐρμῆνευμα, ὅπερ δίδεται εἰς τὸ λεξικὸν τῆς Ἑνετικῆς τοῦ G. Boerio, ἐν λ. *venchio*. (Βλ. ὡσαύτως Meyer - Lüblke, Roman. Etym. Wörterb., ἐν λ. *vinculum*).

3. Τὸ φυτόν ροῦς ὁ κότινος, τὸ ἀλλαχοῦ *χρυσόξυλο* (βλ. Ἱστορ. Λεξ. ἐν λ. *βέντζα*).

ἄλλα θηλ. ὀνόματα φυτῶν καὶ θάμνων.¹ Ὅθεν ὑπὸ τὸ λῆμμα βέντζι πρέπει νὰ καταχωρισθῆ καὶ ὁ ἐκ Κυκλάδων τύπος βέζι,² ὑπὸ λῆμμα δὲ βεντζεά (ἐκ τοῦ βέντζι κατὰ τὰ εἰς -εά ὀνόματα φυτῶν) ὁ ἐκ Κέας τύπος βεζεά, σημαίνων «τὸ φυτὸν ἰτέα», ὅστις ἐσφαλμένως κατεχωρίσθη ὑπὸ τὸ λῆμμα βεζιά.³

7) Ἐν Σκύρω βότα (ἦ) σημαίνει ἄφ' ἑνὸς μὲν «ἡ τεχνητὴ πτυχὴ τῶν γυναικείων φορεμάτων», ἄφ' ἑτέρου δὲ «εἰῶδες ἄνθος, τὸ ὁποῖον προσαρμόζεται ὡς κόσμημα εἰς τὴν ζώνην, τὸ στηθος ἢ τὸ οὔς». Ἡ λέξις κατεχωρίσθη εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικὸν ὑπὸ τὰς σημασίας ταύτας δις: κατ' ἀρχὰς ὑπὸ μορφὴν βόττα, ὡς ἰδιωματικὸς τύπος τοῦ κοινοῦ βόλτα, ἔπειτα δὲ ὑπὸ μορφὴν βότα εἰς ἴδιον λῆμμα χαρακτηρισθὲν ὡς «ἄγνωστου ἐτύμου». Γεγονὸς ὅμως εἶναι ὅτι ἐν Σκύρω ἄλλο εἶναι τὸ βόλτα = στροφή, περιστροφή, καὶ ἄλλο τὸ βότα, χρησιμοποιούμενον μόνον ὑπὸ τὰς μνημονευθείσας δύο σημασίας. Ἡ βότα ἐσήμαινε κατὰ τοὺς ὑστέρους Βυζαντινοὺς χρόνους ὅ,τι καὶ τὸ *vota* τοῦ ἐσχάτου Λατινισμοῦ, δηλ. «ἄψις, τόξον οἰκοδομήματος, θόλος».⁴ Ἐξέλιξιν τῆς σημασίας ταύτης ἀποτελεῖ, νομίζω, τὸ

1. Ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὅτι δὲν παράγεται δηλ. τὸ βέντζι «ἐκ τοῦ βέντζα», οὔτε τοῦτο ἐξ ἐκείνου, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ βέντζα, ὄνομα φυτοῦ, εἶναι ἄγνωστον ἐκεῖ ἔνθα ὀμιλεῖται τὸ οὐδ. βέντζι (εἰς τὴν περιφέρειαν Κύμης τὸ φυτόν, τὸ ὁποῖον δίδει τὰ βέντζια, ἢ ἐν Β. Εὐβοίᾳ βέντζα δηλ., λέγεται θάμνα, διὰ τὰς χρωστικὰς αὐτοῦ ιδιότητας), ὅπως τὸ βέντζι = κλάδος ἰτέας, κλπ. εἶναι ἄγνωστον ἐκεῖ ἔνθα λέγεται τὸ βέντζα.

2. Περὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ φθόγγου -ντζ- εἰς -τζ- εἰς τὰ ἰδιώματα τῶν Κυκλάδων, βλ. *K. Dieterich*, *Spr. d. südl. Sporaden*, 58/59. *Γ. Χατζιδ.*, *MNE* 2, 426/27.

3. Τὸ οὐσ. βεζιά (ἦ), ἐξ Ἑπείρου καὶ Πελοποννήσου μαρτυρούμενον, εἶναι ἀσφαλῶς ἄσχετον πρὸς τὸ βέζι - βεζιά τῶν Κυκλάδων, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς σημασίας καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ μεταβολὴ ντζ - τζ > ζ εἶναι ἄγνωστος εἰς τὰ ἐν λόγῳ ἰδιώματα. Νομίζω, ὅτι τὸ βεζιά τοῦτο (= κουφοξυλεά) εἶναι τὸ ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ Στερ. Ἑλλάδι συνών. ἀβιζεά, τὸ ἀλλαχοῦ βουζεά, ἤδη Βυζαντινὸν βουζεά καὶ βουζία (βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐν λ. βουζεά. Πβ. καὶ τὸ συνών. σλαβ. *boza*: *Berneker*, *Slav. Etymol. Wörterb.*, 111). Εἰς τοῦτο ἀνήκει ἀσφαλῶς καὶ τὸ ἐξ Αἰτωλίας ἀγουζά, ὀρθότερον δὲ ἀγ'ζεά, καταχωρισθὲν ἄφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ λῆμμα ἀγουζά, ὡς «ἄγνωστου ἐτύμου», ἄφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ λῆμμα βουζεά. Εἰς τὴν ἰδίαν ρίζαν ἀνήκει καὶ ἡ λ. βεζελιά (= κρεατοελαιά) τοῦ λεξ. Δημητράκου, ἣτις συνετάχθη εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξ. ὑπὸ λῆμμα βεζελαιά, ἐπειδὴ ἐνομίσθη σύνθετος «ἐκ τῶν οὐσ. βεζιά καὶ ελαιά», ἐνῶ ἀποτελεῖ ἰδιωματικὸν τύπον τοῦ βουζυλεά (βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐν λ.), συνων. πρὸς τὸ βουζεά. (Ἡ «κρεατοελαιά» τοῦ προσώπου ὀνομάσθη βουζυλεά > βεζελεά, ἐνεκα τῆς ὁμοιότητος πρὸς τὸν καρπὸν τῆς «βουζυλεᾶς»). Ταῦτα βεβαίως, ἐφ' ὅσον ἡ ἐξ Αἰγιαλείας σημασία «λωρίς δέρματος» τοῦ βεζιά προῆλθε κατ' ἐξέλιξιν ἐκ τῆς σημασίας «βέργα κουφοξυλεᾶς κατάλληλος εἰς διαφόρους χρήσεις». Ἄλλως, πρόκειται περὶ συγχύσεως δύο λέξεων διαφόρου ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς.

4. Βλ. *Du Cange*, *Gloss. med. Graecit.*, ἐν λ. βότα καὶ *Gloss. med. Latinit.*, ἐν λ. *vota*. (Κατ' ἀκολουθίαν, τὸ ἐν ἄρθρῳ βόλτα τοῦ Ἱστορ. Λεξ. λεγόμενον, ὅτι δηλ. ὁ τύπος βόττα = τόξον οἰκοδομήματος, θόλος, κλπ. προέρχεται ἐκ τοῦ *volla*, ἰδιωματικοῦ τύπου τοῦ κοινοῦ Ἱταλ. *volla*, δὲν εἶναι ἀληθές. Οὔτε καὶ ἡ γνώμη τοῦ *Σ. Μενάρδου* περὶ «Γαλλικῆς» κατα-

Σκύριον βότα = πτυχή τῆς γυναικείας ἐσθῆτος, κατ' ἀνάγκην δὲ καὶ τὸ βότα = ἄνθος προσαρμοζόμενον εἰς τὴν ζώνην, κλπ., μολονότι ἡ μεταφορὰ τῆς σημασίας εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις φαίνεται δυσνόητος καὶ δυσεξήγητος.¹ Πιστεύω ὅμως ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ὅτι πρόκειται περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς λέξεως. Ἡ περὶ τοῦ ἀντιθέτου ὑπόθεσις, ἡ σκέψις δηλαδὴ ὅτι εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς μικρᾶς νήσου διεσώθησαν ἕξ ἀπλῆς συμπτώσεως δύο ὁμώνυμα διαφόρου ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς πρὸς δήλωσιν διακοσμητικῆς λεπτομερείας τῆς ἐγχωρίου στολῆς, τυγχάνει ἕξ ἴσου, ἂν μὴ περισσότερον, δυσεξήγητος καὶ σχεδὸν ἀπίθανος. Ἡ διαφοροποιήσις τῆς σημασίας ἀπὸ τῆς πρώτης εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὀφείλεται ἴσως εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ λέξις, δηλοῦσα κατ' ἀρχὰς ὠρισμένον εἶδος διακοσμήσεως τῆς γυναικείας ἐσθῆτος, ἐχρησιμοποιήθη βραδύτερον πρὸς δήλωσιν ἀντιστοίχου διακοσμήσεως τῆς ἀνδρικῆς περιβολῆς.² Ἐὰν δὲν σφάλλωμαι λοιπόν, τὸ Σκύριον βότα πρέπει νὰ διαγραφῆ ἔκ τοῦ ἄρθρου βόλτα καὶ νὰ καταχωρισθῆ εἰς τὸ ἄρθρον βότα μετὰ τῶν ἄλλων ἰδιωματικῶν σημασιῶν τῆς λέξεως.³

γωγῆς τῆς λέξεως εὐσταθεῖ βεβαίως: Ἀθηνᾶ 12, 1900, 374).

1. Ἀπόδειξιν τούτου παρέχει ἡ ἐν ἄρθρῳ βόλτα ἀπόπειρα ἐτυμολογικῆς ἐξηγήσεως, καθ' ἣν «ἡ λ. παλαιότερον θὰ ἐδήλωνε κόσμημα ἔχον βόλτας, δηλ. σπειροειδές». Ἄλλ' ἡ μετάβασις ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς «σπείρας τοῦ κοιλίου» (τῆς περιστροφικῆς δηλ. ἐγκοπῆς ἣν φέρει ἡ σιδηρᾶ ἢ ξυλίνη «βίδα») εἰς τὴν τοῦ «ἄνθους ὅπερ προσαρμόζεται ὡς κόσμημα εἰς τὴν ζώνην, κλπ.» ἢ τὴν τῆς «πτυχῆς τοῦ γυναικείου φουστάνου» φαίνεται ἐντελῶς ἀπίθανος. Ἐκτὸς αὐτοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὅτι οἱ Σκύριοι κατὰ παράδοξον τρόπον λέγουν μὲν «ἡ βίδα ἔχει βόλτες», ἀλλὰ «βάζω βόττα ἔς τὸ φτί» ἢ «τὸ φουστάνι ἔχει βόττες» καὶ ὄχι «βόλτες» ὅπως θὰ ἔπρεπε, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τῆς αὐτῆς λέξεως, καὶ ὅπως πρᾶγματι λέγουν οἱ Σκοπελίται, π. χάριν (βλ. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, Ἑλλ. Ἐθν. Ἐνδυμασίαι II, 21). Ἀποκλείεται ἕξ ἄλλου ἡ ὑπόθεσις τῆς προελεύσεως τῆς λέξεως ἐκ περιφερείας ἐνθα ἐπιχωριάζει ὁ τύπος βόττα ἀντὶ βόλτα, διότι οὐδαμῶς τὸ βόττα τοῦτο σημαίνει «πτυχή τῆς γυναικείας ἐσθῆτος». Νομίζω διὰ ταῦτα ὅτι ἡ μεταφορὰ τῆς σημασίας προῆλθεν ἔκ τινος ὁμοιότητος τοῦ σχήματος τῶν τόξων, ἅτινα σχηματίζονται ἄνωθεν τῶν θυρῶν καὶ παραθύρων τῶν νησιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς οἰκιῶν, πρὸς τὰς πτυχὰς τῆς ἐγχωρίου γυναικείας ἐσθῆτος, ἐντεῦθεν δὲ μετεφέρθη καὶ εἰς τὸ ἄνθινον κόσμημα τῆς περιβολῆς τῶν νέων, δι' ὃν λόγον ἐκθέτω ἐν συνεχείᾳ. Ἡ κατ' ἀντίστροφον σειρὰν μεταφορὰ τῆς σημασίας δὲν δικαιολογεῖται, κατὰ τὴν γνώμην μου.

2. Ἐκ τῶν λαϊκῶν διστίχων εἰς τὰ ὅποια ἡ λέξις ἀπαντᾷ ὑπὸ τὴν δευτέραν ταύτην σημασίαν συνάγεται ὅτι τὸ ἄνθος φορεῖται ὑπὸ τῶν νέων ἐν εἶδει «βότας», ἀντὶ τῆς «βότας» τοῦ γυναικείου φορέματος (πάρ' τα, τοῦ λέει, ἀδελφέ, γὰρ νὰ τὰ βάλῃς βότα: ἐνν. τὰ ἄνθη· βάλε βότα μελικάρι, νὰ σὲ λένε παλληκάρι. κλπ.). Ἐπειδὴ δηλ. «ἡ βότα» ἀποτελεῖ τὸ κατ' ἐξοχὴν κόσμημα τῆς γυναικείας περιβολῆς, ὠνομάσθη κατ' ἀναλογίαν «βότα» τὸ ἄνθος τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ διακοσμητικὸν συμπλήρωμα τῆς στολῆς τῶν νέων, τὸ ὁποῖον φορεῖται «γὰρ βότα», εἰς ἀντιστάθμισμα τρόπον τινὰ τῆς γυναικείας «βότας». Οὕτω, ἐκ τῆς φρ. «ἐφόρσε ἢ ἔβαλε τριαντάφυλλο γὰρ βότα» ἦτο εὐκόλον νὰ λεχθῆ «ἔβαλε μὲν βότα» ἢ καὶ «μυρίζει τὴ βότα».

3. Νομίζω ὅτι ἡ εἰς κοινὸν ἄρθρον σύνταξις τοῦ βόλτα = στροφή, τοῦ βότα = ἄψις,

8) Κατὰ τὰ ἐν τῷ Ἱστορ. Λεξικῶ λεγόμενα, *βροχαλίθρα* (ἦ) λέγεται ἐν Ἡπείρῳ καὶ Εὐρυτανίᾳ «σαύρα πρασίνη ἐξερχομένη ἐκ τῆς γῆς καθὼς πιστεύει ὁ λαὸς ἐν καιρῷ βροχῆς». Τὸ αὐτὸ ἐρπετὸν ὀνομάζεται *βροχαλίδα* (ἦ) ἐν Αἰτωλίᾳ, ἐν Ἡπείρῳ δὲ καὶ ἀλλαχοῦ καλεῖται *βροχαλίδα* (ἦ) «εἶδος σαύρας μὲ δέρμα μελανοξανθόστικτον». Τὰ δύο πρῶτα ὀνόματα θεωροῦνται παραγόμενα «ἐκ τοῦ οὖσ. *βροχάλα*» (διὰ «τῆς καταλ. - ἦθρα» τὸ πρῶτον, διὰ «τῆς καταλ. - ἶδα» τὸ δεύτερον), ἐνῶ τὸ τελευταῖον χαρακτηρίζεται ὡς «ἀγνώστου ἐτύμου». Πιστεύω ἀντιθέτως ὅτι καὶ τὸ *βροχαλίδα* εἶναι τῆς αὐτῆς ἐτυμολογικῆς ἀρχῆς, ἀποτελεῖ δὲ παραλλαγὴν τοῦ συνωνύμου *βροχαλίδα*, ἐξ οὗ προέκυψε κατὰ προληπτικὴν ἀφομοίωσιν ἢ, μᾶλλον, κατὰ παρετυμολογίαν πρὸς τὸ *βράχος*.¹ Ὅθεν τὸ ἄρθρον *βροχαλίδα* εἶναι περιττόν.²

9) Κλείω τὰς παρατηρήσεις αὐτὰς μὲ μίαν περίπτωσιν ἰδιαίτερος περίπλοκον. Ὁ ἀπρόσεκτος καὶ ἐπιπόλαιος, ὁ ὁμιλῶν ἢ ἐνεργῶν ἄνευ προσοχῆς, τάξεως καὶ συνεπείας, ὁ ἐξημμένος καὶ μωρολόγος, ὁ ἄτακτος καὶ ἀκατάστατος, λέγεται *ἀναφάνταλος* εἰς τινα χωρία τῆς Κυνουρίας (Βούρβουρα, κ. ἄλλ.), τῆς Β. Εὐβοίας (Ψαχνά, Πολιτικά, κ. ἄλλ.) καὶ τὴν νῆσον Σκιάθον, *ἀναφάνταλους* εἰς ἄλλα χωρία τῆς Β. Εὐβοίας (Ἁγία Ἄννα, Ἄκρες, κ. ἄλλ.) καὶ *ἀγφάνταλους* εἰς ἄλλα (Στρόπωνες, Μετόχι, κ. ἄλλ.), ὡς καὶ εἰς χωρία τῆς Σάμου (Καρλόβασι, κ. ἄλλ.), *ἀλαφάνταλους* δὲ εἰς Αἰτωλίαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Δ. Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ὁ ἀείμνηστος Γ. Χατζιδάκις, ὅστις εἶχεν ὑπ' ὄψιν μόνον τὸν ἐξ Αἰτωλίας τύπον ὑπὸ τὴν ἀμάρτυρον ἄλλοθεν μορφήν *ἀλοφάνταλος*, ἐθεώρει τὸ ἐπίθετον παραχθὲν «ἐκ τοῦ ἄλλος ἀντ' ἄλλου + φαντὸς φαίνομαι» καὶ ἔγραφε κατὰ συνέ-

τόξον, καὶ τοῦ οὐδ. *βόλτο* = ἀψίς, θολοειδὲς οἰκοδόμημα, εἶναι ἀδικαιολόγητος, ἐφ' ὅσον τὸ *βόλτα* προέρχεται «ἐκ τοῦ Ἱταλ. *volta*», τὸ *βότα* «ἐκ τοῦ μεσν. *βότα*» καὶ τὸ *βόλτο* «ἐκ τοῦ Ἱταλ. *volto*». (Δὲν συντάσσονται εἰς κοινὸν ἄρθρον, π. χίριν, τὰ Γαλλ. *volte* καὶ *voûte*, ἀκριβῶς ἀνάλογα). Ἀλλὰ καὶ σημασιολογικὴ σύγχυσις προκαλεῖται ἐντεῦθεν. Ὁ ἀναγνώστης δὲν δύναται νὰ διακρίνη ἐὰν εἰς τὰ ιδιώματα, εἰς τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖται τὸ *βότα* ἢ τὸ *βόλτο* - *βόττο*, λέγεται παραλλήλως καὶ τὸ *βόλτα*, ἢ ἐὰν ἢ α ἢ β σημασία ἀναφέρεται εἰς τὸν τύπον *βόλτα* ἢ *βότα* ἢ *βόλτο* τοῦ λήμματος. Πρέπει λοιπὸν νὰ χωρισθῇ τὸ κοινὸν *βόλτα* καὶ ἐνιαχοῦ *βόττα* = στροφή, καμπή, κλπ., ἀπὸ τὰ ιδιωματικά *βότα* καὶ *βόλτο*.

1. Ἡ παρετυμολογία εἶναι εὐνόητος, δεδομένου ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ *βροχαλίδα* δὲν εἶναι σαφῆς πάντοτε εἰς τοὺς χρησιμοποιοῦντας τὴν λέξιν, ἢ πλειονότης τῶν ὁποίων ἀγνοεῖ τὴν πρόληψιν περὶ σχέσεως μεταξὺ βροχῆς καὶ σαύρας, γνωρίζει ὅμως ὅτι οἱ λίθοι καὶ οἱ βράχοι ἀποτελοῦν τὸ σύννηθες καταφύγιον τῶν σαυρῶν.

2. Σημειῶνω, ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ὅτι καὶ τὸ ἄρθρον *βουλίτης* (ὀ) τυγχάνει ἐξ ὀλοκλήρου περιττόν καὶ ὀβελιστέον, δεδομένου ὅτι ἡ λέξις συνετάχθη ὀλίγον κατωτέρω ὑπὸ τὴν ὀρθὴν μορφήν *βουελίτης* καὶ τὴν ὀρθὴν ἐτυμολογίαν. Εἰς ἀναγνωστικὸν ὡσαύτως λάθος ὀφείλεται καὶ τὸ ἄρθρ. *γάντζι* (τό), ἀντὶ *γόντζι* (τό), καὶ πρέπει νὰ διαγραφῇ. Τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὸ λῆμμα *γαντζι* (τό) = κνήμη, σκέλος, δημιουργηθὲν ἐξ ἐσφαλμένης ἐτυμολογίας τοῦ ρ. *ἀπογαντζίζω*.

πειαν *ἀλλοφάνταλος*.¹ Τὴν ἐκ τοιοῦτου συμφυρομοῦ παραγωγὴν ἀπέκρουσεν ὁ καθηγητὴς Β. Φάβης, ὅστις ἐγνώριζε μὲν καὶ τὸν ἐκ Βουρβούρων τύπον *ἀναφάνταλος*, ἐνόμιζεν ὅμως ὅτι οὗτος προῆλθεν ἐκ τοῦ *ἀλαφάνταλος*, τὸν ὁποῖον ἀνήγαγεν εἰς ἀρχικὸν **ἀλαλάφαντος*, σύνθετον ἐκ τῶν ἐπιθ. *ἀλαλος* καὶ *ἄφαντος*.² Ἀντιθέτως εἰς τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν οἱ ἰδιωματικοὶ τύποι *ἀναφάνταλος* καὶ *ἀλαφάνταλος* συνεδυσσθησαν πρὸς τοὺς ἐπίσης ἰδιωματικούς καὶ συνωνύμους *ἀντάλλαβους* (Ἀρτοτίνα, Αἰτωλία, Ζαγορά, Πορταριά), *ἀλλάνταβος* (Πωγώνιον), *ἀλλάνταβους* (Αἰτωλία, Ἀρτοτίνα, Κλώνιον), *ῥάνταβους* (Κλώνιον), *ῥανταβός* (Γορτυνία, κ. ἄλλ.). ἔθεωρήθησαν δὲ προσελθόντες καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ «τὸ μεταγν. ἐπίθ. *ἀντάλλαγος*». Κατ' ἀκολουθίαν, κατεχωρίσθησαν ὅλοι ὑπὸ τὸ ἀμάρτυρον λῆμμα *ἀντάλλαγος*, κατὰ λόγον τῆς μικροτέρας ἢ μεγαλυτέρας ἀπὸ τούτου φωνητικῆς ἐξαλλοιώσεως ἐκάστου, ὡς ἐξῆς: *ἀντάλλαγος* – *ἀντάλλαβους* – *ἀλλάνταβος* – *ἀλλάνταβους* – *ἀναφάνταλλος* – *ἀλαφάνταλλος* – *ῥάνταβους* – *ῥανταβός*. Τοῦτο δέ, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπεξηγήσεως διὰ τὴν υἰοθετηθεῖσαν ἔτυμολογίαν ἢ τὰς ἐξ αὐτῆς γεννωμένας ποικίλας ἀπορίας.³ Αἱ ἀπορίαι ἐν τούτοις ἀνακύπτουν αὐτομάτως καὶ δὲν εἶναι μικραὶ ἢ ἀσήμαντοι, ὥστε νὰ μείνουν ἀπαρατήρητοι.

Τὸ ἐπίθετον *ἀντάλλαγος* σημαίνει, κατὰ τὴν παρὰ Σουΐδα διασωθεῖσαν ἐρμηνείαν καὶ τὰ εἰς πίστῳσιν ταύτης προσαγόμενα παραδείγματα ἐκ τοῦ Μενάνδρου, «τὸν ἀντὶ ἐτέρου ἠλλαγμένον», τὸν ὑποκατασταθέντα δηλαδὴ εἰς τὴν θέσιν ἄλλου. Εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικὸν παρατίθεται ἡ ἐρμηνεία αὕτη τοῦ λεξικογράφου, ἀλλὰ δὲν διασαφεῖται πῶς ἐξ αὐτῆς προῆλθεν ἡ σημερινὴ σημασία «ὁ ἔχων οἰονδήποτε σωματικὸν ἐλάττωμα», ἣτις κατεχωρίσθη πρώτη, ἐπειδὴ ἐθεωρήθη προφανῶς ἢ πλησιεστέρα πρὸς τὴν ἀρχικὴν, ἢ ἄλλη τις τῶν σημασιῶν «ἀνισύρροπος, δύστροπος, ἀπρόσεκτος», αἱ ὁποῖαι παρατίθενται ἐν συνεχείᾳ.⁴ Ἡ μεταβολὴ τῆς

1. Βλ. Ἀθηνᾶ 29 (1917), 212.

2. Βλ. Λεξικογρ. Δελτ. 2 (1940), 119. 5 (1950), 87: ἐκ τοῦ **ἀλαλάφαντος* «διὰ μεταθέσεως τῆς συλλαβῆς *αλ* προέκυψεν ὁ τύπος *ἀλαφάνταλος*», ἐκ τούτου δὲ «εἴτε διὰ περιετυμολογίας πρὸς τὴν πρόθεσιν *ἀνά* εἴτε μᾶλλον κατ' ἀνομοίωσιν» ὁ τύπος *ἀναφάνταλος* (πβ. κατωτ., σελ. 55 ὑποσ. 2).

3. Μία τούτων, οὐχὶ δὲ ἡ ὀλιγώτερον εὐλόγος, εἶναι τεχνικῆς φύσεως: πῶς ὁ ὁμιλῶν τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον τύπον τοῦ ἐπιθέτου θὰ σκεφθῆ νὰ ἀναζητήσῃ τοῦτον ὑπὸ τὸ λῆμμα *ἀντάλλαγος* τοῦ Λεξικοῦ ἢ τὸ ἐπίρρ. *ἀναφάνταλα* καὶ *ἀλλάνταβα* ὑπὸ τὸ *ἀντάλλαγα* ἢ τὸ ρ. *ἀναφανταλιάζω* ὑπὸ τὸ *ἀνταλλαγιάζω*, ἐφ' ὅσον οὐδὲν παραπεμπτικὸν λῆμμα βοηθεῖ εἰς τοῦτο;

4. Πρόσθετον ἀπόδειξιν τῶν δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας πράγματι παρουσιάζει ὁ ἔτυμολογικὸς καθορισμὸς τῶν ἰδιωματικῶν τύπων τοῦ ἐπιθέτου, ἀποτελεῖ ἡ ἀρχικῶς σημειωθείσα τάλαντευσις ὡς πρὸς τὴν ἀναγωγὴν αὐτῶν εἰς τὸ ἐπίθ. *ἀντάλλαγος* ἢ τὸ περίπου συνώνυμον *ἀνταλλος*. Οὕτω, εἰς τὸ ἄρθρ. *ἀκατάστατος*, συνώνυμον τοῦ *ἀναφάνταλος*, *ἀντάλλαβος*, κλπ., ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται εἰς τὸ λῆμμα *ἀνταλλος*. Μετὰ τὸν ὀριστικὸν ὅμως προσανατολισμὸν πρὸς τὸ *ἀντάλλαγος*, ἡ πεπλανημένη παραπομπὴ διορθοῦται ἐν λ. *ἀνταλλος* ὡς ἐξῆς: «*ἀνταλλος*

σημασίας τοῦ ὀνόματος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μενάνδρου εἰς τὴν ἰδικὴν μας δὲν θὰ ἀπετέλει βεβαίως τὸ μοναδικόν τι ἢ παρὰδοξον, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ σημασίας δυναμένης νὰ συσχετισθῆ κατὰ τινα τρόπον ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐποχῆς εἰς τὴν ἄλλην, ἢ ἐὰν ὑπῆρχον ἐνδείξεις ἐνδιαμέσου χρήσεως τοῦ ἐπιθέτου ὑπὸ σημασίαν δυναμένην νὰ δικαιολογήσῃ τὴν μεταφορὰν ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ σημασίας εἰς τὴν σημερινήν.¹ Οὐτε τὸ ἐν ὅμως οὔτε τὸ ἄλλο συμβαίνει. Ὑπάρχουν δ' ἐπὶ πλέον ἀναμφισβήτητα δεδομένα μαρτυροῦντα περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Οὕτω, ἐν Ἡλείῳ (Ζαγόρ., κ. ἄλλ.) καὶ Κερκύρα χρησιμοποιεῖται τὸ ἐπίθ. ἀντικατάλλαγος (καὶ ἐπίρρ. ἀντικατάλλαγα) ὑπὸ τὴν σημασίαν «ὁ κατ' ἐναλλαγὴν φερόμενος ἢ τοποθετούμενος, ὁ κατ' ἀντίστροφον φορὰν ἐναλλασσόμενος».² Εἶναι λοιπὸν δύσκολον νὰ παραδεχθῆ τις ὅτι τὸ μὲν ἀντικατάλλαγος διετήρησε τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν καὶ σημασίαν,³ ἐνῶ εἰς τὴν αὐτὴν ἢ γειτονικὴν περιφέρειαν τὸ παραπλήσιον ἀντάλλαγος μετεβλήθη ριζικῶς κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὴν σημασίαν. Ἐν Κυνουρίᾳ ἐξ ἄλλου, Γορτυνίᾳ, Αἰτωλίᾳ, Θεσσαλίᾳ, Σάμῳ καὶ Β. Εὐβοίᾳ χρησιμοποιοῦνται τὰ οὖσ. ἀλλαγὴ (ἢ ἀλλαῆ) καὶ ἀνταλλαγὴ (ἢ ἀνταλλαῆ), ὡς καὶ τὸ ἐπίθ. ἀνάλλαγος (ἢ

ἐπίθ. ἐγράφη ὡς συνών. τοῦ ἀκατάστατος I. Ἀντὶ τοῦ ὑποθετικοῦ τούτου τύπ. ἐπροτιμήθη ὁ ἀντάλλαγος. ὁ ἰδ.). Ὡς πρὸς τὴν εὐστοχίαν τῆς προτιμηθείσης ἐτυμολογίας θὰ γίνῃ ἀμέσως κατωτέρω λόγος, ἢ προβαλλομένη ὅμως διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἐκ τοῦ ἀντάλλος παραγωγῆς δικαιολογία δὲν εὐσταθεῖ, ἐφ' ὅσον τὸ ἐπίθετον μαρτυρεῖται ὄχι μόνον εἰς τὸ τοῦ Σουΐδα λεγόμενον λεξικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ σχόλια εἰς Διονύσιον τὸν Θοῦκα (σελ. 343, ἐκδ. Hilgard. Πβ. S. C. Caratzas, ἐν Aevum XXV, 1951, 111, καὶ κατωτ. σελ. 56 ὑποσ. 3).

1. Πβ. Γ. Χατζιδ. ΜΝΕ 1, 174. Γεν. Γλωσσ., 201-2.

2. Προκε μένου περὶ φύλλων «πίττας», π. χάριν, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦνται τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ κατ' ἀντίθετον φορὰν (βλ. Β. Φανίτσιου, Τὰ Καλούδια μας, 129) ἢ περὶ «χειροβόλων» δημητριακῶν, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦνται κατὰ τὸ ἀλώνισμα εἰς τρόπον ὥστε ἢ καλὰ μὴ τοῦ ἐνός νὰ εὐρίσκειται ἀντικρὺ τῆς τοῦ ἄλλου (βλ. Γ. Σαλβάνου, Τὸ ἰδ. Ἀργυράδων Κερκύρας, 20) ἢ περὶ χρόνου ἐργασίας καὶ ἀναπαύσεως ἐναλλασσομένων (Κ. Θεοτόκη, Τὰ Γεωργικά τοῦ Βιργιλίου, 5), κλπ.

3. Εἰς τὸ ἄρθρον ἀντικατάλλαγος τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ διδάσκεται ὅτι τὸ ἐπίθ. ἐσχηματίσθη «ἐκ τῶν προθ. ἀντὶ καὶ κατὰ καὶ τοῦ οὖσ. ἀλλαγὴ ἢ ἐκ τοῦ μεταγν. ἐπίθ. ἀντάλλαγος ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀντάλλος καὶ τῆς προθ. κατὰ ὑπείσελθούσης κατὰ τινα ἀναλογίαν». Ἄλλ' ἢ ἀμύχανος αὕτη ἐτυμολογία, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀντιφάσκει πρὸς ὅσα ὀλίγον προηγουμένως ἐδιδάχθησαν ἐν τῷ Λεξικῷ εἰς τὰ ἄρθρα ἀντάλλαγος καὶ ἀντάλλος (βλ. τὴν ὑποσ. 4 τῆς προηγ. σελ.), προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ νεώτερον σχηματισμὸν προφανῶς ἀπίθανον, ἐνῶ πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ παλαιᾶς κληρονομίας. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐπίθ. δὲν μαρτυρεῖται ἐκ τῆς γραπτῆς παραδόσεως οὐδὲν σημαίνει, ἐφ' ὅσον παραδίδονται ἀπὸ τῆς Ἑλληνιστικῆς τοῦλάχιστον ἐποχῆς τὸ ἀντικαταλλάσσω καὶ τὸ ἀντικατάλλαξις καὶ τὸ ἀντικαταλλαγή, παραλλήλως δὲ τὸ ἀντάλλαγος, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἀκατάλλαγος. Πρέπει λοιπὸν καὶ τὸ ἀντικατάλλαγος νὰ εἶναι τῆς ἰδίας περιόδου ἐποχῆς, δεδομένου ἄλλως τε ὅτι καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ, ἀμετάβλητος ἔκτοτε (ἀπόδειξις τὸ ἀντικαταλλάσσω, ἰδιαιτέρως δὲ τὸ ἀντικαταλλαγή, κοινὸν κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν), συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως ταύτης.

ἀνάλλαγους ἢ καὶ ἀνάλλαους), ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς «ἀλλαγῆς, ἀνταλλαγῆς, ἀντικαταστάσεως». ¹ Εἶναι ἕξ ἴσου δύσκολον ἐπομένως νὰ παραδεχθῆ τις ὅτι, εἰς τὰ αὐτὰ ἰδιώματα, τὰ μὲν ἀλλαγῆ, ἀνταλλαγῆ, ἀνάλλαγος διετηρήθησαν κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὴν σημασίαν, τὸ δὲ ἀντάλλαγος ἔγινε μορφολογικῶς καὶ σημασιολογικῶς ἀγνώριστον. Εἶναι δηλαδή, ἐν συμπεράσματι, λογικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ἐσφαλμένον τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἐκ διαφόρων λέξεων τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ὁμιλουμένων ἕξ ἴσου συχνὰ εἰς ὠρισμένα ἰδιώματα, αἱ μὲν ἄλλαι διετήρησαν κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν αἰώνων τὴν φωνητικὴν αὐτῶν εἰκόνα καὶ σημασίαν, μία δὲ καὶ μόνη μετεβλήθη καθ' ὅλοκληρίαν φωνητικῶς καὶ σημασιολογικῶς, καὶ μάλιστα εἰς διάφορον βαθμὸν ἀπὸ περιφερείας εἰς περιφέρειαν. Μόνον λέξις ξένη πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἴσθημα τῶν ὁμιλούντων θὰ ἐδικαιολόγει τοιαύτας μεταβολάς.

Τὸ αὐτὸ ἀσυμβίβαστον παρατηρεῖται ἄλλως τε καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων τύπων, οἵτινες θεωροῦνται προελθόντες ἐκ τοῦ ἐπιθ. ἀντάλλαγος. Οὕτω, ὁ τύπος ἀντάλλαβος (καὶ ἀλλάνταβος, κατ' ἀντιμετάθεσιν) τῶν ἰδιωμάτων τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Θεσσαλίας, ὅστις θεωρεῖται προελθὼν ἀμέσως ἐκ τοῦ ἀντάλλαγος διὰ τροπῆς τοῦ γ εἰς β, δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν φωνητικὴν τῶν ἐν λόγῳ ἰδιωμάτων, καθ' ἣν θὰ ἀνέμενέ τις τὴν ἀποσιώπησιν τοῦ μεσοφωνηεντικοῦ γ (ὅπως εἰς τὰ ἀλλα(γ)ή, ἀνταλλα(γ)ή, ἀνάλλα(γ)ος) καὶ ὄχι τὴν μεταβολὴν αὐτοῦ εἰς β. ² Καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅμως ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη συνετελέσθη πού κατὰ τινα συμφυρμόν, ³ ἀπομένει πάλιν ὁ τύπος ἀναφάνταλος - ἀλαφάνταλος τῆς Κυβουρίας, Εὐβοίας, Σκιάθου, Σάμου καὶ Αἰτωλίας, τοῦ ὁποίου τὴν προέλευσιν ἐκ τοῦ ἀντάλλαβος - ἀλλάνταβος οὐδεμία σύμφυρσις ἢ ἀναλογία ἢ ἄλλη γλωσσικῶς δυνατὴ μεταβολὴ εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐρμηνεύσῃ.

1. Βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐν λ. (Τὸ οὖσ. ἀνταλλαγῆ, εὐρέως χρησιμοποιούμενον, σημειωτέον, εἰς τὸν δημῶδη λόγον, ἐσφαλμένως χαρακτηρίζεται ὡς «μεσαιωνικόν». Εἶναι ἀσφαλῶς παλαιότερον καὶ σύγχρονον πρὸς τὸ ἀντάλλαγος, ἐφ' ὅσον ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰ Ἑλληνο-λατινικὰ γλωσσάρια καὶ εἰς τὴν Ἐπιστολὴν πρὸς Διόγνητον, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸν Ἡούχιον).

2. Πβ. Α. Α. Παπαδοπούλου, Γραμμ. τῶν βορ. ἰδιωμ., 32.

3. Εἰς τὸ χωρίον Ἀργυράδες Κερκύρας τὸ ἐπίρρ. ἀντικατάλλαγα προφέρεται ἀντικατάλλαβα (κατὰ Γ. Σαλβάνον, Τὸ ἰδ. Ἀργυράδων Κερκύρας, 20, καὶ ἐν Λαογραφίᾳ 10, 1929, 157 ὑποσ. 1), τοῦτο δὲ ὑπέβαλεν ἴσως τὴν ἰδέαν τῆς ἀναγωγῆς τοῦ ἀντάλλαβος εἰς τὸ ἀντάλλαγος. Ἄλλ' ἢ μεταβολὴ αὕτη, ὀφειλομένη προφανῶς εἰς συμφυρμόν πρὸς τὸ λαβαίνω (κατάλαβα, ἀνάλαβα), εἶναι τελείως μεμονωμένη. Ἀντιθέτως, ὄχι μόνον ἐν Ἠπειρῷ λέγεται ἀντικατάλλαγα καὶ ἀντικατάλλαγος (ὁ ἐκ τοῦ Λεξ. Δημητράκου καταχωρισθεὶς ἐν τῷ Ἱστορ. Λεξικῷ τύπος ἀντικατάλλαγα εἶναι πιθανῶς ὁ Ἠπειρωτικὸς), ἀλλὰ καὶ ὁ Κερκυραῖος λόγιος Κ. Θεοτόκης, γνωστὸς διὰ τὴν πρὸς τὸ ἰδιῶμα τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος προσήλωσιν, παραδίδει τύπον ἀντικατάλλαγος (βλ. τὴν ὑποσ. 2 τῆς προηγ. σελ.), ἀντικατάλλαγος δὲ γράφει ὡσαύτως καὶ ὁ Ναυπάκτιος Κ. Κυραβίδας (Δωρ. Ἄσμα, 53).

Ἐὰν τέλος εἰς τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα προσθέσωμεν: 1) ὅτι ὁ τύπος *ἀναφάνταλος* - *ἀλαφάνταλος* ἀπαντᾷ ὑπὸ σταθερὰν σχετικῶς μορφήν, ¹ καίτοι ὁμιλεῖται εἰς ἰδιώματα ἀπομεμακρυσμένα ἀλλήλων· 2) ὅτι ὁ τύπος *ἀντάλλαβος* ἀντιθέτως παρουσιάζεται σημαντικῶς ἠλλοιωμένος ἀπὸ ἰδιώματος εἰς ἰδιώμα· 3) ὅτι εἰς ταῦτα καὶ εἰς ἐκεῖνα τῶν ἰδιωμάτων χρησιμοποιοῦνται παραλλήλως καὶ οἱ τύποι *ἀλλα(γ)ή*, *ἀνταλλα(γ)ή*, *ἀνάλλα(γ)ος*· 4) ὅτι εἰς πολλὰ χωρία τῆς Αἰτωλίας ὁμιλοῦνται συγχρόνως καὶ ἀδιαφόρως οἱ τύποι *ἀλλάνταβος* καὶ *ἀλαφάνταλος*, γεγονός δυσεξήγητον φωνητικῶς, ἔὰν ὑποτεθῆ ὅτι ἀμφοτέρω ἀνάγονται εἰς κοινὸν ἀρχικὸν τύπον, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ συμπεράνωμεν δύο τινά: 1) ὅτι τὸ *ἀναφάνταλος* - *ἀλαφάνταλος* εἶναι ἐτυμολογικῶς διάφορον τοῦ *ἀντάλλαβος* - *ἀλλάνταβος*· 2) ὅτι οὐδέτερος τῶν τύπων τούτων ἀνάγεται εἰς τὸ μεταγενέστερον ἐπίθ. *ἀντάλλαγος*.

Νομίζω, ὅτι ὁ τύπος *ἀλαφάνταλος* ἀποτελεῖ ἐλαφρῶς παρηλλαγμένην μορφήν τοῦ συχνότερον ἀπαντῶντος *ἀναφάνταλος*, ² ὅστις προῆλθεν ἐκ τοῦ μεταγενέστερου ἐπίθ. *ἀναφάλαντος*. Τὸ *ἀναφάλαντος* δὲ τοῦτο (καὶ *ἀναφάλανθος* σπανιώτερον) ἀπαντᾷ συχνότατα εἰς τοὺς παλῦρους καὶ ἀλλαχοῦ ἐπὶ προσώπων τῶν ὁποίων ἔχει ἀρχίσει νὰ ἀποψιλοῦται ἢ ἔχει ἤδη ἀποψιλωθῆ ἀρκετὰ τὸ ἔμπροσθεν, τὸ ὑπὲρ τὸ μέτωπον, μέρος τῆς κόμης. ³ Δύσκολον βεβαίως εἶναι νὰ ἐξηγηθῆ πῶς τὸ ἐπίθετον ἐκ τῆς σημασίας «ὁ κατὰ τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς κεφαλῆς φαλακρός, ὁ *ἀναφαλαντίας*» μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν «ὁ μωρολόγος, ἐπιπόλαιος, ἐξημμένος». Εἶναι ἐξ ἴσου δύσκολον ὅμως νὰ ἀγνοηθῆ ἢ μεταξὺ τοῦ *ἀναφάλαντος* καὶ *ἀναφάνταλος* καταφανῆς φθιογγολογικὴ σχέσις, ⁴ κατὰ τοσοῦτο δὲ μᾶλλον ὅσον ὑπάρχει καὶ γραπτὴ μαρτυρία ἔγκυρος ἐπιβεβαιουῦσα τὴν σχέσιν ταύτην καὶ ἀπὸ σημασιολογικῆς ἀπόψεως. ⁵

1. Σημειωθῆτω ἰδιαιτέρως ἡ παρουσία καὶ ἡ θέσις τοῦ φ. (Ὁ ἐκ τινων χωρίων τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Σάμου τύπος *ἀναφάνταλος*, προφερόμενος μὲ τὸ ν ὑπερωικὸν εἰς τρόπον ὥστε τὸ ι νὰ ἀκούεται ὡς ἐνδιάμεσος φθόγγος μεταξὺ ε καὶ ι, προῆλθε κατὰ τὴν γνωστὴν μεταβολὴν τῆς προθ. *ἀνα* - εἰς *ἀνε* - : βλ. *Φ. Κουκουλέν*, ἐν Ἀθηνῶν 43, 1932, 65).

2. Ἡ τροπὴ τοῦ ν εἰς λ ἐγένετο προδήλως κατ' ἀνομοίωσιν, πιθανῶς δὲ καὶ κατὰ τινα συμφυρμὸν πρὸς τὸ συνών. *ἀλλάνταβος*. (Ὅτι ἀρχικὸς τύπος εἶναι τὸ *ἀναφάνταλος* καὶ ὄχι τὸ *ἀλαφάνταλος* < **ἀλαλάφαντος*, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ μ. Β. *Φάβης*, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ *ἀλιφανταλιὰ* τῆς Σαμοθράκης, προελθόντος κατ' ἀνομοίωσιν ἐκ τοῦ *ἀνιφανταλιὰ* (< *ἀνεφανταλιὰ* < *ἀναφανταλιὰ* καὶ ὄχι ἐκ τοῦ *ἀλαφανταλιὰ* < *ἀλαφάνταλος*).

3. Βλ. *Fr. Preisigke* καὶ *Liddell - Scott - Jones*, ἐν λ. Πβ. *Ed. Mayser*, *Gramm. d. ptolem. Pap. I* 3, 189.

4. Ἡ μεταβολὴ *ἀναφάλαντος* > *ἀναφάνταλος* ἔγινε προφανῶς κατ' ἀντιμετάθεσιν τῶν συμφώνων λ - νι, συνήθη καὶ εὐκόλον (πβ. Β. *Φάβης*, ἐν *Λεξικογρ. Δελτ.* 1, 1939, 92, 126/27), εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως συνέβαλε, φαίνεται, καὶ τάσις τις προσαρμογῆς τοῦ ἐπιθέτου πρὸς τὰ συνών. *ἀνάταλος*, *παράταλος* καὶ *παρασάνταλος*.

5. Γνωστὸν εἶναι ὅτι εἰς τὴν ἐτυμολογικὴν ἔρευναν ὁ σημασιολογικὸς παράγων βα-

Συμφώνως πρὸς γλῶσσαν τοῦ Ἰουχίου τὸ ἀναφάλαντος ἐσήμαινεν ὅτι καὶ τὸ σιλλός. Ἐπίθ. σιλλός, ἐκ τοῦ οὖσ. σίλλος δηλοῦντος «ἔμμετρον σκῶμμα, ψόγον μετὰ παιδιᾶς δυσαρέστου», ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς τὸν διακωμωδοῦντα, περιπαίζοντα καὶ χλευάζοντα εὐυπόληπτα πρόσωπα δι' εὐτραπέλων στιχουργημάτων, ἐν

ρύνει περισσότερο τοῦ φωνητικοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὁ δεύτερος πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται ἢ νὰ παραμερίζεται εἰς τὴν πρώτην δυσκολίαν, ἢ νὰ παρουσιάζει ἢ ἔρευνα τοῦ πρώτου. Ἔργον τοῦ ἐρευνητοῦ εἶναι νὰ ἀποφεύγῃ τὰ ἐξ ἐσφαλμένης ἐκτιμήσεως τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν παραγόντων τούτων ἐτυμολογικὰ λάθη ἢ, ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον ἐν τῇ πράξει, νὰ περιορίσῃ ταῦτα εἰς τὸ ἐλάχιστον. (Πβ. Γ. Χατζιδ., Ἄναγν. Συγκρ. Γλωσσ., 162 κ. ἐξ. ΜΝΕ 1, 125 κ. ἐξ.). Αἱ περισσότεραι ἀκριβῶς τῶν γλωσσικῶν ἐπιστάσεων τῆς παρούσης μελέτης ἀναφέρονται εἰς τὸ δύσκολον τοῦτο ἔργον καὶ παρέχουν σαφῆ, ἐλπίζω, παραδείγματα σαφαιμάτων εἰς τὰ ὅποια ὀδηγεῖ ἢ παραμέλησις τοῦ σημασιολογικοῦ ἰδία παράγοντος (βλ. σελ. 9 ὑποσ. 1, σελ. 20-21, 28 κ. ἐξ.), ἀλλὰ καὶ τοῦ φθολογικοῦ (βλ. τὴν περίπτωσιν τοῦ γαλανός - γαλανός καὶ τὴν τοῦ λιγερός - λιγερός). Ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ νὰ ὑπογραμμίσω σαφέστερον τὴν σημασίαν τοῦ δευτέρου τούτου παράγοντος προσθέτω ἐν εἰσέτι χαρακτηριστικὸν παράδειγμα. Τὸ Νεοελλην. ρῆμα γανώνω προέρχεται ἐκ τοῦ ἀρχαίου, μεταγενεστέρου καὶ μεσαιωνικοῦ γανῶ (γανόω), ἢ δὲ σημασιολογικῆ διαφοροποίησις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον ὑπῆρξε μικρὰ καὶ ὀμαλὴ (βλ. J. E. Kalitsunakis, Mittel-und Neugr. Etglär. bei Eustathius, 36-38). Ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐννοίας «καθιστῶ τι λαμπρόν, στιλπνόν» μετέπεσε κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἤδη ἐποχὴν εἰς τὴν συγκεκριμένην ἔννοιαν «ἐπαλείφω διὰ λεπτοῦ στρώματος κασσιτέρου, καλαϊνίζω» χάλκινον ἀγγεῖον ἢ «ἐπαλείφω δι' εἰδικοῦ ἐπιχρίσματος, βερνικιώνω» πηλινον σκεῦος. Ἐντεῦθεν ἔλαβε βραδύτερον ἐνιαχοῦ τὴν εὐρύτεραν σημασίαν «ἐπαλείφω, ἐπιχρίω διὰ τινος οὐσίας», π. χάριν δι' αἰθάλης (μονντζουρόνω, ἐξ οὗ καὶ μεταφορ. «στιγματίζω ἠθικῶς») ἢ διὰ λιπαρᾶς οὐσίας (γαλιίζω, ἐξ οὗ ἀμεταβ. «στίβω ἐκ πάχους, παχύνομαι»). Ὑπάρχει κατὰ συνέπειαν ἐν μόνον ρῆμα γανώνω μὲ διαφόρους σημασιολογικὰς ἀποχρώσεις κατὰ τόπους καὶ ὄχι τρία ἐτυμολογικῶς διάφορα γανώνω, ἐξ ἀρχαίας κληρονομίας τὸ ἐν καὶ νεώτερα τὰ δύο ἄλλα, ὡς διδάσκεται εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικόν. Ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν ἀρχ. Ἑλληνικὴν «ἢ στιλπνότης» τῶν μεταλλίνων ἀντικειμένων ἐλέγετο γάνος (τό), γάνος δὲ λέγεται καὶ σήμερον ἐνιαχοῦ, εὐρύτερον δὲ γάνα (μεταπλασθὲν ἐκ τοῦ οὐδ. κατὰ τὸ λέγα, μονντζούρα: βλ. Γ. Χατζιδ. ΜΝΕ 2, 56 κ. ἐξ.), «τὸ ἐπίχρισμα, τὸ λεπτόν στρώμα», τὸ ὅποιον ὁμοιάζει οὕτως ἢ ἄλλως πρὸς τὸ «ἐπίχρισμα» τῶν γανωθέντων μεταλλίνων ἢ πηλίνων ἀγγείων καὶ σκευῶν. Κατ' ἀκολουθίαν, δὲν ὑπάρχουν δύο διάφορα οὖσ. γάνος (τό), τὸ ἐν ἐξ ἀρχαίας κληρονομίας καὶ τὸ ἄλλο νεώτερον (τὸ ἀρχ. γάνος = εἶδος ἰχθύος, θεωρούμενον «ἀγνώστου ἐτύμου», εἶναι τὸ μεταγν. γάννος), καὶ ἰδιαίτερον οὖσ. γάνα (ἦ), «ἀγνώστου ἐτύμου» μάλιστα τοῦτο, ὡς ἐπίσης διδάσκεται εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικόν. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους καὶ τὰ νεώτερα παράγωγα, δηλ. τὰ οὖσ. γανῆ (ἦ), γάνωμα (τό), καὶ τὰ ρήματα γανιάζω, γανίζω δὲν ἔπρεπε νὰ χωρισθῶν εἰς δύο ἐτυμολογικῶς διάφορα γανῆ, δύο γάνωμα, δύο γανιάζω, δύο γανίζω. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἠδύνατο νὰ ἀποφρευθῆ ἢ καταχώρισις ὑπὸ τὸ λῆμμα γαιίζω (κλαίω, κραυγάζω) τοῦ ἐκ Σαμοθράκης γαιίζω (= ὑποφέρω ἐκ δίψης, κλπ.), ὅπερ εἶναι τὸ γαρίζω (ἐκ τοῦ γάρος), συνών. καὶ ἀντίστοιχον τοῦ γανίζω (ὡς τὸ γαριάζω τοῦ γανιάζω, ὅθεν καὶ γαριάζω ἐνιαχοῦ, κατὰ συμφυρμόν), γνωστοῦ ὄντος ὅτι τὸ -ρ- ἀποβάλλεται εἰς τὸ ἰδίωμα τῆς νήσου (βλ. A. H. Isenberg, ἐν Ἀφιερ. εἰς Γ. Χατζιδάκιν, 90 κ. ἐξ.).

1. σιλλός: ἀναφάλ[λ]αντος. μῶμος. κακολογία. καὶ χλευασμός. (Ὅρθῶς ὁ καθηγ. Β. Φά-

συνεχεία δὲ τὸν κακολογοῦντα καὶ διασύροντα τοὺς πάντας καὶ τελικῶς τὸν μωρολόγον, φλύαρον, κοῦφον.¹ Ἐπομένως καὶ τὸ συνώνυμον ἀναφάλαντος ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔκτοτε καὶ μάλιστα κοινῶς, ἀφοῦ ὁ συντάξας τὴν παρ' Ἡσυχίου γλῶσσαν λεξικογράφος μετεχειρίσθη τοῦτο ὡς κύριον ἐρμήνευμα τοῦ σιλλός.² Ἡ μετέπειτα σημασιολογικὴ ἐξέλιξις τοῦ (ἀναφάλαντος)-ἀναφάνταλος ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ «μωρολόγος καὶ κοῦφος» εἰς τὴν ἐννοιαν τοῦ «ἐπιπόλαιος καὶ ἐξημιμένος» ἢ εἰς τὴν τοῦ «ἀπρόσεκτος καὶ ἀκατάστατος» δὲν χρήζει, ὑποθέτω, ἰδιαιτέρας ἐπεξηγήσεως.³ Πρόκειται καταφανῶς περὶ σημασιολογικῶν ἀπο-

βης διείδεν ὅτι ὑπὸ τὸ λῆμμα τοῦτο κατεχωρίσθησαν ἐκ συγχύσεως δύο διάφοροι λέξεις: 1) Τὸ ἐπίθ. σιλλός = ἀναφάλαντος, μῶμος, καὶ 2) τὸ οὐσ. σίλλος = κακολογία, χλευασμός: βλ. τὴν μεθεπομ. ὑποσ.).

1. Τοῦτο ἐξάγεται σαφῶς ἐκ τῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας διέσωσαν οἱ μεταγενέστεροι καὶ Βυζαντινοὶ γραμματικοὶ καὶ λεξικογράφοι περὶ τῆς σημασίας τοῦ σιλλός. Ἐχουν συγκεντρωθῆ εἰς τὸ κατὰ πάντα ἐνημερωμένον ἄρθρ. σιλλαίνω τοῦ Θησ. τῆς Ἑλλην. Γλώσσης. (ὑπὸ L. Dindorf. Περίεργον εἶναι ὅτι εἰς τὰ μεταγενέστερα τοῦ Θησαυροῦ λεξικά τῆς ἀρχ. Ἑλληνικῆς οὔτε ἡ τονικὴ διάκρισις μεταξὺ τοῦ οὐσ. σίλλος καὶ τοῦ ἐπίθ. σιλλός σημειοῦται οὔτε αἱ περὶ τῆς σημασίας τοῦ δευτέρου παλαιότεραι μαρτυρίαι μνημονεύονται: παράδειγμα τὸ ἄρθρ. σίλλος παρὰ Liddell - Scott - Jones).

2. Ὁ μ. Β. Φάβης δὲν ἐπρόσεξε τὴν λεπτομέρειαν ταύτην καὶ παρεσύρθη διὰ τοῦτο εἰς τὸ ἐξῆς ἀστήρικτον συμπέρασμα ἐπὶ τοῦ ἐρμηνεύματος ἀναφάλαντος: «Ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ Schmidt ἀναφάλ[λ]αντος κατὰ περιγραφὴν τοῦ ἐτέρου λ, ἵνα δηλωθῆ ὁ ἀναφаланτίας. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ποίαν σχέσιν δύναται νὰ ἔχη ὁ ἀρχόμενος ἀποφαλακροῦσθαι πρὸς τὸν χλευάζοντα ἢ τὴν χλεύην. Τὴν λέξιν ταύτην ἡμεῖς συνδέομεν πρὸς τὴν ἰδιωματικὴν ἀναφάνταλος (Πελοπόνν.), ἣτις σημαίνει τὸν κοῦφον, τὸν μωρολόγον. Προηλθόν δὲ ἀμφότεροι οἱ τύποι ἐκ τῆς λέξεως ἀλαλάφαντος (ἀλαλος + ἄφαντος) διὰ μεταθέσεως φθόγγων κατὰ τὸ ἐξῆς σχῆμα: ἀλαλάφαντος) ἀλαφάνταλος) ἀναφάνταλος καὶ ἀλαλάφαντος) ἀλαφάνταλος) ἀναφάλαντος». (Λεξικογρ. Δελτ. 5, 1950, 86/87. Πβ. ἀνωτ. σελ. 50 ὑποσ. 2). Ἀφίνω κατὰ μέρος τὰς ἄλλας ἀντιρρήσεις, τὰς ὁποίας δύναται νὰ διατυπώσῃ τις κατὰ τῆς ἐτυμολογίας ταύτης (σημασιολογικὰς καὶ φθογγολογικὰς) καὶ ἀρκοῦμαι εἰς μίαν καὶ μόνην: ὅσον καὶ ἂν βιάσωμεν τὰ χρονικὰ ὅρια εἶναι ἀδύνατον νὰ τοποθετήσωμεν τὸν ὑποθετικὸν τύπον ἀλαλάφαντος = μωρολόγος, κοῦφος, ὅστις μόνον ὡς νεώτερος σχηματισμὸς δύναται νὰ νοηθῆ (πβ. ὅσα λέγονται σχετικῶς ἀλλαχοῦ: Λεξικογρ. Δελτ. 2, 1940, 119) πρὸ τοῦ Ἡσυχιακοῦ ἀναφάλαντος, καὶ μάλιστα κατὰ τοσοῦτο ὅσον θὰ ἐχρειάζετο διὰ τὴν τελικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀλαλάφαντος εἰς ἀναφάλαντος. Προσεκτικωτέρα ἄλλως τε ἔρευνα ἀποδεικνύει, ὡς εἶδομεν, ὅτι καὶ τὸ τοῦ Ἡσυχίου ἀναφάλαντος ἐσήμαινεν, ὄχι μόνον τὸν «χλευάζοντα», ἀλλὰ καὶ τὸν «μωρολόγον, φλύαρον, κοῦφον», ὅ,τι δηλ. σημαίνει καὶ τὸ νεώτερον ἀναφάνταλος.

3. Ἀνάγκην ἐξηγήσεως ἀντιθέτως ἔχει ἡ ἀρχικὴ μεταφορὰ τῆς σημασίας ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ «ἀναφάλακρος» εἰς τὴν τοῦ «μωρολόγος, κλπ.». Ἐπειδὴ πάντως ἡ μεταφορὰ αὕτη συνετελέσθη ἐνωρίς, ἐφ' ὅσον πιστοῦται ἐκ τοῦ Ἡσυχίου, πρέπει νὰ ἔγινε κατὰ τινα σημασιολογικὸν μηχανισμόν, δυσνόητον ἴσως εἰς ἡμᾶς. Ἡ ὁμοιότης τῆς εἰκόνας τὴν ὁποίαν παρουσιάζει «ὁ ἀναφаланτίας» πρὸς τὴν τοῦ «μωρολόγου, κούφου, ἐξημιμένου», ὅστις ἔχει

χρώσεων τῆς αὐτῆς ἐννοίας.¹ Ὅθεν τὸ ἐπίθ. ἀναφάνταλος, ἐκ τοῦ μεταγενεστέρου ἀναφάλαντος,² ἄσχετον δὲ πρὸς ἀντάλλαγος καὶ ἀντάλλαβος, πρέπει νὰ συνταχθῆ μετὰ τῶν ὀλίγων ἰδιωματικωτέρων αὐτοῦ τύπων εἰς ἴδιον λῆμμα, ὡς καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παράγωγα, δηλ. τὸ ἐπίρρ. ἀναφάνταλα, τὸ οὖσ. ἀναφανταλιὰ καὶ τὸ ρῆμα ἀναφανταλιάζω.

Ἀπομένει τὸ ἀντάλλαβος-ἀλλάνταβος. Ὅτι καὶ τοῦτο εἶναι ἐτυμολογικῶς ἄσχετον πρὸς τὸ ἀντάλλαγος ἀπεδείχθη ἤδη ἐπαρκῶς. Τῆς αὐτῆς περιόπου γνώμης ἦτο καὶ ὁ καθηγ. Β. Φάβης, ὅστις ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ἀντάλλαβος προῆλθεν ἐκ τοῦ μεταγενεστέρου ἐπιθ. ἄνταλλος, συνωνύμου τοῦ ἀντάλλαγος, κατ' ἀναλογικὸν μεταπλασμὸν πρὸς ἄλλας εἰς -αβος κακίας δηλωτικὰς λέξεις, οἷον κουτσός - κούτσαβος, λερός-λέραβος, μύξης - μύξαβος, κλπ.³ Ἀλλὰ καὶ ἡ παραγωγή αὕτη εἶναι ἀδύνατος δι' οὓς λόγους καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἀντάλλαγος.⁴ Δὲν εἶναι ἄλλως τε καὶ ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι ἀρχικὸς τύπος τοῦ ἐπιθέτου εἶναι τὸ ἀντάλλαβος καὶ ὄχι τὸ ἀλ-

τὴν κόμην ἄτακτον συνήθως καὶ ἀπεριποίητον, μὲ τὰς ὑπὲρ τὸ μέτωπον τρίχας πρὸς τὰ ἄνω καὶ ὀπίσω, συνετέλεσε πιθανῶς εἰς τὴν μεταφορὰν τῆς σημασίας τοῦ ἐπιθέτου. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην φαίνεται νὰ ἐνισχύη καὶ ἡ παρ' Ἡουζίω γλῶσσα: «ἀνάσιλλον» τρίχωμα τὸ ἀπὸ τοῦ μετώπου ἐπὶ κορυφὴν ἐστραμμένον», περισσότερον δὲ ἡ παρὰ Σουίδα: «ἀνάσιλλος» ἀναφαλαντίας». Ἡ εἰκὼν «τῶν ἀνωρθωμένων καὶ ἀνακατωμένων μαλλιῶν» ἐχαρακτήριζε τὸν «σιλλόν», κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τὸν «ἀναφάλαντον».

1. Εἰς τὴν πραγματικότητα, τὸ ἀναφάλαντος δὲν ἀποδίδει τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην τῶν σημασιῶν τούτων μεμονωμένως, ἀλλ' ὅλας ἢ κατὰ ἐξ ὄλων συγχρόνως.

2. Εἰς τὴν Βυζαντινὴν γραμματείαν τὸ ἐπίθ. ἀπαντᾶ καὶ ὑπὸ τὴν σημασίαν «ἀναφάλακρος, ἀναφαλαντίας», ἀλλ' ὑπὸ μορφὴν ἀναφάλας (βλ. Μαλάλαν, σελ. 424, καὶ Κεδρηρόν, σελ. 691, Βορν) ἢ ἀνάφαλος (βλ. Du Cange, Append. I, ἐν λ.). Δύο ἀπορίαι ἀνακύπτουν ἐντεῦθεν: 1) εἶναι τὸ ἀναφάλας-ἀνάφαλος συγκεκριμένους τύπος τοῦ ἀναφάλαντος ἢ τοῦ ἀναφάλακρος; 2) πρόκειται περὶ λέξεως τῆς ὁμιλουμένης ἢ περὶ παρεφθαρμένου λογίου τύπου ἀνήκοντος εἰς τὴν τυποποιημένην ὀρολογίαν τῶν Βυζαντινῶν εἰκονογράφων; (πβ. Ἰ. Ἀδαμαντίου, ἐν Λαογραφίᾳ 2, 1910, 232 ὑποσ. 2). Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, τὸ συμπέρασμα εἶναι, νομίζω, ὅτι τὸ μὲν δημῶδες ἀναφάλαντος - ἀναφάνταλος ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τὴν σημασίαν «μωρολόγος, κοῦφος, ἐξημιμένος», παραλλήλως δὲ ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης διετηρήθη τὸ ἀναφάνταλος (καὶ ἀναφάνταλος - ἀναφάλας: βλ. Ἰ. Ἀδαμαντίου, ἐνθ' ἄνω.) ὡς ὄρος τῆς εἰκονογραφίας ὑπὸ τὴν σημασίαν «ἀναφαλαντίας».

3. Λεξικογρ. Δελτ. 1 (1939), 127/28. Πβ. σελ. 128: «Τὸ ἐπίθετον ἄνταλλος μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Σουίδα ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀντάλλαγος = ὁ ἀντηλλαγμένος, ὁ ἀντ' ἄλλου ληφθεὶς ἢ δοθεὶς. Ἐνταῦθα ὁμως σημαίνει τὸν οἶονεὶ ἐξεστηκότα, καθὰ τὸ ὁμοίως ἐσηματισμένον ἔξαλλος, καὶ ἀκολούθως τὸν ἀκατάστατον κτ. ὑφ' ἣν σημασίαν παραδίδεται τὸ ἄνταφλος (Πελοπόν. κ. ἀ. βλ. Ἱστορ. Λεξ. ἐν λ.), ὅπερ παρήχθη ἐκ τοῦ ἄνταλλος.»

4. Χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπορίας εἶναι ὅτι ὑποστηρίζεται, ὅτε μὲν ὅτι τὸ ἀντάλλαγος ἐλήφθη «ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἄνταλλος» διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἀντικατάλλαγος (βλ. ἄνω., σελ. 51 ὑποσ. 3), ὅτε δὲ ὅτι τὸ ἄνταλλος ἐλήφθη «ἐπὶ τῆς σημασίας

λάνταβος. Ἐὰν εἶναι τὸ δεύτερον,¹ δυνάμεθα νὰ συσχετίσωμεν τὸ ἐπίθετον πρὸς τὸ οἶονεϊ συνώνυμον ἀνάνταλος, ἀπαντῶν συνηθέστερον ὑπὸ μορφὴν ἀνάντολος ἢ ἀνάντελος καί, ἐν συνθέσει, παράνταλος ἢ παράντολος.² Ὁ Γ. Χαϊζιδάκις παράγει τὸ ἀνάνταλος τοῦτο «ἐκ τοῦ ἄλλ' ἀντ' ἄλλων» καὶ ὀρθογραφεῖ ἀννάνταλλος.³ Ἄλλ' οἱ συνηθέστεροι τύποι ἀνάντολος καὶ ἀνάντελος ὀδηγοῦν μᾶλλον πρὸς τὸ Τουρκικὸν *alantalan* ἢ *alantulan* = ἄνω - κάτω.⁴ Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκ τοῦ ἀλάνταλος - ἀλάντολος⁵ προῆλθον ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ τύποι ἀνάνταλος - ἀνάντολος - ἀνάντελος, κατ' ἀνομοίωσιν ἢ καὶ συμφυρμὸν πρὸς τὸ συνών. ἀνάποδος, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ τύπος ἀλάνταβος κατὰ συμφυρμὸν πρὸς τὸ ἐπίσης συνώνυμον λωβός.⁶ Περιττὸν νὰ λεχθῆ ἅπαξ ἔτι ὅτι καὶ ἡ ἔτυμολογία αὕτη δὲν

τοῦ ἀντάλλαβος» διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἀντάλλαβος (βλ. τὴν προηγ. ὑπόσημ.), ἐνῶ παρὰ Σουτῆδα λέγεται σαφῶς ὅτι «τὸν ἀντὶ ἐτέρου ἠλλαγμένον καλοῦσιν ἀντάλλαγον, οὐχὶ ἀνταλλον». Ἡ διαφορὰ τῆς σημασίας ἄλλως τε καὶ μόνη ἀρκεῖ νὰ ἀποκλείσῃ οἴανδῆποτε ἔτυμολογικὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ Νεοελλην. ἀντάλλαβος καὶ τῶν μεταγν. ἀνταλλος ἢ ἀντάλλαγος.

1. Αἱ πιθανότητες, σημειωτέον, εἶναι αἱ αὐταί, δεδομένου ὅτι ἢ κατ' ἀντιμετάθεσιν μετάβασιν ἐκ τοῦ ἀντάλλαβος εἰς τὸ ἀλλάνταβος ἢ ἐκ τοῦ ἀλλάνταβος εἰς τὸ ἀντάλλαβος εἶναι ἐξ ἴσου πιθανὴ καὶ δυνατὴ. Ἴσως μάλιστα αἱ ὑπὲρ τοῦ ἀλλάνταβος πιθανότητες εἶναι περισσότεραι, ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τοῦτο ἀπαντᾷ εἰς μεγαλύτεραν ἔκτασιν (Ἡπειρος, Θεσσαλία, Στερ. Ἑλλάς, Πελοπόννησος) καὶ ποικιλίαν τύπων (ἀλλάνταβος, ἴλάνταβος, λάνταβός).

2. Τύπος ἀνάνταλος μαρτυρεῖται ἐκ Χίου ὑπὸ τοῦ Α. Πασπάτη μόνον (Χιακ. Γλωσσ., 63), ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ τύπος ἀνάνταλλος τῶν λεξικῶν Προῦτας, Δημητράκου, Μ. Ἐγκυκλοπαιδείας (μὲ διπλοῦν λ, διὰ τὸ ἄλλος προφανῶς). Αἱ ἄλλαι πληροφορίαι τοῦ ἀρχείου τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ δίδουν τύπον ἀνάντολος ἐκ Κων/πόλεως, Χίου, Καρπάθου καὶ Σκύρου, τύπον δὲ ἀνάντελος ἐξ Ἡπείρου καὶ Κερκύρας. Ἐξ ἄλλου τύπος παράνταλος (μὲ ἐπιτατικὴν σημασίαν τῆς παρά: βλ. Γ. Χαϊζιδ., ἐν Ἀθηνᾶ 29, 1917, 194. Α. Α. Παπαδόπουλον, ἐν Ἀρχ. Πόντου 16, 1951, 56/57) ἀναφέρεται ἐκ Πελοποννήσου (Ἀμαλιάς, κ. ἄλλ.) καὶ παράντολος - παράντουλους ἐξ Εὐβοίας (ἀσφαλῶς ἐκ τοῦ παρανάνταλος - παρανάντολος, καθ' ἀπλολογίαν. Πβ. τὰ ἀνάλογα παραφάνταλος ἐκ Πόντου, ἐκ τοῦ παραναφάνταλος, καὶ παραφάνταλος ἐξ Αἰτωλίας καὶ Β. Εὐβοίας, ἐκ τοῦ παραναφάνταλος).

3. Ἀθηνᾶ 29 (1917), 202.

4. Βλ. I. Χλωροῦ, Τουρκο - Ἑλλην. Λεξ. Α', σελ. 54. *Hony*, Turk. - Engl. Diction., σελ. 11.

5. Ἀληθοφανῶς ἐξ ἐπιρρ. ἀλάνταλα - ἀλάντολα, ὅθεν τὸ ἐν χρήσει σήμερον ἀνάντολα - ἀνάντελα (Ἡπειρος, Κων/πολις, κ. ἄλλ.), τοῦ ὁποίου ὁ σημασιολογικὸς καὶ φωνητικὸς συμφυρμὸς πρὸς τὸ κοινὸν καὶ σχεδὸν συνών. ἄλλ' ἀντ' ἄλλα (βλ. Ἱστορ. Λεξ. ἐν λ. ἄλλος) εἶναι εὐνόητος.

6. Ἴσως καὶ πρὸς τὸ ζαβός ἢ καὶ τὸ παλαβός. Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ παρατηρουμένη διαφορὰ τονισμοῦ: ἀλλάνταβος, ἀλλά καὶ ἴλάνταβός. (Σημειῶνω, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ὅτι ἐκ συμφυρμοῦ ὡσαύτως τοῦ ἀνάνταλα - ἀνάντολα πρὸς τὸ συνών. ἄνωφλα καὶ κάτωφλα (Μύκον.) = ἄνω - κάτω, ἀνόητα, προῆλθε πιθανῶς τὸ συνών. ἀνάνταφλα - ἀνταφλα καὶ ἐπίθ. ἀνταφλος καὶ ρ. ἀντοφλιάζω : βλ. Ἱστορ. Λεξ., ἐν λ. ἀνταφλα, ἀνταφλιάζω, ἀνταφλος).

πειθαναγκάζει, δίδει ὅμως τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος πιθανωτέραν, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀπάντησιν εἰς τὸ πρόβλημα τῆς προσελεύσεως τοῦ ἐπιθέτου, ἢ ὁποῖα θὰ βοηθήσῃ, ἐλπίζω, εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ὀριστικῆς λύσεως, ἐὰν καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι διάφορος τῆς προτεινομένης, ὑπὸ τὴν εὐνόητον βεβαίως καὶ ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν, ὅτι ἡ ἀναζήτησις αὐτῆς θὰ στηριχθῇ πάντοτε ἐπὶ τοῦ ἀσφαλοῦς ἤδη συμπεράσματος, καθ' ὃ τὸ ἀνάνταβος ἢ ἀντάλαβος εἶναι ἐτυμολογικῶς ἄσχετον τόσον πρὸς τὸ μεταγενέστερον ἀντάλλαγος, ὅσον καὶ πρὸς τὸ νεώτερον ἀναφάνταλος.

ΙΩ. Ν. ΚΑΛΛΕΡΗΣ

1. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἀπὸ τοῦ ἀν- ἀρχομένων λέξεων εἶχεν ἀντιμετωπισθῆ εἰς τὸ Ἱστορ. Λεξικὸν (ὡς διαπιστοῦνται ἐκ τοῦ ἀρχείου) ἡ ἐτυμολογικὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ ἀνάνταλος - ἀνάντολος καὶ ἀντάλαβος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκ τοῦ ἀντάλλος παραγωγῆς ἀμφοτέρων. Ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων ἡ ἐτυμολογία αὕτη δὲν ἐθεωρήθη, φαίνεται, ἱκανοποιητικὴ διὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον λόγον, δι' ὃ τὸ μὲν ἀνάνταλος - ἀνάντολος παρεπέμφθη, ὡς ἄπορον, εἰς τὸ παράρτημα τοῦ Λεξικοῦ, τὸ δὲ ἀντάλλαβος συνεδυσάσθη πρὸς τὸ ἀναφάνταλος καὶ κατεχωρίσθη μετ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸ ἀντάλλαγος.